

ÖTVENÉVES A HÍD

HÍD

IRODALOM · MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

VERSEK EVE 1984

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI-

1984

November

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
XLVIII. évfolyam

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Ács Károly, Andruskó Károly, dr. Bányai János, Blahó József, Bordás Győző,
dr. Bori Imre, dr. Burány Béla, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gál László,
Lackó Antal, Németh István, dr. Pap József, Pándi Oszkár, Petkovics Kálmán,
Sinkovits Péter, Sróder János, Szabó Ida, Szekercs László, dr. Szelei István és
Vicsék Károly

A Szerkesztő Tanács elnöke: dr. Pap József
Szerkesztő bizottság: Bordás Győző, Danyi Magdolna és dr. Gerold László
(kritikai rovat)

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre
Műszaki szerkesztő: Kapitány László

TARTALOM

Radnóti Miklós évfordulóján

Bori Imre: „Írtam ... írok ... írsz...” 1429

VERSEK ÉVE 1984

Ács Károly, Bada Tibor, Balogh István, Böndör Pál, Brasnyó István,
Csorba Béla, Cs. Simon István, Danyi Magdolna, Fehér Kálmán,
Fenyvesi Ottó, Fülöp Gábor, Géber László, Gulyás József,
Holti Mária, Jung Károly, Kalapáti Ferenc, Koliger Károly, Kontra
Ferenc, Ladik Katalin, Maurits Ferenc, Pap József, P. Nagy István,
Sinkovits Péter, Sziveri János, Szombathy Bálint, Szügyi Zoltán,
Tari István, Tolnai Ottó, Tomán Tibor, Torok Csaba,
Urbán János, Vankó Gergely, Vass Éva, Veszteg Ferenc, Zákány
Antal versei 1433

Burány Nándor: Nádazás (novella) 1500

Helmut Heissenbüttel: Ősz-szövegek 1520

Danyi Magdolna: Történeteink ősze 1528

Földényi F. László: A pillanat gyönyöre (Korai happeningek)
1533

RADNÓTI MIKLÓS ÉVFORDULÓJÁN

„ÍRTAM... ÍROK... ÍRSZ...”

B O R I I M R E

A MÁSODIK ECLOGABÓL — SZABADON

Húsz esztendővel ezelőtt írott Radnóti-könyvünkben a költő „irodalmi” arcképének a megrajzolására is kísérletet tettünk. Ám akkor a pályarajz volt elsődleges feladatunk, az arckép vonásai ott maradtak a részletekben, és legfeljebb a türelmes olvasó állíthatta össze segítségükkel a lehetséges kép valamelyikét. Úgy látszik azonban, hogy az ilyen veretű költő-portré rajza ma is időszerű még: nem lehet eléggé hangsúlyozni, mennyire költő- és irodalom-képzetre épült lírai opus a Radnóti Miklósié, és a magyar költészetben páratlan az, hogy a versírás és a vers a létezésnek a zsinórmértékévé vált, ilyen módon az élet fölé kerekedett, elannyira, hogy a vers még akkor is megszületett, amikor már élni sem lehetett. Nem patetikus a költői póz azonban, ami az ilyen irodalom- és életfelfogásból csapódott ki a II. világháború éveiben, és formát az eklogákban kapott. Idézzük hát mi is a sokat idézett ekloga-sorokat — most a fentebbi állítás bizonyosságaként:

Ékezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva,
úgy írom itt a homályban a verset, mint ahogy élek,
vaksin, hernyóként araszolgtván a papíron...

(Hetedik ecloga)

A feladatok egész garmadája következik ezekből a sorokból, hiszen az utak innen mind vissza, a múltba, mind előre, a mégoly kevés jövődőbe vezetnek — a múltban a valóságos költői műhelyig, amelynek falai álltak egészen utolsó bevonulásáig, a jövődőben (és tábori jelenében) a virtuális officináig. Minden kelléke akkor már csak tudatában volt meg — a verstan és a mintaképek egyaránt, hiszen Walter von der Vogelweide versére hivatkozva rajzolja-tördeli be az „erőltetett menet” országtútnak kígyóvonalát a verstestbe, mintegy annak bizonyosságaként, hogy az *irodalom* akkor még vele volt, hogy a következő napokban (1944. szept-

tember 15-e és október 6-a közötti három hétben) mondjon le ennek édes terhéről, s vigye tovább magával a versírási ösztönt, amiről a halálraítélt utolsó életbeli „kirándulásának”, halálmenetének képeslapjairazglednicái vallanak. A műhelyváltás pillanatát is tetten érhetjük természetesen az utolsó otthoni versében, amely oly sokatmondóan „töredék”: az első sorban az *élni* igéhez szegődött jel, a múlt idő jele semmisíti meg a költői jelent, aztán jól kivehető, ahogy a költői kéz (valóságosan-e, vagy csak csupán képletesen) becsukja Montaigne esszéinek könyvét, miután beleolvasott, és a következőt találta: „Ha nem láttam volna, el sem hinném a kegyetlen lelkek létezését, akik csupán a gyilkolás öröméért ölnék és darabolnak fel élő testeket...” Az ő felelete méltó erre a sorra:

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra.

(Töredék)

Ekkora azonban az irodalomnak ez a csak Radnóti sajátját jelentő műhelye, a valóságos műhely, minden részletében készen állt — s gazdagon rakott volt mind esztétikai eredményekkel, mind lényeges jelenségeket meghatározó irodalmi képzetekkel. Ne feledjük, Radnóti Miklós látás- és felfogásrendszerében az *irodalom* a *teljesség* fogalmával egyenlítődt ki, ha ennek a teljességnek a határait a szép munka és szép szó, a béke és az idilli létezés gondolatában jelöljük ki. Műhelyhatárok is ezek, hiszen az írni is a példamutatás eszméjével válik eggyé:

Igaz, jó szerteütni néha, de békében
élni is szép lenne már s írni példaképpen.
Biztatnom kell magam, hogy el ne bujdosoljak,
mert jó lenne messze és műhelyben élni csak.
Ó, véled gondolok most, tollas jobbkezemmel
s egyre jobban értelek, Kazinczy, régi mester.

(Írás közben)

Ez a bizonyos műhelyvág, amelyet a szorongó lélek melenget és a mindinkább fenyegetett, létében veszélyeztetett ember valósít meg, hoz létre, éltetője és költői ihletője is Radnóti Miklósnak — pályája utolsó tíz esztendejében mindenképpen. És ha egy szót sem ejtett volna a szorongásokról és a közelgő halálról, csupán a műhelyt ünnepli, akkor is kitetszene és egyértelműen kiolvasható lenne, hogy micsoda rossz világ ostromát kell kiállania ezeknek az „irodalmi” falaknak és bástyáknak, amelyek mögé a költő-ember (a messzire menekülés gondolatát elvetve) elsáncolta magát. Nem hihető azonban, hogy a *homo aestheticus* minő-

sítjük az ilyen szavakkal és képekkel, hiszen egy nagyon is sajátos látás-és viszonyításrendszert akarunk jellemezni velük, általában az irodalomban való gondolkodásnak egy egyéni, lényegében rokontalan példáját szándékozunk körvonalazni. Egy fogalomrendszert kell sejtetnünk ebben a költészetben, amelynek nem írtuk még össze a szótárát. Itt a *táj* a versek hona, a haza pedig az a hely, ahol „értik a hexametert is”, s még a réműlet is (a mókus képében) „két hatodfeles jambust szalad”, a költőnek pedig a legfőbb ismérve a „bűntelenség”, az ártatlanság tehát, amellyel a nimfákról dalol, a réteket gyöngye virágokkal hímezi tele és a forrás fölél zöld árnyat feszít. S ezek a jegyek már Vergiliustól kölcsönöztek, Radnóti a nagy római versében olvasta, hogy azután követőjévé szegődjön.

Ennek és az ilyen költői természetnek a testhez szabott kifejezési formája az ekloga, abban az alakjában, ahogyan Vergilius megnevesítette, tehát időszerűsítette. Radnóti Miklós méltó sáfára volt ennek a több ezer esztendősi irodalmi örökségnek: megőrizte mindazt, ami ebben „irodalom” volt, tetézte is a maga példáival, s megtöltötte mindazzal, ami vágyott és valóságos élet volt. Sorrendben és címszerűen is második eklogájában ragozza végig az *írni* igét: „írtam... írok... írsz...”

Írok, mit is tehetnék. S egy vers milyen veszélyes,
ha tudnád, egy sor is mily kényes és szeszélyes,
mert bátorság ez is, lásd, a költő ír, a macska
miákol és az eb vonít s a kis halacska —
s a többi...

Nem Árkádiáról van szó most már, mint lehetett még 1935-ben, amikor Kazinczy Ferencet idézte, „véle gondolt”, hanem a nagy kezdőbetűs Irodalomról, amelyben a *költő* az arkangyal — a sorsa pedig a *példa* hirdette bizonyosság, kezdve a sort Farkas Lászlóval, aki bécsi emigrációja „első esztendejében tüdővészben elpusztult”, és „testvérével” John Love-val, a fiatal néger költővel, akit „versének elmondása közben a Ku-Klux-Klan emberei agyonverték”, folytatva Federico García Lorcával és a „drága Attilával”, befejezve a sort azokkal, akiknek szívét Ukrajna, Hispánia, Flandria földje takarja. Nem metaforák ezek a megnevezett költősorsok tehát, túlságosan is konkrétak, ám megengednek eklogai értelmezést is, hiszen Vergilius óta az ekloga nemcsak ars poeticát hordoz, hanem az élet és halál versévé válik.

És az irodalomévá is — szögezzük le újból is. Ez vesz körül a munkatáborokban, a *Hetedik ekloga* szerint Szerbiában, „Žagubica felett a hegyekben” úgy van vele még ekkor is Vergilius (az eklogaforma szüntelenül őt idézi és provokálja!), mint volt annyi évszázaddal előbb Danteval. Most Horatius is odacsatlakozik, és belevegyül a szavak és képek közé Kaffka Margit versének szava és képvilága. Az egész világirodalom

vele van, utolsó útján még Proust és Vogelweide is, a magyar költők közül pedig Babits Mihály, hiszen a *Nyolcadik ecloga* felett az ő szelleme is ott lebeg. Mindezek után érthető talán az is, hogy szerelmet sem tud vallani anélkül, hogy az Irodalomról ne beszéljen, mint tette például a *Tétova óda* alábbi soraiban — 1944. október 31-éig tartó érvénnyel:

... S még mindig nem tudom elmondani neked,
mit is jelent az nékem, hogyha dolgozom,
óvó tekinteted érzem kezem felett.
Hasonlat mit sem ér. Felötlik s eldobom.
És holnap az egészet újra kezdem,
mert annyit érek én, amennyit ér a szó
versemben s mert ez addig izgat engem,
míg csont marad belőlem s némely hajcsomó...

Am nem *próféta*, hanem *költő* írta ezeket a sorokat. Ha Radnóti Miklósról beszélünk, ezekről az irodalomba kapaszkodó sorokról és képzetekről se feledkezzünk meg. Mert az eklogák rejtett „üzenete” is erről beszél, miként azt húsz esztendővel ezelőtt egy szóstatisztika segítségével megfejteni próbáltuk. Négy szó volt ez az üzenet”: tudok — látok — élek — írok!

VERSEK EVE 1984

JUGOSZLÁVIAI
MAGYAR KÖLTŐK
MŰHELYE

ÖSSZEÁLLÍTOTTA
BORI IMRE
DANYI MAGDOLNA

ZÁKÁNY ANTAL

FEJEM ALATT KŐVEL ...

Messzi ősömnek
nyugodalmas, szép álmai
voltak, holott
úgy aludt,
hogy kő volt a feje alatt.
Hegy ormán járt,
sasok vendégeként,
vaddisznók
és ordasok között,
egyre ment,
dajkája a kő maradt.
Vad, de lágyművilágban is
összebékülve,
összeférve:
forró fej és hideg alvókészség:
kő kövön pihent!
Fejem alatt kővel
fekszem le
én is minden éjjel,
ha lefekszem,
noha a fülemben
kőszáli nem rikoltoz
ordas sem üvölt
kuvik se kiált.
Háborog a szívem mégis
mert nincs sejtetem
mely veled egyszer
engem összebékít,
fejem alatt őrzővilág
kő-világ!

LEGENDA

Mindenkinek, ki él,
vigyázó angyala vagyon,
de több kardos lélek
őríz egy megriadt szívet
kire halálos
éhség vicsorog,
kit pusztító seb tüze hamvaszt.
Ezért, ha este lesz
és a Sötét megy
vendégségbe hozzád,
nyíló lelked sátorából
soha se köpj ki,
rontó szót, kést,
sebző követ
soha se hajíts a csillagok felé,
de tedd ki virágait
a békességnek,
tedd magasan,
örök álomra szenderült kőre,
tedd vigyázó angyalközelbe
örök virágait
minden föltámadástavasznak.
Mert minden hajnalban
egy új tavasz van
és minden tavasz egy föltámadás,
és hogy élsz még,
ajándékul
minden éjnek,
s kelő Nap-szemedben
fölragyog az élet,
az angyal csodája ez,
a kardos Angyalé...

SZÁZ ÖKÖLCSAPÁS, SZÁZ DORONG VÁRT...

Száz ökölcsapás is
 lázongott egy
 haragvó tekintetemben,
 és száz dorong várt
 egy szóban, egyetlen jelre,
 hogy lesújtson —
 mert megvert szívem,
 nem bírt élni
 más ütötte sebbel,
 de gyáva volt ahhoz,
 hogy elfusson...
 Hej, én szívemnek
 sok-sok rettegése...
 hej, száz ökölcsapásim,
 száz zsoldos-dorongom,
 hiába volt mindünk
 örök szövetsége —
 (riadt szívem csak az Isten védte)
 nem voltatok soha
 a harci-porondon!...
 Haragvó tekintet,
 lesújtó szó:
 én szívemnek pajzsa,
 hasztalan, csúf semmisség —
 darabokra törött!
 S épp ezért, a kérdés csupán
 az: miért és kiért
 gerjedne riadt haragra
 (ki nem foghat halálos sebet)
 az érzés, ki örök?!...
 Szívem, szívem
 te reszkető, nagy erdő,
 nem kell neked sem itt,
 sem máshol a pajzs —
 megvéd az, ki szelíd
 tigris képében,
 a bozótjaid mélyén dorombol

mialatt fegyvert ragadsz,
gazok ellen ágálsz...!
Vándorbot is lehet a dorongból,
hogya a tigris őriz — a megbocsátás...

URBÁN JÁNOS

FELEDÉS FÉNYE

Sodródott láthatón
a fényhabos folyón,
követte a szelek útját
és hiába is kutatnád
járásában a végcél,
fennen mindent elért,
mesével ment, mendegélt;
kísérte halálfélelem,
porvihar keveredett
az esőfelhők felett,
megszürkült az égbolt,
a tájban egyetlen fényfolt,
vakító, szép meztelenség:
a szempillán maradt emlék.

A távolodó legszebb
a messzeségben lett szebb,
jók között a legjobb,
s már nagyon messzi volt,
a pillanat fényében
egyszer mégis utolértem,
testében ősz didergett,
ágyéka ezüstös tincset,
évgyűrűket dajkált,
mozdulatomra nem várt;
az alkony közelségében,
áldozati semmisséggel

ajándék hitem csábítón
a feledéstől cirógatom:
s a fakuló tekinteted
a víztükréből visszanézett.

PAP JÓZSEF

VERS ÉS MADÁR

A vers madár
szárnya rebbenése.
Súly nélküli
röptének sejtése.
Motoszkáló szándékának
ujjal érintése.
De várják vén,
gubancos szavak.
S hurkot állítanak.
Ó, mennyi törődés
azután meg véraláfutás!
És lesz madárrá,
a vers nemverssé.

H. A. MEZTELEN ARCÚ MUTATVÁNYOSA

Ó, jaj, még az se,
a csók-jelenet
a lófejű lánnyal,
még az se váltott ki
kacajt, hahotát.
Hogyan is tehetted:
maszk nélkül
küldeni a színre!
Annyi év tapasztalattal

ekkora kockázatot...
Meztelen arccal,
ezzel a kietlen,
láva-patakos,
gleccser-törmelékes,
zordon sziklással,
ezzel a teremő-anya arccal,
miközben elhaló
harsonahang zengi körül
és alig hallható nesze
valami szárnyzuhogásnak...
Ó, ezzel az arccal
a csődület elé,
mely már emlékezni se tud
a smink nélküli arcra.
De, várjunk csak!
Még égnek a fények.
Hátha nem felsülés ez mégsem,
nem a végleges,
a visszavonhatatlan kudarc.
Feloldódhat a döbbenet,
s mint tetszhalálából
felriadó madár,
valaki előlép helyéről,
odahajol a szikár,
moccanatlan archoz,
fürkészi és felismeri,
s benne a magát is,
amit réges-rég elfelejtett
s vele a jóízű nevetést.
Akkor alábbhagy borzongása,
megérinti a mutatványos
ölbe ejtett, áttetsző kezét,
hatalmas dobbanást érez,
napkelte lobban szemébe,
és fölemeli, föllobogtatja
a megközelíthetetlen látványt.
S akkor a szín is felmagasztosul.

BECSVÁGY

Mekkora öröme, sikerélménye
lehet a feketerigónak,
ha végig tudja klarinétozni
megkezdett dallamát!
Kivár utána. Nyilván azt figyeli,
hallották-e a társai meg a párja,
mely ott futkos alatta a fűben.
Ily sikerre vágyom!

EZREDVÉGI KÉRDÉS

Míg el nem felejttem a háború szót
és teljes szókincsét a pusztításnak,
addig, békesség tekintetében,
nem bízhatom meg még önmagamban sem.
De, hiába az igyekezetem. Még mindig
egyből kivágom, ha kell, az öldöklés
összavait: a felnégyelést, a karóbahúzást,
a keréketörést, az öklelést, bajvívást,
a kardélre hányást (a tűzfegyverek,
a mérges gázok, az atommaghasadásból
kifejlesztett öldöklő eszközök
és szerek alkalmazási módozatainak
nevei közül még gyűlöletes példát sem
említek itt) — nos hát mindezeket elfelejthetem-e?
Íródik már a tankönyv, mely felejteni tanít?

ÁCS KÁROLY

SZÓVERSEK

FELADAT

Feladom.

SZÓ

Kőlebegés.

JEL

Földvilág.

1984. június—október

SZÚCS IMRE

ÖREGEK

Messze a szárkúp
a szalmakazal
a kert
a fákon már túlérrett
a gyümölcs
nem nyit be hozzájuk
senki
nem lép ki tőlük
senki
bár a kiskapu
tárva-nyitva
szomszédnak
idegennek

GULYÁS JÓZSEF

A VILÁGOSSÁG MAGAS LÉTRAFOKÁRA HÁGVA

jó éjszakát tipegő tarka világ
 lányok asszonyok hétfői nótaest
 kalandozások ókori magazinműsor
 autókereskedők jó éjszakát
 az útirány nem ismer határokat
 jó éjszakát 1980. október 31. repülés
 képzőművészet felhívjuk a figyelmet módon
 tárcsa a belgrádi kutyák életéről
 turizmus hangos dosszié önkihallgatás
 bűnügyi hírek kornyika romantika
 slágermúzeumok jó éjszakát
 Puskin Krúdy kedvelt 8 dinár módra
 melódiák vidám est agyó
 figurák ebben az időben
 felhívjuk a figyelmet: Blendax
 íme a rozsdásodás elleni permet
 gyanú eb fog telefon remek összeállítás
 vizslát WD—40
 rozsdásodás elleni született maribori fogkrém
 valahol a Sierra Nevada felett
 hol ingben-gatyában szárnyasok
 és nem cserélik fel járatukat tévedésből
 vegyen repülőjegyet éjszakára
 vonaljegyet és okmánybélyeget
 hívjon bennünket
 telefonhívásra házhoz megyünk
 lakására visszük a kirándulást
 a tanulmányutat
 a javaslatokat az okmánybélyeget
 a gépkocsikölcsönző vállalatot
 ó 55 éves hagyomány
 s mégis az az érzésünk Stone
 hogy a másik a bűnös Stone
 és cserébe nem kapunk kulcsot
 mely nyitja a lakást a fogkrémeket

az égi kisasszonyok mosolyát
hírek csak hírek
és gyanús megmaradás
majd valahol a Sierra Nevada felett
ingben-gatyában
lenézve az 55 éves hagyományt
a telefonhívásokat
a vonaljegy az okmánybélyeget
a nyaralást a kirándulást
a gépkocsikölcsönzést a tanulmányutat
az északi műsorzárást
a tilos bemenetet a híreket
az ápolónővérekét éteri mosolyában
a lakáskulcsot
a húszmillióra szűkült gyanúsítottat
közülük is leginkább
Lyn Chase kisasszonyt
aki Sylvia kolléganője
az Air Franciscónál
valamikor együtt laktak de az még
jóval
a telefonhívásra házhoz megyünk előtt volt
még a legelején
a műdrágakő-ügynökségek előtt
a kulcs előtt
mely nem nyitja a lakást
a konzervdoboz Sylviát
a kicsalni mindent magunkból előtt
(de főleg másból)
az ember a föld bármelyik pontján
meg tud élni
a növények azonban
az ostoba növények
az erdőket alacsonyabb erdők váltják fel
magasabban már nincsenek fák
csak a mostoha körülményekhez
alkalmazkodó növények
a kő hátán is előfordulnak
s túlélnek ezt a telet
nehéz elképzelni a végzetes

a végzetes körülményeket
 a törpéknek fogalmuk sincs róla
 ó Manricó áriája
 s a színes tinták Dezső
 csak fúj közben a szél
 s az öregzöld Tomsits Rudolf
 csúcsforgalom útjelző
 s délben a költővel v. délután
 győzzük
 legyőzzük ezeket a nehéz dolgokat Dezső
 igyekszünk mert igyekszünk

— — — — —
 minden együtt ára 8 dinár
 minden együtt
 juj a színek rémesen fölizzanak
 ezt kell szolgálni
 ezt kell szolgálni és szagolni
 krédó az őszhöz
 a jövő elnézést
 netántán még jobban fog sikerülni
 a múlt: sok papír
 csont és velő minden belekerül
 a gyerekszobának csúfolt istálló
 az ibolya a plutokraták
 kik nyugodtan hagyják olajban megsülni
 tengerészeiket
 a délibáb-gyártó vállalat
 a lelki mészárosok
 aztán meg csodálkozunk
 ne csodálkozzunk
 nem kell semmin se csodálkoznunk
 ki mutatott példát
 a hátrafelé való lépegetésben?
 le a kalappal
 ki lett öngyilkos egy bicikli miatt
 ki itta szegre magát?
 cseszhetjük Braun
 mit ért a vasárnapi
 írás

vagy
sírás

kik és kinek nem segítettünk
türelmetlenül várni
ezen a kis állomáson
várni és varrni a jövőt?
azt mondja
íme mit mond: gondoljon a jövőre
mint a 6-os befut
minden percben befuthat
le a kalappal
mind több olvasó a készárugyarakban
csakis
egészséges személyek jöhetnek számításba
útján felvesz
a törekvések ellenére
11 dolgozó kapott
mondta a gyászruhás menyasszony
új lemezklubot
marxista patkót aszfaltutat
le-föl a kalappal
egy iskola szobrot keres
nagyon is járható út
mit látunk!
iskolás gyerek telefon eladó
ó nagyon is járható út
a vereség ellenére
ittthon vannak a külföldi vendégek
ínyes mosoly
egytálétel a hazatérőnek
Kossuth-épület-anyag
szépületanyaggyár
megtámogatva telefon 00
hát hol keressük?
(bővebb tájékoztatót!)
a rövidebb úton?
az túl hosszú
ki mutatott példát a jobbra-balra lépegetésben?
tingli-tangli
orrbajusz

horgolt páva
 ínyes mosoly
 s egytálétel a hazatérőnek
 a hazatérő távozonak
 alkit elkap a színészbejáró
 ingyen mosoly
 szalonna és virág
 ó nagyon is járható út
 köpköd mint a halevő
 nagyon is járható út
 a vereség ellenére
 ebben már megegyeztünk
 itthon vannak a vendégek
 ezek a vérellátó hírei
 gondoskodás a kivándorlókról
 gondoskodás a bevándorlókról
 a múlt héten
 mi volt a múlt héten?
 egy nagyon is járható út
 Kompas Jugoszlávia használja ki-be
 gondoskodás a kivándorlókról
 a vérellátó központ hírei ezek
 legyen világosság
 s lőn vagyón- és személybiztosítás
 biztosítsa házáat otthonát
 gondoskodás a bevándorlókról
 Kompas használja ki-be
 ha ősszel megy szabadságra
 pihenhet mint odahaza
 gondoskodás Kompas Jugoszlávia
 tömegesen kedvezmény
 zs-osztályú szombat és vasárnap
 10 órakor kezdődött az akasztás
 minden elutasítva terhesség stb.
 így jártok ti is
 kiáltott Borbála
 és föllépett a Mindenség teraszára
 ahol a három szív dobog
 nem lesz folytatás
 nem lesz folytatás a gyógyfürdőben

sehol sem lesz
a gyászfürdőben
se Párizs se Ibiza se fabatkai Rezeda Kázmér
a meg nem alkotott alkotás
abszolút szóltak a Bogáncsok
egy színész torokból jött
7 nap vidámság levelesláda fejtvények
ajándéklemezek vállalkozás
még egyszer íme elérkeztünk a forráshoz
vidám üzetés
kókuszos kekszből jogi tanácsadó
melegen ajánljuk
otthon visszafordított kürt
díszes terítő szalvéták
már most gondoljon a jövőre
tán nincs más kiút
mint a 6-os a jövő befut
tán nincs más kiút
minden percben befuthat
még most
elkéshet
gyengéd kaszárnyahangokat ütögetve
jön a jövő
nincs több halasztás
fehér ingben
mint a postás becsenget
vagy zörögni fog
élén a lóbéldíj-esélyes igazgató
(ki új figurát visz bele)
keze a kerékgár kormányán
a kormánygyár kerekén pihen
János megpistulunk!
ne tegezz jelen
virágzás bankrendszer gravitáció
én hiszek
nincs más kiút
a vonat befut
nincs vonateltérítés
ők: ki kell találni
mint egér a padló alatt

lámpa nélkül egyenest valamerre
a láztól
a vágytól
mindenki ég
minden kiég
ez a divat
jöjjön szerezzon fehér szakállt
van recept
Darwinizmus vagy ököljog
lehet választani
én szeretnék bevonulni az aggok házába
szébb elmúlást
ne üssétek el az öregeket
vörös és fehér foltok
egy nagyon is járható út
ebben már megegyeztünk
tegnap tegnapelőtt s a jövőben
az emlékműnél a fogadásokon
a hangos vetélkedőkön
s érmekezt hoztunk haza mint ismeretes
sikerrel szerepeltünk
egy rangos vetélkedőn
s érmekkel értünk haza
megkoszorúztuk egymást magunkat
napsugaras ősz volt
az irgalmas matinékon
a közös születésnapon
sikeres bemutatkozás volt
elismerések az aszfalton
a vérrellátó központokban
ennek dacára
apró de nagyon fontos kérdések megoldását
javasolnánk
egy nagyon is járható úton
a mozikban a vetélkedőkön
fele már hazajött
a vereség ellenére: győzelem
ma nem lesz akasztás
vagyonbiztosítás lesz
személy és vagyon

csupán de nagyon
igazsága vagyon
igazság a vagyon
ma nem lesz akasztás
vagyon- és személybiztosítás lesz
a Kompas befogja lovait
holnap derült idő lesz Borbála
mindenek ellenére
ezek a vérellátó hírei
nyugdíjasok bankja nyugdíjasok!
nem kell a postára várni
itt a KB nincs viteldíj borravaló
nincs fogatlan mosoly
jó utat költő és kora
vidám vénülést az ifjúságnak
használja a betétkönyv előnyeit
nem kell a Pistára várni
nyugdíjasok újra nyugdíjasok
minden oldalon nyugalom nyugdíj
nyugdíjas parasztok álmomban
a Szociális kikoptatott márványlépcsőin
húscséplőin
gúnydíj gúnydal gúnydél
KB KB marxista nevelés
napsugaras ősz:
lesz sör és pereg nyugdíjasok
működik az együttes mint a diótörő
ki állított fel új csúcsokat?
mit mondanak a csillagok
a költészet és a rekordok?
van recept:
tanuljunk bábokat csinálni
költészet csillagok rekordok
alacsonyra sikerültek a dombok
rossz volt a kovász
rossz volt a tavasz a kovász
a kohász a kovács a lovász
valutacsempe s a többi törmelék
jó reggelt jó éjszakát
s az éjszaka hamvából

a világosság magas létrafokára hágva
 jó reggelt Borbála
 jó fogást a világűr teraszán
 a méhzümmögésű csillag-kaptárban
 ez a sava az óra jár

— — — — —

HOLTI MÁRIA

J. A.

Nem az elméje borult el
 csak a megaláztatás volt a sok
 Nem az elméje borult el —
 megölte a kor: a hazug, a botor
 a képmutatásra is képtelen
 Halála hát nem volt halál —
 Kitántorgott az életből
 mit tehetett egyebet

Mert nem az elméje borult el
 csak a megaláztatás volt a sok

KOLIGER KÁROLY

VASÁRNAP

vasárnap — ha szólalna isten
 „nem unatkozom érzésem szerint
 semmi sem hagyható abba hiszen
 nem is lehet egyhamar vége —
 lehet hogy ez örökké eltart

az eredeti — nem lesz utáncat”
 persze, mélységes babonaságában
 a jelen tükörbe sem nézhet
 és csak ez a vacakolás —
 ha csupán jelenleg is
 ünneplőben amilyen van

TOROK CSABA

CHILEI SÓ

(Profán kísérlet egy puccs emlékének meglopására)

Para los compañeros de las Américas

Gyerekkoromban sokat kísérleteztünk a salétrommal
 abban a mosókonyhából „labi”-vá lett,
 csupán egy utcányi fiútól ismert
 illegális moravicai alkimista műhelyben,
 hogy minél pontosabban megállapítsuk
 a szicíliai kén, a chilei só és a boszniai faszén
 megfelelő arányát puskapor kikeveréséhez...
 De a módszert, persze, nem árulhatom el
 az olvasónak,
 hacsak
 azt nem, hogy közben rengeteg
 kémcső, lombik, tégely égett és tört össze,
 meg hogy a salétromot az azóta elhunyt
 csípős mosolyú patikus bácsitól szereztük be
 a „Virág alá kell műtrágyának” kezdetű szövegre...
 Eleinte talán nem is gyanakodott,
 pedig ő jól emlékezhetett rá,
 hogy nem sokkal a háború után
 gyógyszerárának teljes kötszerkészletét
 ki kellett hordania
 — igaz, már szinte hiába —
 ahhoz a két kíváncsi gyerekehez,

akit a kövesúthoz csapott
 az árokszélen talált
 kézigránát...

Amikor aztán többet már nem kaptunk tőle,
 hosszában kettétört zsilettpengékkal
 kapargattuk naphosszat a salétromot
 egyes utcák bizonyos falairól
 (talán még Zsáki Jóska égette téglák is
 voltak bennük)...

De a helyszínt, persze, nem árulhatom el
 az olvasónak,
 hacsak

azt nem, hogy a hazaiból
 (igen jelentős belső tartalék!)
 ott van a legtöbb,
 ahol a legroggyantabbak a falak,
 és hogy gondos szárítás után ez is
 — de még mennyire — megteszi,

jóllehet nem ad
 olyan tapadó parazsat,
 mint az a szemcsés chilei,
 amelyből pár évvel később
 a ludas-pusztai Hollaender-kastély prësházában
 gyümölcsdaráláskor zsákszámra találtam
 dugaszban.

(„Ki tudja, mi jön még” — indokolta
 a mindenkori gazda)...

Abból még én is őrzök valahol
 egy maréknyit,
 a falumbeliből pedig
 Szilárd fedőnevű fiamnak adtam mind,
 amit először kapartunk vele össze
 (alaposan kitérdeltük a nadrágunkat aznap),
 miután elvezettem arra a titkos lelőhelyre,
 amint tizedik életévét
 nagy sokára
 betöltötte.

Újvidéken, szeptember 11-én

FEHÉR KÁLMÁN

HÁZUNK ELŐTT A KISPADON

11.

Láttatok-e a Nagypát?

Merre,

Ó hol találom az Apám?

Higgyem-e a kósza hírt,

Hogy rézsút lökött versekben úsztatják a Tiszán,

Mint vízbedöntött két farönköt,

Melyet kihúzni már tűzre sem érdemes?!

Szombaton hamvasztották el Indirát.

TOLNAI OTTÓ

A WILHELM-DALOK MÁSODIK KÖNYVÉBŐL

□

hórukk

a vadkant húzták

haza ezzel a kötéllel

a határból

sosem volt olyan szépen

felsöpörve a nyári út

hórukk

ezüstoffajd zerge toll

vadkansörte bronzbakcsó csontgyopár

van a GREIFESTEIN úr zöld kalapján

hórukk

hórukk

nem szeretem

ha az orrom előtt himbálódzik

a hurok

hórukk

hórukk

□

add

nem adom

add ide azt a lapot

nem adom

pestről jött

és én vagyok a postás

a pechán úrnak írt ady

a pechán úrnak írt ady

add ide

dehogysis adom

szájon csókolod a császárt

lenyalod a lila bélyegit

add ide

nem adom

belőlem is lehet még

postás

bíróági kézbesítő

könnyebb az akna

nem akna az akta

könnyebb mint a kanna

könnyebb az aknatáska

mint a vulkánkoffer

add ide

nem adom

addig jár a wili a kútra

míg ki nem tör a vulkán

a nyavalya

ki nem törik a nyakamat

addig jár a wili a kútra

míg a világ össze nem törik

add ide

ó dehogysis adom

én vagyok a postás

írt ady

írt ady

nem adom

add ide

úgysem tudom elolvasni

akkor sem adom

csókold meg akkor
a császár recés lukát
azt a püspöklilát

□

vércsepár a torony körül
simogatom a hátukat
csonka fia papnövendék
kaucsuk van a nyakán
maga a levegőbe zuhanhat
nem igaz hogy a wassermann kriptájából
loptam fekete papucsomat
voltam lenn
de nem lopni
láttam a wassermann meztelen csontját
kék víz néz ki a fejéből
most már itt maradok a toronyban
pölyhősek a kiscsókák
hátba vágott a nagyharang
maga a vércsék közé zuhanhat
azt mondják lenn nagy a harag
voltam lenn a gitárral
és voltam fenn
már csak irritálok
rúgják a gyerekek a fejetlen szent jánosnál
az irrigátor-labdát
már csak irritálok
ezután én már csak irritálok
ezután én már csak irritálok

□

ürgét öntöttek
és megint csak velem hordatták
a kanálisból a vizet
már messziről fújják a büzt
kannáim rózsái
arra jött a bandzsál náci
megmászta a nünüke
verbuválta a tűzoltózenekarba a gyerekeket
wilhelmina jöhet-e

wilhelmina fújhatja-e
 aki nyáladzik
 fújós
 se fa se réz nem lehet
 aki nyáladzik
 az csak fújja a béka seggit
 szalmaszállal
 aki nyáladzik
 aki nyáladzik

□

iszom az esőt
 harapom hozzá a vadsóskát
 mit csinálhatok most éppen
 saxlehnerék szalonjának a falán
 saccozom a selyembe csomagolt menyecsékét
 meg azt ott szemben a csembaló felett
 menyétkék körbe-körbe a muffján
 miért nem jön már értem a ferenc jóska
 még majd elviszi hat szép fehér lován a frász
 eltörik a gerincemet a sintérek
 és nem mászhatok utána
 az iparosotthon csikkel terített olajos padlóján
 ringathat a császárnő a gipszteknőben
 itathatja az egereket
 cucliztathatja a pockokat
 iszom az esőt
 harapom hozzá a vadsóskát
 harapom hozzá a vadsóskát

□

fenn bárányfelhők
 lenn én
 a rezések után
 tenyeremen béka
 számban szalmaszál
 a pechán úr meg neusatzban
 hoz
 hoz nekem
 nem hoz nekem semmit

az is valami
 senkiházinak
 az is kacsalábon forgó
 fenn báránycsók
 még feljebb
 még feljebb
 egy nálamnál is nagyobb naplopó
 írja a naplóját a vattába
 hoz
 hoz nekem
 nem hoz nekem semmit legfeljebb

□

bele
 beleléptem
 a GREIFESTEIN-ék pecsétpárnájába
 bele végre a nagy LEONHARDI-ba
 hol a jobbal csicsegtetem
 hol a ballal csicsegtetem
 hol a jobbal csicsegtetem
 meleg mint a friss tehénlepény
 lila
 mint a legyekkel lepett pokla
 hol a jobbal csicsegtetem
 hol a ballal csicsegtetem
 hol a jobbal csicsegtetem
 félek
 jönnek és fejbe vernek a nagy rézbélyegzővel
 és akkor búbomon a pecséttel
 a pokolban is polkázhatok
 löszbabámat is ráfektethetem szépen a párnára
 s leshetem hogy lilul a lábaköze
 hol a jobbal csicsegtetem
 hol a ballal csicsegtetem
 hol a jobbal csicsegtetem
 félek lelépni
 mert most már mindörökre lila nyomot hagytok
 megittam a pecsétintát
 ultraviola nyolcasokat hugyozok a szűz óra
 ultraviola nyolcasokat hugyozok a szűz óra

CS. SIMON ISTVÁN

BEFALAZOTT ECETFA

A tervezőiroda mezsgyéjén
 hosszú balladát idéz
 egy befalazott ecetfa.
 A réseken át integet,
 felém nyúl
 gyenge karjával
 a rovarfoltos
 fényt kapkodja,
 remeg a tavaszban.

LADIK KATALIN

HATTYÚDAL

Ez az a hely, ahol a tüdő
 Habosra veri a tó hullámain.
 A hideg fűszőnyegen
 A hattyúk hanyatt, égre meredve,
 Összetört lábakkal pihegnek.
 Majd egy végső nekifutásból
 Felröppennek, s a ritkuló levegő
 Kiszakítja tüdejükből a zöld fátyolt.

Már örökre fenn keringenek a húsdarabok között,
 A fagyott vércseppektől szikrázó égbolton,
 Már egy túlvilági eksztázis feszíti szárnyaikat!
 Nem is hallják,
 Amikor alattuk sikoltva
 Felszakad a víztükör.

ÜRDOGOK SZÁRNYÁN, FEHÉR FALON

Az éj hullatni kezdi könnyeit,
 Szuszogó mellbimbókon, forró zsírban
 Pirul a hajnal.
 Vannak illatok, amelyekhez nem nyúlhatok.
 Darázfészek az ég alján
 A nap beléharap.
 Szárnyalj, hieronymus-dög
 A dombok mögötti fehér lepedőn!
 Vörös sebhely a szárnyadon
 Álomkóros asszonyok között.

Hatalmas, tejszagú bimbó az égen,
 Anyám, te úszol a kék fazékban?
 Engem hívsz, vagy egykori lányodat,
 Ki üres arccal szörnyetegeket söpör le párnájáról?
 A legyek elhulltak. Véres nád.
 Szárnyalj, gőzölgő fazék,
 Tüzes hajkorona, szörnyeteg-árnyékom!

BRASNYÓ ISTVÁN

NE FELEDJÜK...

Ne feledjük,
 hogy mindegyik vers egykor
 utolsóinak íródott:
 egyként viseli
 az öngyilkos golyóját és a hóhér kötelét

Megáll az ész, hogy váratlanul
 péntek helyett inkább szombat, de nem
 füst száll, arany hömpölygés a levegőben:
 vad és kopár a tavasz, méltóságteljes,
 hősiek idő.

De majd kihúzzák a rövidebbet, majd
feszegetni kezdik rügyeik ügyét, térj át hát
jobbik feledre, erről meghallhatod, amikor
rád sütik mindezt, akár az ágyút.

*

Sajnálhatom már, amit eljátszottam; amitől
esetleg szabadulni akartam? A látványt,
amely eddigre mivé szakadt?

Innen nézek én, két fa közén, és ha még
volna hozzá hóésés! A redőny már az ördögé,
felhúzza vagy leeresztve, nyilvánvalóan mindegy,
az összefüggéseket az enyészet csomagolja. Bízni
lehet roppant két markában, ahogy a csomót
végül megköti, s derekát ropogtatva szemben
felegyenesedik.

*

Börtönfalból nő megfoghatatlanul az,
ami öröklét. Hányszor igyekeztem így látogatóba,
vendég, akit már az ajtóban igazoltnak,
beletúrnak sovány pakkjába. Szűkösen,
csak mindenből egy kevés, hogy végül mégis
felizzon a jelkép: vannak, akik még szabadok.

*

Valamire még vélhetnénk ezt az egészet:
sirály kiált, ahol ismeretlen a tenger.
Mennyire egyszerű az igazság!

*

Kinek van helye ebben a gyülekezetben,
amelyet egy zápor is képes szétkergetni?
Mire emeljem hát poharam a sötétben?

De nem így a bábokra gurítók! Ahogy
a felázott pálya sarában végiggörgetik

a ragacsos tekéket, valamit mindig
elárul nekik a villám karcos fénye,
s a dörgés belebömböli a fülükbe azt,
ami egy napon megdöbrentő fontosságot kap,
hogy hanyatt esik tőle a szélen már
megingott bábu.

*

Kijátszva a kései világosságot, gondolatban
még sebesen pár sor, hosszú szavak, akár
a szkarabeusz röpte. Nem volt naplemente.
Nem én kanyarodtam erre az útra. Nem én
gyújtogatok világot, csillag.

Csak hamut tudok, ezt hánytorgatom,
vetem fel, ha nem ismernél, majd megismersz,
aki itt jön, elnyűhetetlen, akár a fa füstje
vagy magában a fa. Te délceg lovag, így
szól hozzá az éjszaka, nem jegyezve meg nevét,
szót nem ejtve többet, nem ismersz,
válaszolja, de eltanultad a hangom,
most ugyanaz a hang vagyunk, s ha szólsz, melyikünk
beszél, honnan benned a hamisság,
hogy így mutatod nekem arcod.

*

Miféle mezőkre látni itt, miért volna tűzük
válasz a tükörrre, mikor érkeztem ide, vattacsomóban
egérkölyök, hogy csak haragom fújtat fehér
pamacsokban, s máris az evés gondolata forog
törekeny fejemben?

Kitágulnak az órák, valaki elhagy valamit,
viheti másvalaki, ha kell.

*

Aki a fal felé fordulva alszik, már nem
érez hideget, nem vár látogatót. Jó neki
a megráगतlan semmi is, ablak párája,
holdvilág haja.

De amikor táncra perdült, miként a csontváz
az imakönyvben, és nyögtek az aranytrombiták...

Te dúdolsz itt, összevetve magad a vak nyomattal,
s valaki még simul is hozzád, megérzed ollózó
lába közt, ahol elkezdődik, az asszonyt.

*

Azt gondoltam, valami nagyobbra sikeredik
majd ez az egész, legalább a szélfúvás, ami átjár...
Olyan hosszadalmas lett volna ez a nap.

De nem ismerem a fojtógáz szagát, nem akartam
látni a nagy csatákat, nem éltem idegen égbolt
alatt, és végeredményben nem tudok veszélyt, csak
riadtságot, ha a kényszerítés túl magasra teszi
a mércét, hogy szinte azonos lesz az erőszakkal.

Valaki majd felráz álmodból, rövid tanakodásra,
mintha nem csupán a tettekben létezne válasz; aludj,
határozatlanság, vedd vissza mind, amit adtál.

Aki fél, az nem vesz tudomást.

*

Bolondját járhatja velem ez a zivatar, inkább
alhatnék a fában, hogy mozdulatlan. Kesernyés
kénlángot süt el a fülem mellett, megperzselődik
tőle a hangom. Így, összeaszalódva, megállni még
a helyem, mire leszek még képes?

S majd futtában, ahogy csillag zuhan robajjal,
más zajok közé, csupán érintve mindezt,
máris nagy elcsendesülés. Vízcsepp remeg a láncon,
hol akad el, kiköt-e, ahogy ráfehérlik a csont,
amely sehová sem tartozik.

*

Nem dühöngve, nem háborogva, hanem
sokkaltal inkább megnyugodva látok hozzá
elmondani történetemet.

Szél vési metszetét, tintát az ég kékje
ad hozzá, hogy kibontakozhassék e látkép!

Én, aki épp most tömködöm pipámat a félhomályban, bizony, kimaradok.

A vadász ebéért füttyent, a taliga rúdja csillag iránt mered, a szikla izzad a hidegben. Megállj, gazember, ki rézsút átfutsz itt köpönyegemben, hát hogy néztek én most a tél elé?

De a szalma zizegése! A rőzse kuszálódása a szélben! Mintha botoznák egymást, útnak ösztökélve, akik nekivágnak a világnak, e képtelen nyomon, és nyakukra tekeredik a borostyán . . .

Az őszi szél, mint nagy folyam, tart, lobog.

VARIÁCIÓK, STRÓFÁK

Ha mindenáron el kéne mondani valamit,
oszlopra akaszd,
süsse tenger csillaga.
Ne ijedj meg hangos szavadtól,
mint aki kölcsönzött gondolatot gondol,
lidérc füstjén hevíti a láng.
Örök udvar, fanszór tülekedése e háromszögön,
mert sohasem lobbant itt zászló.
A ló még nyerítene, fájdalmasat,
akár az elveszett ütközet közepén,
mert úgy tűnik, ember nélkül maradt a világ.
De koponyáját karóra ütik,
két szemgödre kétoldalt bámul,
s belever a tavaszi eső,
míg méhet zsongat égszín bádagon,
nem érezve többé a telet.

*

Hidegből köti kényét, s fonja
kötelét töviséből,
majd az egész itt sárba gázol . . .

Bölcs, aki nem mozdul a nyirkos
falsarokból, csak várja,
hogy az árnyék elállja az ajtót.

Minden könnyebb kettesben,
eresztékek nyikorgása és
végül a csönd, ahogy az asztalra telepszik:

Ebből ásni ki jegyét,
amint mozdulna még, indulna
a félvak ló és a félvak öreg
megtréfálni a világot.

*

Szabadulni onnan, ahonnan nem létezik
szabadulás; árnyéket lenget a szél,
a kaput örökre nyitva hagyják.
Mit látok én csúf lányaitok szemében,
a zsindegy alatt,
ahová betűzik a fegyvert,
béke van, várakozik ránk az enyészet.
A hivatalnok s az edényfoltos karöltve jár,
összekoldulja bérét, cinez, pecsétel
lilán, s körülnéz jól,
mintha lopni akarna alkalomadtán.
A folyosó kockakövei megvetemedtek,
valami munkál a földben,
ami majd a végzetünk lesz,
és a huzat rácsapja az ajtót.
Valamihez viszonyítva egyre csak
száz évvel később élünk.

*

Emlékszem még, hol hagytam a rozsdás
kaszát a vetés szélében, lépésnyire
a barázdától.
A fenőkő elnémul az éjszakában,
acélra szikrát nem adnak a csillagok.

Beázik a világ, könyörtelen tető alá vonva,
 és asszonyok a tűz körül:
 a zsarát és hamu mindent megmond,
 korommal írja a levegőbe
 a kerítés helyét, éjfélnélkor a riadalmat,
 a vacok elfeledett szagát.

*

Subában ki gubbaszt, még megemlegeti
 a fagyot, a deszkát, a szöveget;
 a villanást, mely a látványt kitarja,
 és a véres habot.

Rozsdára látni csak az ablakon,
 rozsdá szivárogo, tart a fény felé:
 arany ábrándozása.

Ami elveszett, itt felveszik,
 vagy legalább igyekeznek megtalálni,
 ösvényt taposnak, mert arra rövidebb,
 a bajt elkerülik.

Lóra részegen nem ülnek,
 de vasárnap, sötét ruhában, sokat isznak.

HOL LEHET ITT MELEGEDNI

Várom a havazást
 nem az idő még nem fordult csípőre
 az asszony feketében egyre csak gyászol
 nyakán kidagadnak az erek ahogy lehajol
 szűkre szabták rajta a ruhát vagy megvastagodott a dereka
 megy arrább az udvaron kergeti a még vörösebb nyakú pulykát
 nézem én aki messziről jöttem és
 karcsúnak vagyok mondható

hideg fény prizmaí tördelik a világosságot
 a látszólag álló ég alatt

JUNG KÁROLY

A RÉTOR VÁLASZAI ÉS KÉRDÉSE

Válaszait hitbuzgalmi okok már nem befolyásolván,
Ennélfogva olykor szavak, de leginkább mondatok
Formájában szólt, elvértve koturnusa koppanásával,
Ha ikérdést intéztek az agg és őszhajú rétorhoz.

Azok a héroszok, kik emlegetvék néha általunk,
Létük nemtelen lévén, ölelésben kedvük nem lelék.
Immáron csak tar koponyájuk világlík elénk,
Hogy szikrát vessen rajta az áldott holdsugar!

Majd: Ki kurta életében csak holtakkal társalog,
Hagyván a mát, az egyetlen menedéket, jobb időkre,
Magát élők közt nem leli; nem szagol asszonyszagot,
Vesszeje száraz, nemzeni utódokat is idegenre bíz.

Vagy: Kigondolván egy jövő időt egy végtelen időben,
S munkálván szerszámaikat, a jelent magától elúzvén
Tenmagát hagyja magvait elfolyini. S magva szakadván
Törzse szakad, ágai szakadvák virága, ajka bezárul

Mért nem merészeled, mért nem illeted, te szánnivaló,
Kezettel az idők csecsbimbaját, vessződdel ölet;
Mért csak a barbárok földjén, mely már nem a tiéd,
Gyúrtél le szüzeket, asszonyokat, egy jövőt nemzeni?

MAURITS FERENC

RENEZÁNSZ SÉTÁK

URBINO

a palazzo ducale erkélyén állva
felismerem reneszánsz-tájam
gyermekkorom óta fürkészem
reprodukciók háttereiben
most itt ragyog előttem
élve
mondhatom
majdnem feltámadás

AREZZÓI FELSOROLÁS

pietro della francesca
paolo uccello
luca signorelli
michelangelo buonarotti
jacopo sansovino
és
giorgio vasari
hat férfiú
arezzóból

ASSISI

forró domboldalon
érkezem
giotto freskói elé

így komponálni
szigorú rendben

hatalmas falakon
megnyitni
az egek ablakait

RAFFAELLO: LA MUTA

a fekete levegőből
kicsit előrehajolva
előnti az okkerpuha fény
szemferdüléséből érezni szótlanságát

BOTTICELLI

idegesen
röpködnek az angyalok
éjjelente
foszforeszkáló denevérek

BALOGH ISTVÁN

ÖTÖDIK PERC

anyuka a habverővel
felnyúlt az égre

a napot is bekeverte

SINKOVITS PÉTER

SZÓFEJTŐ ÉVSZAKOK

pontosan és keményen
ülnek a szavak a táblán
mint zöld mezőben
világos vadgalambok

ami előttünk volt
a boldog zűrzavar
szivárvány-jelenésű
őserdő-buja-indázású
fogalmak
melyek szabadon lebegtek
s én is hagytam
tátogni
súgni
sírni
üvölteni őket

mígnem itt
valahol a negyven alatt
nekidühödve
megémelyegtetett
mindez
tegyünk tehát rendet
itt
valahol a negyven alatt
jelentse a szó
azt
ami

a próféciák zajos kavargásából
kinőve
minden az egyszerű számok felé vezet

s e tisztaság
e dacos egyenlet
mire jó most

merre sütkéreznek
a strandhomok-menyasszonyok
és merre röpködnek
a hétszárnyú denevérek

és miként ütődnek vissza
tompán
a húsz éve elrejtett szavak

s dőlnek el maguktól
 mint lefátyolozott ablak mögött
 a hintóba ültetett viaszbábuk

s mit tegyek
 a szóval
 a tájjal
 mely tulajdonommá válva
 mindinkább feledi
 jelentéstelen
 igaz
 eredetét

MAJD EGYSZER

lassan elröpülni
 a portrombitákat csíkozó
 vadul száguldó bivalycsorda fölött
 ezüst zászlórudakból
 jeleket rakni az égre

VESZTEG FERENC

SEHOL ÉS SEMMIÉRT

ha tudsz és bírsz
 és vagy elég vakmerő
 válaszolj
 de ne nekem: azonnal
 hogy hol és mikor
 és hogyan tovább
 (ha van még tovább)
 de nem szabad versben
 „amnézia-lelkesen”
 hol a vacogás és borzongás járja

akár a holdcsillámok hideg-
 rázása
 kómája
 a hanem-ha-tudsz és bírsz
 és vagy elég vakmerő
 de ne nekem: azonnal
 sehol és semmiért
 és sehogyan
 mert tovább
 nincsen sehogyan

 de lehet van is a sehogyan

BÖNDÖR PÁL

ARTIKULÁLÓ — JEGYZETELŐ — VERSELŐ

Előszörre
 bemelegítő mozdulatokat végzek
 nyelvemmel
 végigtapogatom odvas fogaim
 szótagokat artikulálok
 próbaképpen
 szavakat összevisszaságban.
 Csettintek
 fittyet hányva
 a grammatikának.
 Amennyire csak bírom
 a szám kitátom
 hátravetem fejem:
 a langyos realitással
 gurgulázom.

 Váratlanul
 egy mondat.
 A szélhez hasonló.

Iránya csak és ereje.
Valami köze időhöz
időjáráshoz egyaránt.

Ahogy feltámadt

észrevétlen-hirtelen
úgy is halna el.
Bennem?
E nem-versben?

Hegyen-völgyön át.

Akár a szél.
Kipked-kapkod
ajtót csapkod.
Össze-vissza hangok
és hiányok.
Én.

Stréber.

Mindent megszámolok:
közhelyekből több van
önmagamból legtöbb:
mintha asztal lennék vagy szék
és fa koromra emlékeznék.

Lomb-

talán.

Valamivé szervezni
a kavargó indulatokat.

Szőre-felborzolt
ijedt állatként
növeszti magát
mondatom
önmagácska
torzrajzává.

Aztán.

Azaz.

Valamiképpen a vershez
hasonlított leginkább.

Kutak rabja a visszhang is az alföldön!
Kutyaabrákja a víz hamis: aszal földön!
Sőt.

Nem egy gondolat bánt
de megtörténik

hogy egyetlen hangsúly ingerli
nyelvem gyökerét.

Valóság szótagja
dugja ujját
érzékeny torkomba.

Kimondom hirtelen
a legelső megfelelőnek tűnő szót
— megszabaduljak a rosszullettől.
Ilyen testi dolgok ezek
inkább mint szellemiek.

2.

A torreádor
hivatásos. A bika
műkedvelő!

VANKÓ GERGELY

ŰRVETÉS

elmondhattam volna
amit jónak láttam
madárgyűrűs légkoronát
a nyárban

pókhájával az ősz
varjakat kendőz
nincs maradásom
a vártán lidérc-csákó

mindazt
mi szólíthat
űrvetésen
csupaszít a nap

CSORBA BÉLA

ELEGICO-ÓDA EGY FELVILÁGOSULT FÉRFIÚHOZ

Látom Önt,
 látom, ahogy idegesen
 föl-fölkapdossa fejét
 légkondicionált hivatalában
 — máma már megint
 több volt a koffein a megengedettnél —,
 vagy bámul ki az esőcsapta fákra
 a vastag üvegen,
 mondatai lekerekítésén fáradozva,
 — hisz oly szép kerek gondolatai vannak:
 hogy is férhetne azokba
 e szabálytalan, szögletes világ?

Látom Önt,
 látom, ahogy idegesen,
 pedig az éjszaka csak ránk csukódik,
 mint egy sötétkék asztalfiók
 valami túlzúfolt irodaház legfelső emeletén —
 tervmódosítások, szabályzatok,
 bizalmas jelentések között
 rágcsál a költő meg a többi
 rejtett hibával piacra dobott
 göcsörtös egyed veszettül
 növekvő fogaiival.
 Cserepesre égett mocsárfenek.
 Belül tán valahányan ilyenek vagyunk.
 De olvassuk
 az újságban, hogy Ön rólunk álmodik megint
 gömbölydeden suhanva, s lekiabál
 hozzánk vidáman libegő kosarából:
 „Már majdnem szabályos a nép!”

DANYI MAGDOLNA

KIS HALOTT TÁJKÉPEK

Szélkavarta lomb
 a szikesből
 elkerített udvaron.
 Hazavezényelt, haza-
 vezérelt lélek.
 Gyámoltalan és sugárzó.
 Elképzelt törzs,
 köti a földhöz.
 Kerítések emléknyomai.

FÜLÖP GÁBOR

HÉTKÖZNAPI VERS

hétköznapi verseket írok
 — mondják kritikusaim —
 de hiszen ez természetes
 vasárnaponként ugyanis
 dolgozom

SZÍVÁTÜLTETÉS

ez ma már nem kunszt
 beteg szívet kicserélnék egészségessel
 s a páciens élhet is még egy ideig
 az immár halott ember szívével
 ám miért ne lehetne szívet
cserélni
 két még élő ember között

mint a hobby-klubban
például valaki megunja
hogy jószívűsége miatt
állandóan gúnyolják és a
rövidebbet húzza
(nem úgy mint az állatmesékben)
tehát kicserélné jó szívét
egy *szívtelen* emberrel
aki viszont egy jó szívre vágyik
így mindketten boldogok lennének
és a szívatültetéshez
senkinek sem kellene
előzőleg meghalnia

SZOMBATHY BÁLINT

Art Lover

A költészet po(e)tencia

Art Lerner

Közönybe fúló hétpecsétes titok

Art Lover

Az új-beszéd nem-beszéd

TARI ISTVÁN

VERIK A LAPOT

öklök csattogtatták
a délutánba
törpülő asztalkát
izzadt bütykös
fészkekből fordult ki
elzsírosodó
folyondárjaival
    a tök
    a farba
elnehezült
kacsaival
    az asszony
    a piros
mintha kútból
böffentette volna valaki
    tromfot bele
emésztőgödörré előléptetett kútból
asztán
orvosságot nyelő öregek
kibic-gyomrának
malom-korgása
és erősödő
erdőzúgás
melyben ügyetlenül
kever és oszt
azóta is
egy súlyos tárgyakhoz
szokott kéz

SZÚGYI ZOLTÁN

SZÁMADÁS NÉGY TÉTEL BEN

31. születésnapomra

első tétel

vészes sikongások
békák egerek
egy pohár tej
halálok halálok

második tétel

kezemben toll
kés kard bárd
pulykanyakazó fejsze
ezerféle fegyver
szerszám
jövök
jövök
szívemben hétfejű törpe
jövök
rendületlen

harmadik tétel

szemem nem hagy ki villanást
nem rejtőzhet előlem nesz
nem porlad semmi ne érinthetném
illat orrom
nyelvem íz
nem kerüli

vagyok

negyedik tétel

kiülök majd a konyha elé
 nézem hogyan száll alá pelyhekként
 a hórengeteg
 s mint holmi Robinson eltöprengök
 ami jó: ami rossz:
 élek   élek

1984. szeptember 9.

FENYVESI OTTÓ

PASSIÓ

Én vagyok a 104-781
 lángvörös túsarkú cipőket viselek
 vágj hátba, nem tesz semmit
 csavarj, facsarj, lökj a szakadékba
 ezekben a túsarkú cipőkben teljesen a tiéd vagyok
 lefegyvereztél
 a rituálét ismered, és én a tiéd vagyok
 a tiéd, sérülékenységem kiszolgáltatva

Én vagyok a 104-781
 gyere, csalahatatlanságod tudatában
 lökj rajtam egy nagyot, hátha begerjedek
 derékfájdalmaimnak ehhez semmi köze
 erőd — fenntart a levegőben
 mily ritka szférák, barna ködök
 szökni úgysem tudnék, lábaím gúzsba kötve
 el kell mondanom, hogy tudd
 nekem itt kell maradnom

Ma istenien nézek ki
eddig még minden összejött
a bioritmus és az egész ontológiai gyógyszerár
arcom liszttel sminkelve, akár valami bonviván
sokáig tanulmányoztam gyöngeségeim
ravasz pillantásaidban
kíméletlen önkorrekciók által
rendbe szedtem magam
földúcoltam a talpazatot
én, a 104-781 átadom a szertárkulcsokat
dönts padlóra, kínozz, kínozz
paraszat nyelvem alá, ne eressz el
ezeken a túsarkakon úgysem juthatok messzire
megkötözve, tántorogva, mint sült galamb a hájtengerben
nem fogok végérvényesen elvérezni
könyörögni, jajgatni sem fogok
kaszabolj, marcangolj, szabdalj, tépázz
szurkálj, a sebek úgyis behegednek
dobj sebességbe, gyorsíts, taposs
gyötörj, üss a kifulladásig
akkor is üde százszorszép főnixként fogom
túlélni az egész balesetet
a sebhelyek ugyan megmaradnak
de gyógyulást hoznak
kezdetben vörösek és mélyek
később kiismerem őket, részemmé lesznek, mint
születésem, nemem, históriám
velem nőnek kedves elvtársam
ez az én privát fájdalom, saját végzetem
verd ki fogaim, tépd ki szárnyaim
hogy biztos légy benne:
ez többé nem szárnyal
én nem veszhetek el, míg te mellettem vagy
szelídíts meg, hogy érezzem titkos sugallataidat
túsarkú cipőket öltöttem és most magasabb vagyok
én, a 104-781
felkészültem a megrázkódtatásokra
a szférák zenéjére, a legnagyobb zuhanásra
ez még nem a paradicsom, de nem is a pokol

nincs tornác, és árboc sincs
szétmarcangolva heverek a nagy buli után
szoríts, nehogy elveszíts

Én a 104-781 vagyok
lángvörös túsarkú cipőket húztam
kösd át csuklóimat, törd el bordáimat
van még marcangolnivaló, kényszeríts térdre
fojtsd belém a szuszt
forgass, forgass, mint egy felhúzás játékbabát
csak nyomd be a kulcsot
és fordíts rajta egy nagyot
kínozz, sarkantyúzz, rázz, rázz
kíméletlen a játék értelme
a tűk fokára hágok, úgysem szökhetem meg
forrázz, bombázz, tőlem úgysem szabadulhatsz
én leszek a te aerodinamikus árnyéklovasod
kérődző fattyúd
én leszek
sötét szemű sátánporontyod
a te erotikus emésztőgödröd
vajon megfelel neked hamisított lúdtalpam
kedvedre lesz-e az ellenszél
összegyűrve és gúzsba kötve
napalmmal felperzselve
égess, ficamítsd ki bokám
tépd el kontaktusaim
gerjeszd be áramköreim
ígérem, nem fogok jajveszékeln
csak ökölrel üss
ígérem
könnyű dolgod lesz
kínozz, égess, bombázz
fojtsd belém a szuszt
zúzz, tiporj, hogy végre látva lássam
érezzem beakadt horgaidat
intézz el, törj össze, lapíts szét, hamvassz el
csak ne veszíts el
tégyp próbára

ne késlekedj
 ó ne
 Oh ne
 ne

SZIVERI JÁNOS

BÁBJÁTÉK

minden összeomlett ———
 tenyerembe hajtom
 hamufehér arcom
 foszló eszmekosz lett

a megszelídült élmény
 körülmény
 s immár betakar
 a zakatoló díszletzivatár ———

künn mekeg a szél
 mint a bél
 s csattog a ronda széteső
 eső

számban széna
 kezem lábam béna
 lebegő füstszál
 és nyálkás fű száll

mint a rádió
 recseg unottan a kíméletes civiliz(ol)áció
 s roppant nagy gondolat
 roppan szét az ég alatt

a padlón szőnyeg
nyög
és mozdulnak bárhol egy helyben könyök
lő jámbor szörnyek

gyomrom helyén
üresen táguló prés
agyonszorítja szörkemény
szívemet a rés

a polcon rámtalál
a választékos bábhalál
s visszazippantott rémimák
sorjáznak ex privát

használt reményeim között sok
az épülő leltáranyag
térben táguló cinkosok
vájják egymás agyag

szemét s mint a fényes késeket
rakják
aprót a nagyra
a följelentéseket -----

testtartásom merev
arcomon remeg
a bőr
fertőtleníti a mélykék valór

permeteznek a tévtávtatok
rejtőzöm
a fellegekben
mint szőr alatt az apró állatok

s gagyogva kérdem
ki is vagyok én miadt civil
aki magából mindent kiír
és miféle érdem

miféle főnyeremény
 ha az adminisztráció hordoz a tenyerén
 esetleg valami más
 önmagát megsemmisítő képmás ———

mint az ágytál
 világol a csordultig telihold
 ágyékáról leszakadt a folt
 s szemed előtt mögöttes esztelenséget láttál

hol ülnek rézangyalok és más jellemek
 hímsellők terven felüli némberek
 és miféle vigasz
 hogy történhetik még itt *ez meg az*

hol a képze(le)ttársítás
 is csak egy elszabadult engedélyezett
 bábleképezet
 megmásíthatatlan helyzetelírás

és folyamatos életvitel
 a hitel
 s zümmögnek falvak városok erdők terek
miért lettünk ily idétlenek ———

kopnak az árva
 verslábbelik
 kegyetlenül összekuszálva
 éltem földi tényeit

szerte széjjel izzó limlomok szememben
 mint szellem a szerelemben
 érzem
 már egészen vérzem

azonosul velem
 e játéktörténelem
 keletkezik
 és belefeledkezik

nőnek a tormák és egyéb gyökerek
 amit eresztek
 távolodnám de hajam ragad mint a muhar
 ezüst hálószálaival

lelkem szélein szaporodik az áhítat:
bát én élek (!)
 de átitat
 érényeivel az élet hogy tovább féljek

s várok
 míg beomlik az árok ———
 mint az ólomteknő sziget
 el ez a nyomorult sziget

meg különben is ki vagyok én hogy egyszerűen
 hogy csak úgy egyszerűen
 mintha nem is lennék
 közületek szó nélkül elmehetnék

Temerin, 1984. augusztus—szeptember

VASS ÉVA

●/1

felhúroztuk
 erkélyünk falát
 hajnalicska díszbab
 kúszik fel hozzánk
 lila ernyők
 nyílnak/csukódnak
 fejünk felett
 rezzenéstelen

a tökéletes mozdulat:
korlát nélkül
felmerészkedni a lépcsőn
határozott vonással
áthúzni szavakat
mily szögletesen perceg
kezed alatt a toll
s munkálkodik a stylos

KONTRA FERENC

HAJTÓVADÁSZAT FIATALOKRA ÉS ŐREGEKRE

sem otthon
sem börtön
hálóba akad a lábam
nem kell a több nem kell a kevesebb
sokan szorongunk a vasfüggöny mögött
a mondatok kopásának nincsenek előzményei
kopognak a szavak
nyerít a lovas
nincs idő káromkodni
gyí csak rajta
ne kérdezz semmit csak állj ide mellém
elvakít a reflektor nem tudom mibe lépek
mit válaszoljak nem értem a kérdést
elég a csalásból vigyétek innen a bibliát
utolsó vagyok a sorban
mégis kiöltöm a nyelvem
ha már fegyverem sincsen
gyerekek
játsszunk valami mást
(hallgat a város a bűnök a szennyek
szalagok őrzik a hangot a percet)

FÉNY NÉLKÜL

a csillagok csak ragyogjanak az égen
 ne kívánják a földet
 ha leszállnak elveszni jönnek

GÉBER LÁSZLÓ

VEREBEK ÉS SAROKVASAK

ha nem kérdeztetek miért
 szólnék — itt vannak a
 hangoskodó verebek itt
 van az északi szél rozsdás
 betonvas tekercek itt vannak kék
 ruhában és beszélnek

ha nem kérdeztetek miért
 szólnék — mint utolsó verseiben
 Hölderlin kihagytlak *téged*
 kihagyom magamat hadd
 énekeljenek a verebek
 s nyikorogjanak a sarokvasak

A TIKACS

nagy volt a zaj éjfélkor
 a tyúkok horkoltak
 öreganyám tikacsa jutott eszembe
 itt a hátsó udvarban
 az akácfához szegelt pléhtáblát
 hallgatták a gerlicék
 s szomjas egerekre egerészett
 a macska

KALAPÁTI FERENC

ZRI A SZÍN SÁRKÁNYPISZKOZAT III

zri az ujját tördelve
épp a csillagokat leste
beteges teste ajkát biggyesztve
meredt az ég felé
így próbálván megfejteti
mi a külé és a belé
ez utóbbiban már jó ideje egy testes
galandférget sejtett
de legalábbis egy fejlett kukacot
amely felfalja a hasában a babot
innen a bús morcos kedély
a szorongó izgalom félsz
hogy nincs rá engedély
masszív kemény testre szabott
teknőspáncél vélemény ez
így van semmi kétség
kéne a jóváhagyás merészség
hogy e potrohos alak
a paplanok alatt továbbra is
csillagokat lessen miközben
a felszakadozó felhőtakaró maradt
összeállva széteső massa
mely a kandiság obszervatóriumából
a kíváncsi asztrológus fejére szakadt ismét
természetesen véletlenül
sebész kezébe szikét életlenül továbbító csoda
angyalok ínyébe kövült porcos kocsonya
ragacos kéj zamat mely zri orrát igencsak facsarta
ha tekintetét sandán fordította az ég felé
hogy megtudja görcsölő belén van-e a penész
vagy csak egy giliszta költözött oda orozva
egy hasban kémkedő derék
kutatja az emésztő csatorna vészkijáratát
hol közelebb szájhoz a hát
az esetleg a lehet a talán

mint esetrag -nak -nek tízezer
 s a kérdezetlen már nem felel
 sem a tag nem akad fel holmi aprócska ügyön
 és ha kell már nem téged fog fülön
 a falánk száj torkos foga
 mert van balek
 csillagok rabja lett
 tátott szájú alany
 ki majd buzgón betakar
 selymes állú üde
 mert ez az ő ügye ha jól akar
 s nem zavar ostoba mosttal
 hiányzó észszakokkal ha pazar a csillagképek kerete
 s ápolt tenyere tapsra kész
 legyen bár dél vagy sötét éj
 a bevált sztár mesél
 miközben zri az ujját tördelve
 beteges testel leste
 hogy a nézők arcáról levált száj
 a reflektorok kereszttüzen át
 a kulisszák mögött elillan
 egy pillanat alatt mint szaftos falat
 eltűnik a köztisztasági vállalat teherautóiban
 beszipantja a mindent elnyelő garat
 a közakarát csatornahálózatán keresztül
 mindez sárkányunk bendőjébe került
 így nem csoda hogy potroha facsart és feszült
 tehát bél-ügyekben nem volt minden rendben
 különös tekintettel a reggeli bizakodását követő
 délutáni görcsre gyaníthatjuk hogy hasába
 egy elvetemült giliszta költözött be
 és tapadva apasztja a bolyhos féreg
 hősünk himlős testéről a burkot
 mellyel odahurkolta magát a tejúthoz
 és vágyteli szemmel leste
 este jó-e a reggelre
 s kedvtelve ragozhat-e még és meddig
 kő kövön epehólyagba szorult
 mint a tisztázatlan bár kétségtelen múlt
 leszopott halcsontként a garatba nyomult

s az azt eltávolítani igyekvő nem különb pörce
penészes bőrön szederjes szemölcs
mindaz mi zri torkán akadt
hát ékes pergamenből vont falat köré
nem akarván tudni többé
mi a külé és a belé
olyannyira hogy orgánuma magára öltötte az orkánt
s megszületett a kabát ideológia amely
meg kell hagyni hőszűnek kitűnően áll
nem engedi át a halált
csak a szelet
a sárkányszárnyat felhajtó fék elem hullámain
vitorláiba fogó féktelen gőzt
noha zri csecsemőkora óta nem ivott köménymagos teát
de azért várt
valami megnyugtatón hatót
karó fölé -tetőt -tatót
jól megfontolt utasítást
kiszámított térdhajlítást
hogy e rosszak legrosszabbika
kosznak hiszi mi csak gida
s a konok torok egyre csak remél disznótorost
miközben sárkányunk az ablak párkányának dőlve
óvatlanságában a konnektorba nyúlt be
és most csillagokat lát
old stars-t meg pseuduacaciát
az éj derengéséből mic surin természetette magot
különben jól vagyok
da da
bókra csók

P. NAGY ISTVÁN

NEM ÉN VALAKI MÁS AKINEK HISZEM MAGAM

— az elmulasztott ebéd (babfőzelék
sertésoldalassal) izgat
s a farukat riszáló ködök
az idegen szag
ha minden a helyén van

hogy mindent
elkövettünk a takaró alatt
már mindenki beszél itt
pedig hát semmi sem történik
délelőttönként a szemközti eperfa
ágainak szövevényén lebzselünk
álmosan nyújtózunk
szép időben
alszunk szinte fejbe verten vagy
lézengünk az utcahosszban
didergünk a hideg szobában
(nincs bejárásunk többé abba a házba)
hol mindig alkonyati félhomály van

— — — — —
még csak egynegyed háromra járhat
nem én valaki más
akinek hiszem magam —
gyűröm úgy össze markomba melled
hogy ujjaim is megernyednek
még érzem megdöntött tested
súlyát — — —
biztosan rosszat álmodtál
hallom valahonnan a hátam mögül
betakarlak az angyalok is megfagynának
így meztelenül

BADA TIBOR

KAZIMIR MALEVICS A STRANDON KINT

fél öt van és reggel
K. Malevics ilyenkor mindig felkel
meglehetősen boldog és stimmel mint a vekker

a strand
sötét fehér
fehér
fehér
fehér
már annyira fehér
már fekete
a zavaró körülmények között is helyre igazító
K. Malevics konstruktivista napszemüvege
minden botrány nélkül
az ördögös fickó

K. Malevics szeme eke.
Combhasadás és nagyon fehér teke.

de mindezek a komoly dolgok
csöppet sem zavarták a békés strandolókat
mert nézzük csak nézzük
szilaj motorkerékpárgépjárműjén arra száguld moravici Miki Maki
nemes rajzú homlokára kivetovált csantavéri Grand Prix
megemeli kalapját és megállítja a motort
és saját gumicsizmájában jól hasra botolt

TOMÁN TIBOR

MESSZI TÁJAKRA, AZ APÁM

Régen voltak azok a pincérek,
akikről meséltem nektek.
És most, vissza a könyvbe!

A VERSEK ÉVE 1984 MUTATÓJA

Zákány Antal — 1918

Fejem alatt kővel
Legenda
Száz ökölcspás, száz dorong várt

Urbán János — 1921

Feledés fénye

Pap József — 1926

Vers és madár
H. A. meztelen arcú mutatványosa
Becsvágy
Ezredvégi kérdés

Ács Károly — 1928

Szóversek

Szűcs Imre — 1935

Öregek

Gulyás József — 1937

A világosság magas létrafokára hágva

Holti Mária — 1938

Egy költő

Koliger Károly — 1939

Vasárnap

Torok Csaba — 1939

Chilei tó

Fehér Kálmán — 1940

Házunk előtt a kispadon

Tolnai Ottó — 1940

A wilhelm-dalok második könyvéből

Cs. Simon István — 1942

Befalazott ecetfa

- Ladik Katalin* — 1942
Hattyúdal
Ürdögök szárnyán, fehér falon
- Brasnyó István* — 1943
Ne feledjük
Variációk, strófák
Hol lehet itt melegezni
- Jung Károly* — 1944
A rétor válaszai és kérdése
- Maurits Ferenc* — 1945
Reneszánsz séták
- Balogh István* — 1946
Ötödik perc
- Sinkovits Péter* — 1946
Szófejtő évszakok
Majd egyszer
- Veszteg Ferenc* — 1946
Sehol és semmiért
- Böndör Pál* — 1947
Antikuláló — jegyzetelő — verselő
- Vankó Gergely* — 1948
Ürvetés
- Csorba Béla* — 1950
Elegico-óda egy felvilágosult férfiúhoz
- Danyi Magdolna* — 1950
Kis halott tájképek
- Fülöp Gábor* — 1950
Hétköznapi vers
Szívátültetés
- Szombathy Bálint* — 1950
Költészetem nyolcvannégyben

Tari István — 1953

Verik a lapot

Szűgyi Zoltán — 1953

Számadás négy tételben

Fenyvesi Ottó — 1954

Passió

Sziveri János — 1954

Bábjáték

Vass Éva — 1956

●/1

●/2

Kontra Ferenc — 1958

Hajtóvadászati fiatalokra és öregekre
Fény nélkül

Géber László — 1959

Verebek és sarokvasak
A tikacs

Kalapáti Ferenc — 1959

Zrí a szír sárkánypiszkozat III.

P. Nagy István — 1961

Nem én valaki más akinek hiszem magam

Bada Tibor — 1963

Kazimir Malevics a strandon kint

Tomán Tibor — 1967

Messzi tájakra, az apám

NÁDAZÁS

(*Vikendnovella*)

BURÁNY NÁNDOR

A Philipsnél jártunk egy szerződéskötési ügyben, akkor láttam ott, a hágai kiránduláson a dúsgazdag milliomosok negyedében egy zsúpfedeles villát. Régi ismerősöm, több évtizede kinn él már, azt mondta, akinek annyi a pénze, hogy nem tud vele mit csinálni, az épít most ilyet. Újra divatba jön a zsúpfedél, a nádtető. A nyugati civilizáció, a szuperteknika felfedezi, amit a magyar paraszt ősidők óta tudott, hogy a nádtető nyáron hűvösen, télen pedig melegen tartja a lakást. Energiatakarékos épületanyag. Ami valamikor a szegénységet jelentette, s nálunk jelenti ma is, a nádtető manapság a milliomosok kiváltsága lett. No, nem azért vettem én meg a nádfedeles házat, ami nem is ház, csak házikó, inkább kunyhó egy gyümölcsöskertben, de amikor megláttam, amikor alkudni kezdtem rá, eszembe jutott az a hollandiai villa is. Összehasonlíthatatlanul kisebb és szerényebb annál, de a gyümölcsöskertek, a szőlőhegyek vidékén, ahogy kinőtt a kövér pázsit egészséges zöldjéből, a természet gazdagon megrakott meggyfák között, a nád sokkal inkább odaillőbb természetes elemnek hatott, mint a halott műanyaglemez-tákolmányok, amelyekkel erőszakoltan teletűzdelték a vidéket. Talán ez ragadott meg akkor anélkül, hogy tudatában lettem volna: egyetlen nádtetős ház a környéken, s az is az enyém lehet; valami, ami másnak nem lesz, csak nekem.

Akkor még nem gondoltam arra, hogy két év múlva mekkora gondot okoz majd ez az első látásra megszeretett háztető.

Most alighogy befejeztem a munkát, az évi szabadság után az első munkanapon, rohanok haza, átöltözök, aztán újra be a kocsiba, s irány a gyümölcsöskert. Ki tudja, milyen meglepetés fogad megint.

Nem a lelkesedés röpit most, nem azért megyek, hogy az almafáimban gyönyörködjek, a gondtalan kikapcsolódás helyett inkább az aggodalom, a szorongás várja, lesi, hogy megkaparintson, hatalmába ejtsen. Nem elég az embernek az üzemben az idegőrlő munka, ott is csak a kínos bizonytalanság, fizetésképtelenség, nyersanyaghiány, realizációs nehézségek, s aztán amikor alig várja, hogy innen elmeneküljön, s amikor azt hiszi, még mindig azt reméli, hogy a gyümölcsösökben az a nyugalom fogadja, amire minden porcikájának szüksége van, akkor itt, éppen itt éri a legkellemetlenebb meglepetés; ez történt meg velem tegnap is, s félek, ma megint cserbenhagy a remény, hogy minden rendben van, kész a nagy munka.

— Pénz van nálad? — kérdezi a feleségem már a lépcsőházban, amíg vakoskodva keresem a kulcslyukat. Dühít, hogy nem látom, egy hete már, hogy kiegészített a villanykörte, de ki nem cserélnék.

— Van — válaszolok kurtán, mint mindig, amikor rosszkedvemben vagyok. — Menj, hívd a liftet! — küldöm előre, nehogy kérdezzen még valamit.

Idegességem csak fokozza, hogy sokáig kell várnunk a liftre, pechünk van, aggasztóan sokszor történik meg, hogy éppen akkor a legnagyobb a forgalom, mintha az egész ház akkor akarna liftezni, mikor mi indulunk valahova, nem győzzük kivárni, mire sorra kerülünk. Most is hiába nyomtam állandóan a lift hívó gombját, már-már el akartunk indulni gyalog a lépcsőn, mikor végre a mi emeletünkön állt meg, nem azért, mert idehívtuk, az egyik szomszédunk, a nyugdíjas sófőr jött meg.

— Gyere, mert mindjárt akkora lesz a forgalom — siettettem a feleségem —, sosem jutunk ki a városból.

A napon átforrósodott a kocsi, szédítő, fojtogató, izzasztó meleg. Már tavaly ősszel feltűnt, hogy nagyon elvékonyodott a nádtető, egyszer-kétszer esők után észrevettük, hogy beázott, s akkor lepődtem meg igazán, mikor hanyatt fekve egy keskeny résen át kiattam az égboltra. Nem lehetett tovább várni, elhatároztam, hogy mester után nézek. Abban biztos voltam, hogy a városban nádazómestert nem találok, vidékről kell majd hoznom valakit. A tiszt, akitől a gyümölcsösökvettem, azt mondta, neki egy kátyi öreg nádazó a tetőt, a szomszédom aztán egyre a temerinieket ajánlotta, azokat keresték ők akkor is, mikor készült a ház, de nem értek rá, éppen Karadordevón dolgoztak. Érdeklődtem az ismerősöknei, tud-

nak-e valaki nádazót, öreg temerinit, de eredménytelen maradt a próbálkozásom.

Véletlenül akadtam nyomra, vagy inkább véletlen volt, hogy már előbb nem találtam rá. Szinte naponta keresztülhajtottam a kamenicai főutcán, s igaz, olyankor inkább az utat figyeli a sofőr, nem a háztetőket, mégis egy szeptemberi napon hazajövet beleakadt a tekintetem egy új nádtetőbe.

— Nézz ide! — mutattam a feleségemnek is. — Itt nemrég dolgozott a mester.

— Állj meg! — ajánlotta ő mindjárt.

— Majd. Most már itt nem lehet — legyintettem, mutatva, hogy keskeny az út, veszélyes megállni, vesztelni.

De megörültem már pusztán annak a ténynek is, hogy sikerült egy ilyen nyomra lelnem, itt áll az utam mentén a ház, rajtam múlik csak, tőlem függ, mikor állok meg, s kérdezem meg a mester címét. Talán nád is maradt ki, az lenne még a nagyszerű, nem kellene messziről, a kátyi rétből vagy ki tudja, honnan hordani.

Elmentem még többször a ház előtt, mindig találtam valami okot, hogy ne álljak meg, legtöbbször az egyre bedöglő kistraktor idegesített fel, halogattam a dolgot, mintha nem magamnak lett volna rá szükségem.

De akárhányszor végigmentem a kamenicai főutcán, a kocsiból mindig figyeltem a házat, mintha feladatul kaptam volna, ellenőrizzem a nádtetőt, hogy megvan-e; egyszer a szőlőből hazafelé jövet idős asszonyt láttam, ahogy meszeli a ház elejét, meg is álltam nyomban, átsiettem az úton, s megkérdeztem, kik javították a háztetőt. Készségesen elmondott mindent, két temerini öreg dolgozott nála, bementünk az udvarba, s a konyhában előkereste a címüket, fölírtam magamnak, gondolva, hamarosan útba ejtem őket, s ha csak lehet, a nagy őszi esők előtt megjavítjuk a tetőt. Mint egy különös nagy szerzeménynek, úgy örültem a pénztárcámban hordott címnek. A nád beszerzésével kapcsolatban már nem sok vigasztalót mondott az asszony. Neki nem maradt ki egy kéve sem, sőt elég sem lett, amit előre megvásárolt, utólag kellett venni hozzá, nagy nehezen kapott csak, dupla áron.

Hol vehetek nádat?, kérdezősködtem, s mondogatták, hogy a kátyi rétből kell keresnem, onnan hordták mások is; aztán ahogy gondolkodtam, eszembe jutott, hogy Zenta felé utazva sokszor láttam a kúpba rakott nádkévéket Temerin után, a Jegricska partján meg

aztán Földvár táján, a csatorna melletti réten. Itt valamelyik helyen biztosan találni fogok, nyugtatgattam magam, ám harminc, negyven vagy ötven kilométerről hozatni nem lesz olcsó mulatság, a fuvar többre kerül, mint a nád — ijedeztem, de megint csak találtam magamnak okot a megnyugvásra: nem kell nekem sok, öt-hat kéve, esetleg hat-nyolc, nézegettem a tetőt, ami már nagyon elvékonyodott.

Nemegyszer beláttam már, hogy az ilyen ámitás, önámítás ténylegesen semmit sem segít a bajomon; hiába odázom el, amit így is, úgy is meg kell tennem, annak az elvégzése alól nem húzhatom ki magam, a nádtetőt is előbb-utóbb meg kell javíttatnom, s tudhatnám már, hogy ha később szánom rá magam, azzal csak nehezebb lesz a dolgom; ezeregyszer meggyőződtem erről, s mégis újra csak húzom, halogatom a nádaázást, nemegyszer átutaztam már Temerinen, de nem álltam meg, nem kerestem fel a mestert, pedig minden alkalommal ott lapult a pénztárcámban címével a kicsi papírdarab, amit a kamenicai asszonytól kaptam, s álmatlan éjszakákon szenvedtem az idejében el nem végzett munka miatt; a hideg verejték vert ki, ha rá gondoltam, hogy bejön egy hetes eső, átszivárog az elvékonyodott nádrétegen, eláztatja a falakat, s meglesz a kár, a tető mellett majd ezeket is javítani kell, s mindezt az én hanyagságom vagy legalábbis az ügyek intézésével szembeni viszolygásom okozza.

Mikor aztán megtaláltam az öreget, tömzsi kis ember, olyan, aki könnyen, magabiztosan mozoghat fönn a tetőn, úgy láttam, nem lesz vele sok bajom, becsületes ember, kedve is van a munkához, megérti, hogy sürgős tetőjavításról van szó; megbeszéltük, mikor jöveök érte, fölviszem a hegyre, megnézi, milyen tetőt kell rendbe hozni, akkor már megmondhatja, mennyi nádat kell vennem, s mi kell még a munkához; visszafelé aztán nem muszáj már, hogy hazavigyem, leteszem csak a buszállomáson, adok neki húsz dinárt, s utazik majd busszal.

Kora reggel utaztunk föl, körülnézte a házat, megkóstolta a meggypálinkámat, aztán azt mondta, ide kell úgy huszonnégy kéve nád, fél kilogram drót, ketten jönnek, két nap alatt meglesz.

— Huszonnégy kéve? — kérdeztem, s megérthette, hogy kicsit sokallom.

— Annyi kell, hallja — erősítgette a mester, s elmagyarázta, hogy egyszer le kell takarniuk az egészet, aztán pedig fölül még elszegni.

Nem is mertem mondani, hogy én azt hittem, az általa most mon-

dott mennyiségnek a felére sem lesz szükség. Szégyelltem előtte a naiv járatlanságom. És különben is, ő a mester, mondhatok én, amit akarok, végül csak annyit kell vennem, amennyire szerinte szükség lesz. Én most nádatatok először életemben, neki meg, ki tudja, hanyadik ilyen munkája ez már.

— Csak ide majd, tudja, olyan vékonyabb szálú kell — magyarázta, miután rágyújtott egy újabb cigarettára. — Látja, amit először tettem rá, ez erősebb, vastagabb, de amit most erre húzunk, az vékonyabb kell hogy legyen.

— De hol találunk? Maga ott tud biztosan valahol...

— Hát ez az, hogy most nehéz lesz — nézett a szemembe, s elmagyarázta, hogy a nádat télen vágják, s ilyenkorra már rendszerint elfogy, ők is sok tetőt megjavítottak már az idén, várja is őket még néhány munka, de legtöbb nádat a szerbiaiak vittek el stukatúrnak, ami volt, azok mind összeszedték.

Szorongva hallgattam a szavait, amitől félttem, bekövetkezett, a halogatásom következtében őszre nem tudjuk megjavítani a tetőt, s aztán jön a hó, az is ha olvadni kezd, mind befolyik a falakra. Csak kárt csináltam magamnak, amit pedig könnyen megelőzhettem volna. Tehetetlenül toporogtam a ház előtt, a rémképek megrohantak, nem tudtam védekezni ellenük, bármi következne is be, semmit sem tehetek, most már ha akarnám, se tudnék védekezni ellene.

— Akkor az idén már semmit sem tehetünk? — kérdeztem leverten, kétségbeesve. — Majd csak tavaszra? ..

Néztem az összeesett, elvékonyodott nádtetőt, fürkésztem, mintha arról akartam volna meggyőződni, amiben magam sem hittem, hogy nincs is ez még olyan rossz állapotban, túlzott az aggodalmam, s nem is kell attól félnem, hogy a télen majd nagy beázás tesz kárt a házban.

— Hát azért előbb is — sajnált meg az öreg. — Van nekem ott ismerősöm, aki szokott vágni, majd beszélek vele; az kell csak, hogy megfagyjon a nád, akkor lehullik a levele, s lehet decemberben is szép idő, amikor ezt megcsinálhatjuk.

— Persze, meg majd nézek még én is valahol...

— Csak mondom, ilyen vékony szálút vegyen.

— Mennyi most kévéje?

— Száz-százhusz dinár.

Gondolkoztam, számoltam, mennyibe jön a huszonnégy kévé.

— Csináltunk mi egy tetőt, hát ott maradt ki valamennyi, az

éppen ilyen vékony szálú volt, amilyen magának is kellene. Egy hónapja lehet ennek, de az már eladta.

Egy hónapja. Megint rajtam múlt, csak magamat okolhatom, hogy nem vehettem meg az éppen nekem való nádat. Egy újabb ok az önmagammal szembeni elégedetlenségre. Torlóddó, fokozódó, robbanással fenyegető feszültség.

Ülünk a feleségemmel a kocsiban, a forró bádogdobozban, kifordultunk a sugárútra, átjutottunk a harmadik villanyrendőrön, s gurulunk fel a hídra anélkül, hogy egy szót is szólnánk egymáshoz. Nem kellene, hogy ideges legyek, ellenkezőleg minden okom megvan rá, hogy higgyem, ez az a nap, ez az az óra, amikor az a sok feszültség feloldódik; ezt hittem már tegnap, aztán a délutáni meglepetés annyira fejbe vágott, hogy még mindig nem tudok magamhoz térni. Hogy nekem valami jónak ígérkezik, akármilyen biztosnak látszik is, nem hiszek én már abban. S az üzemben is, amit az amerikai kereskedő mondott. Türelmetlenül nyomom a gázpedált, minél előbb ott legyek, csak a bizonytalanságon túlessek már, akármilyen vár is rám, de tudjam, hányadán állok. Kíméletlen melegen süt a nap. Forró bizonytalanság. Hetek óta nem esett, kiszáradt a föld, nehéz, gubancos felhők tolonganak az égen, sötéten, fenyegetően, a nap júliusi magasságokból tüzel, a felhők meg sem közelíthetik.

Csorog rólam a verejtek, lenyitom a kocsi ablakát, de kintről is forró levegő vágódik be. Megfulladok.

Már délelőtt elegendő volt. Hónapok óta nem látunk kiutat a lehetetlen állapotból. Ettől a mai beszélgetéstől sokat vártunk az üzemben. Végül csak a kilátástalanságunk fokozódott.

Nemcsak az üzemben, munka után, odahaza is emiatt emésztette magát az ember, s a családban nem egy veszekedés a feszült idegállapot miatt robbant ki.

Nemegyszer megtörtént, hogy annyira fáj a fejem, az ájulás kekulgetett, mikor hazaértem, s alig vártam, hogy elbújjak egy sötét szobában; ha feleségem ilyenkor valamilyen, számára fontos problémát akart megbeszélni, rendszerint ingerülten válaszoltam, akaratlanul, a fájdalommal szembeni tehetetlenségemben. Így vagyok most is, hogy az amerikaiakhoz fűződő reményeink szertefoszlottak.

— Nehogy megfogja a nyakad. A huzat, nem? — kérdezi figyelmeztetően a feleségem.

— Nem — válaszolok megint kurtán. Nehezemre esik a pusztaja jelenléte is. Most én is, saját magamnak is teher vagyok. Félek, hogy

ha kiérek, nem az öröm, hanem a kudarc vár reám, s ezt százszor nehezebb elviselnem, ha mások is jelen vannak, ha mások is látják a szenvedésem; ilyenkor szeretnék elbújni, ne lássak senkít, ne kérdezzen senki, ne kelljen válaszolni senkinek. Még elviselhetetlenebb ilyenkor, ha valaki megsajnál s vigasztalni próbál. Egyedül kellett volna jönnöm, az lett volna a legokosabb, de ha mégis minden kész lesz, akkor az átvevésnél legyen ott a feleségem is, ha van megjegyzése, észrevétele, mondja el a mestereknek, ne engem masszírozzon aztán, hogy nem láttam meg a hibát, nem szóltam nekik; inkább viszem most magammal, mint hogy aztán hallgassam évekig.

A híd után a felüljárónál, az intézetből vezető úton hirtelen elélem kanyarodik egy piros Renault, ismerős a rendszáma is, annak tűnik az is, aki benne ül; gyanakszom rá, évek óta, lehet, hogy teljesen alaptalanul, képtelen vagyok a gyanúmtól szabadulni. Amíg élek, gyötörni fog, hogy ki volt az, akkor éjjel, sosem fogok róla megnyugtatóan megbizonyosodni. El-elfelejtem, aztán így, mint most is, váratlanul újra jelentkezik, mikor anélkül is majd szétesik a fejem az idegességtől. Persze, marhaság, végeredményben nagy marhaság, hogy a nádazás miatt is ennyire fölpumpálom magam, mintha valami létfontosságú dolog lenne, s nem egy kis nádtetős kunyhó, amit ha pénze lenne az embernek, legokosabb lenne összedönteni, és építeni helyette egy rendes kis házikót, amelyet építettek erre már nagyon sokan, noha senkinek sem adtak építési engedélyt; én erre egyelőre nem gondolhatok, úgy állunk a pénzzel, hogy azt is számolni kell, hány kéve nád szükséges a tetőhöz, tehát ennek a meglevőnek a karbantartása is nagy gond, hogy is gondolhatnék még egy újabb építésére. Szerencsére ettől nem kell félnem. Mert még csak ez hiányzana. Egy ilyen tetőjavításba is majd belepusztulok, mi lenne velem, mennyi utánjárást követelne még egy új lakhandi építése. Ez most mintha erőnléti edzés lenne. Előkészület az igazihoz. Az építkezéshez.

— A hülye anyádat! — dünyögök a piros Renault-ra. Annyira sürgős volt neki, hogy a mellékútról kivágódott elébem, most meg mintha tudná, mennyire sietek, s ezzel akarna idegesíteni, mászik itt előttem, alig hajt negyvenessel, de állandóan jönnek szembe, előzni sem tudom, kénytelen vagyok zötyögni utána. Válogatott kínzások. Lassú tűzön sütögetik az embert. Ez hiányzik nekem most. Mintha csak így készítenének fel arra, ami tíz perc múlva vár reám a házamnál. Sosem tudhatja az ember. Mikor már mindent

biztosítva lát, úgy érzi, már semmi sem jöhet közbe, előre a menyekben lebeg a boldogságtól, akkor egyszeriben lezuhan a magasból, s tekingethet, hogyan szedi össze magát.

Nem mentem én decemberben a nádazómesterhez, elmúlt a tél, a tavasz is, zárszámadás, tervkészítés, rengeteg dolgunk volt az üzemen, aztán a lakásban is egyik baj a másikat érte, kilyukadt a radiátor, nagy nehezen kicserélték, akkor meg a fürdőszobában repedezett össze a csempe, csupa olyan dolgok, amiket rühellek rendezni, még csak az hiányzott, hogy a tévé dögöljön be, kilyukadjon a boiler, valami baj legyen a kocsival, a jégszekrényvel vagy a mosógéppel, tele vagyunk ilyen műszaki készülékekkel, már meg sem tudnánk lenni nélkülük, de olyan rossz a javítószolgálat, hogy ha valamelyik meghibásodik, hát az kész katasztrófa, az ember már előre retteg miatta; annyi bajom volt, ami naponta, közvetlenül idegesített, a nádtető távolabbra került, ritkábban jártunk ki, kevesebbet gondoltam rá, ha nyugtalanított is néha, a fontosabbnak érzett itthoni bajok eltompították a cselekvésre ösztönző ingerek életét. Az erőmből annyira futotta csak, hogy mikor nagy hó esett, kimentem, kilométereket gyalogoltam, rám izzadt a bunda, kellett ez nekem, mondogattam magamban, de aztán azzal vigasztalódtam, hogy szüksége van az embernek erre a sétára, mozgásra a jó levegőn, ez a feltétele, hogy megőrizze az egészségét; és szemet gyönyörködtető látvány is volt, megálltam a ház előtt a hegyoldalban, végignéztem a még érintetlen tisztaságú hóval borított hegyvonulatokon, lehúztam a tetőről a nagyja havat, aztán elhántam a ház tővéből, nem is esett nehezemre.

Közben megpróbáltam valahol közelebb nádat találni. Ne kelljen olyan messziről hoznom vagy hozatnom.

Mondták, menjek ide a szomszéd falvakba, Ledincére vagy Rakovacra, itt vannak pár kilométerre lenn a Duna mellett a nagy nádasok, közel is lesz, olcsó is, vágatok, amennyi kell, a szállítás se kerül sokba.

Ki is mentem egy márciusi délután, előbb elültettem három őszi-barack-csemetét, sorranéztem a fáimat, számba vettem, mennyi gyümölcs ígérkezik, aztán beültem a kocsiba, s ahogy leértem az útra, nem hazafelé, hanem a nádasokhoz vettem az irányt. Pár perc alatt oda is értem, már a kocsiból láttam, hogy jobb felől, lenn a Dunánál, két-háromszáz méterre az úttól néhányan vágják a nádat. A lápos, mocsaras terepre kocsival nem lehetett behajtani, megálltam a

vendéglő előtt, benn megittam egy kávé, fizettem, aztán kinn megkérdeztem egy öreget, hogy lehet, hol lehet itt nádat venni.

— Van itt rengeteg — mondta —, felét se vágják le, meggyújtják majd... — legyintett.

— Nekem úgy huszonnégy kéve körül kellene...

— Van itt, amennyit akar, csak le kell vágni.

A Duna felé fordult, úgy mutatta a még talpon álló nádrengeteget.

— És kitől lehetne?...

— Itt a szomszédban a hentes, annak is van három-négy hold.

— A hentes?

Megyek a henteshez. Csak az asszonyát találom otthon. Igen, van eladó nád, mondja, de nem tudja, hogyan, milyen feltételek mellett. Megbeszéljük, hogy eljövök másnap, akkor az ember is otthon lesz. A vendéglő előtt hagytam a kocsit, visszafelé menet megállok, milyen a nádvágók munkája, azt szeretném látni. Itt egyre azt mondogatták, hogy nád van, amennyit akarok, csak le kell vágni, így juthatok hozzá legolcsóbban, de még ha szerzek is nádvágó szerszámot, nehezen tudom magamat elképzelni, ahogy ott hajlongok a tocsogóban kezemben a nádvágóval, amíg ki nem lesz a szükséges huszonnégy kéve. Jó lenne közelebb menni, de ódzkodok a tocsogótól, az eső is szemelni kezd, beülök a kocsiba, megfordulok, s hajtok vissza a városba, nem is mentem ki többet, már útközben feladtam nádvágási terveimet.

Az elvégzésre váró munka csak nem hagyott nyugton; emlékeztem rá, hogy Karlóca felé járva láttam nádkúpokat a vasút melletti árterületen, életemben nem jártam arra, most keskeny gázlón jutottam be egy tanyára, itt álltak a nádkúpok, de hogy eladjanak belőlük, arról hallani sem akartak, stukatúrnak csinálják meg az egészet, nekik sincs elegendő, nagyon rossz volt a tél, a jég korán letörte az egészet. Aztán eszembe jutott, hogy a nájlonpiac környékén, a Temerini úton is láttam nagy kúpokat, a gazda, egy csont-bőr öregember a réten vágta a télen, ebből vehettem volna, nem is adta drágán, de azt mondta, ez rövidebb szárú, itt a réten csak ilyen van, s ez borításra nem való. Hát akkor előbb majd megkérdezem a mestert, mondtam, s pár nap múlva meg is jelentem nála. Május végén lehetett, úgy alkonyattájt. Nagy örömmel mondtam neki, hogy sikerült nádat találnom, csak az a bökkenő, hogy nem takarónak való.

— Van itten — legyintett —, van itt most olyan vékony szálú, amilyen éppen magának kell. Majd elmegyünk, megnézzük, mert haza is hozott már valamennyit. A múltkor láttam, itt van fölállítva az udvarában. Ha nem adta még el.

Hát ez jó lenne, ha itt lenne az udvarban, van traktora is?, el is szállítaná?, nincs?, azt magamnak kell, persze föl a csomagartóra, öt-hat kévét egyszerre, négyet fordulok, s meglesz, csak legyen itt az udvarban elegendő.

— Majd meglátjuk, mennyit lehet kiválogatni, tudja, mert nem mind jó, majd én kiválogatom, ami megfelel — magyarázta a nádazómester.

Megnéztük a nádat, az öreg kiválogatott két fuvarra valót, a többiért majd ki kell mennünk. Öreg, beteg nyugdíjasember a nádvágó, kocsija, lova nincs, ezt a pár fuvart úgy hozta be valaki, hogy adtak neki érte nádat.

Hát innen, Temerinből is elég messze kell hordanom, s négyet fordulni, de ez még nem elég, hanem ki kell menni valahova a Jegricska partjára, ott állnak a kúpokba rakott kékék.

No, mit lehet tenni, törődtem bele, most már egyenesben vagyunk, gondoltam, minden megvan, ami kell, fölhordom a nádat, s mihelyt a mesterek ráérnek, halasztgatás nélkül kezdjük is a munkát. Most már essünk túl rajta minél előbb. Mindjárt itt az évi szabadságok ideje, aztán meg megint nyakunkon az ősz, egy éve lesz, hogy elkezdtük az előkészületeket, és sehol semmi. Most már nem az idegesített, hogy micsoda nagy munkák előtt állok, inkább amiatt ettem magam, hogy a sok huzavona, tépelődés, tapogatózás után még mindig átlátok a nádtetőn. A képességeimben kezdtem kételkedni, az, hogy még mindig nem sikerült megjavíttatni a tetőt, hogy az erőfeszítéseim ennyire eredménytelenek, ez kikezdte az önbizalmamat. Lehet, hogy nemcsak a nádazásban vagyok ilyen ügyetlen, hanem a munkahelyemen, a családi életemben is ennyire tehetetlenül állok a problémák előtt, ennyire betegesen és gyógyíthatatlanul képtelen vagyok a legegyszerűbb, a legmindennapibb ügyek elintézésére is. Ebbe a következtetésbe nem lehetett belenyugodni. Nem szavakkal, most tettekkel kellett bizonyítanom az ellenkezőjét, önmagam előtt is.

Szerencsémre volt azért valami, amit szembe tudtam állítani a magamat tehetetlennek feltüntető képpel: valahányszor végigjártam a gyümölcsöskertem, újra és újra meggyőződhettem róla, hogy a

hajtás, a gyümölcs kifogástalanul fejlődik, rendszeresen permetezem őket, gyomtalanítom a földet, példásan rendben tartom a kertet, nem kell, hogy biztasson, nógasson senki, örömmel végzem a munkát. Ezt senki sem tagadhatja, de hogy önmagamat is meggyőzzem a képességeimről ahhoz ez most nem volt elegendő, a tetőjavítást kellett minél előbb befejeznem.

Vittem is mindjárt az első nádfuvar, másnap hajnalban a másodikat, igyekeztem, kerüljön a nád halaszthatatlanul a helyére, minden fuvar után gondosan letisztítottam a kocsit, mikor leraktam a kévéket, a kút mellett lemostam, letöröltem, ragyogott a narancspiros színe, mint mikor új volt; vigyáztam rá kezdettől fogva, gondosan karbantartottam, nem látszott rajta egy karcolás sem.

A mesterekkel úgy beszéltek meg, befejeznek még két tetőjavítást, aztán úgy két hét múlva jönnek hozzám, június közepe táján végre fölkerül a nád a tetőre. De nekem már, úgy látszik, sosem sikerül valami úgy, ahogy terveztem. Valami előre nem látható akadály mindig közbejön.

Az utolsó forduló közben történt valami, amit a legtapasztaltabb mesterek sem tudtak előre megjósolni.

Kora hajnalban megálltam a nádvágó ember háza előtt. Az ember most is horgászni ment, benyitottam a kapun, az udvaron nem láttam senkit, vártam, hogy a kutyaugatásra megjelenjen valaki: a házból a lányuk lépett ki vékony hálóingben, a férje már elment a gyárba, a kisgyerek még aludt, ő meg arra kért, várjak egy kicsit, a péknél van az anyja, jön nemsokára.

Már hajnalban forrón sütött a nap, sétáltam az árnyékos oldalon, egyre türelmetlenebbül tekingettem, meresztgettem a szemem, de az asszonyt nem láttam. Unalmamban, elfáradtan beültem a kocsiba, nemrég jelent meg az újságban folytatásokban az új közlekedésbiztonsági törvény magyarázata, félreraktam őket arra számítva, ha valahol majd várakoznom kell, előveszem s olvasgatom őket, így hasznosan üthetem agyon az időt. Ezt tettem most, belemerültem az olvasásba, mikor nagy csörömpölésre, recsegésre riadok föl: egy gyerek rémült arca, bicikli, iskolatáska. Ez az első, amit látok, a kép, ami rögződik bennem.

— Hát te? — szállok ki a kocsiból, megijedtem, nem történt talán nagyobb baja.

A fiú rémületében nem tud megszólalni.

— Nem láttad a kocsit? Hová néztél — faggatom.

Némán rángatja a vállát, fogdossa, tapogatja a térdét. Nagyon megüthette.

— Hogy nem vetted észre? — firtatom egyre, nem értem, hogy hajthatott neki világos nappal az előtte, az úton álló gépkocsinak.

— Hát... elfordultam... egy... — dadogja még mindig ijedten. Nézem az arcát, aztán a térdét.

— Menni bírsz?

— Bírok... lassan...

Intek neki, menjen. Aztán vizsgálom csak a kocsit. A számtábla félig letört, a motorház födele elől kicsit behorpadt, néhány helyen lepattogott róla a lakk. Hát ez nem kellett. Kétéves a kocsi, vigyáztam rá, tisztán tartottam, nincs rajta egy karcolás sem. Nem volt eddig. Most vége, megtörtént, ezt már visszacsinálni nem lehet. Szokás szerint erjedni, duzzadni kezd bennem a gyanú, talán én vagyok ennek is az oka, nem jó helyen álltam meg, a fiatalasszony, még mindig hálóingben, kiszól az ablakon, hogy hajtsak be az útról a kapu előtti bejárathoz, ez a figyelmeztetés is a gyanúmat táplálja. Még jó, hogy nem jött erre rendőr, gondoltam, hiszen nem a jobb, a bal oldalán állok az útnak; ám ez nem tesz semmit, hiszen végeredményben mindegy, hogy milyen irányba van fordítva egy, az út szélén veszteglő kocsi, hacsak az a tábla a távolabbi sarkon — csak a visszáját láthatom —, hacsak az nem jelez parkolási tilalmat.

Így tépelődök magamban, mikor megjön végre az asszony, mentegőzik, hogy a privát péknél járt, ott van csak rendes kenyér, az államiban hol megégetik, hol meg kovászos marad, de ennél a privátnál mindig sokan vannak, sorba kell állni, nem is gondolta, hogy ma korábban jövök, mint máskor. Mondtam, hogy sok a dolgom, azért siettem, hogy előbb beérhessek az üzembe; nem is vártunk aztán, beadta csak a lányának a kenyeret, s már indultunk is ki a Jegricska partjára az utolsó fuvar nádért. Kiválogattuk, fölraktuk, lekötöttük a hat kévét, s a kátyús dűlőúton zötyögtünk hazafelé, a házuk előtt kiszállt, én meg folytattam az utat tovább az utcájukban, nem hajtottam ki a főutcára, nehogy találkozzak rendőrrel, még az kell, hogy leállítsanak, s kezdjenek piszkálni, hogy nem jól erősítettem föl, hogy hosszabb a nád, mint a kocsi, hogy nem jeleztem piros vagy sárga vagy milyen kendővel, meg így, már ahogy némelyik rendőr tudja macerálni az embert; szerencsésen ki is értem a sorompóhoz, aztán tovább Újvidékig nem történt semmi baj, átertem a hídon is, de ha már úgy kezdődött a nap, hogy hajnalban

nekem hajtott a kerékpáros, hát hogy lehetne szerencsésebb a folytatása: megtörténik, amitől annyira félttem, de én annyi mindentől félttem, addig idegesít most ez a Renault, amíg nem csinálok valami nagy marhaságot, hülye voltam, állat, azon az éjszakán is, ha belegondolok, nem tudtam parancsolni magamnak, és megtörtént az, amit magam előtt is mindennél inkább szégyellek, szeretném örökre elfeledni, hinni, hogy sosem történt meg; elveszett, akkor éjjel önmagam előtt is elveszett a becsületem, ezt meg jóvátenni már nem tudom soha többé, akármennyire akarnám is, tudomásul kell vennem, hogy ez lehetetlen, hiába minden erőlködés, idegenkedés, eszem csak magam, emészttem, és cammogok a sorban, előzni nem lehet, csúcsforgalom, torlódás, megáll a kocsisor, éppen a falu előtti kanyarban, ahol összeszűkül az út, olyan rögtönzött összekötő, átjáró ez, amíg teljesen el nem készül az aluljáró; itt történt meg a balhé a náddal, az utolsó fordulóval, valamikor öt-hat héttel ezelőtt, amikor amúgy is nagyon siettem föl, már késtem, sokáig kellett az aszszonyra várnom, s akkor itt a kanyarban, ahol elszűkül az út, egy jókora gödör van ott, az aszfaltozók hagyták, nyilván elfogyott az anyagjuk, mikor az átjáró részt ragasztották a régi úttesthez, ebbe a gödörbe ment bele a jobb első kerék, mire a zökkenéstől meglódult a nád, s mind a hat kéve lecsúszott előre a motorház födelére, onnan meg a kocsi elé; elsötétült előttem a világ, szerencsémre jók még a reflexeim, nyomban lefékeztem, ott álltam a kanyarban a kocsival, s a széjjelcsúszott nádkévékkel, hiába, nem szorítottam meg eléggé a kötelet, vagy nagyon előre raktam a kévét, nehogy hátracsúszsának, de ezen töprengeni nem volt idő, gyorsan kellett cselekedni, jöttek utánam a kocsik, az elszűkült út miatt nem tudtak kerülni, integettek, lehülyéztek, hogy miért pont a kanyarban álltam meg, annyi eszem sincs, hogy kicsit előrébb álljak, nekem meg égett a pofám, gyorsan kioldoztam a kötelet, raktam vissza a kévét, közben tekingettem, nem jön-e rendőrkocsi, erre gyakran szoktak cirkálni a járőrök, a szerencsétlenségben nagy szerencse lesz, ha sikerül megúsznom, hogy nem csapnak le rám, nem büntetnek meg vagy nem szidnak össze úgy-ahogy fölraktam újra a nádat, s nyomban előbbre hajtottam nyolc-tíz métert, óvatosan, nehogy megint lehulljon a rakomány, s mikor úgy láttam, nem vagyok annyira útban, kiszálltam, s nyugodtabban megigazítottam és lekötöztem, leszorítottam a hat nádkévét. Megizzadtam közben, folyt rólam a verejték, de örülhettem, hogy viszonylag olcsón megúsztam ezt a

balhét, könnyen karambolt is okozhattam volna, s ezt megint az én hanyagságom, felületességem miatt, amiért elmulasztottam rendesen megszorítani a kötést. Az első három fuvar jól sikerült, előre örültem, hogy könnyen, nagyobb baj nélkül megúsztam a nádszállítást, oktalanul félttem tőle; eszembe jutott a nádvágás, ott Rakovacnál és a Duna menti lápos, micsoda marha ötleteim voltak, még az kellett volna, hogy ötvenéves fejjel nekilássak a nádvágásnak; csak azért, mert úgy olcsóbb lenne, nahát, ennyit már megengedhetek magamnak, négy fuvar nádat Temerinből fölviszek a Nagyszurdokig, ez igazán nem tesz tönkre, négy forduló, az olyan kétszázhatvan kilométer, tizenhat-tizenhét, legtöbb hús liter benzin, mi az?, örültem magamban, s mint annyiszor, most is bebizonyosodott, hogy nyugtával dicsérd azt a bizonyos napot, levonhatná ebből a tanulságot az ember, de hiába, én legalábbis nem tanulok belőle, a megannyi tapasztalat ellenére is rendre elkövetem egymás után ugyanazokat a hibákat. Az öreg szomszédom mondja néha: Már ne legyen olyan gyerekes!, s alighanem jó a meglátása, ilyen vagyok, sokszor ilyen benyomást teszek másra, s a télen is, ahogy a hordóval kapcsolatban mondta, igazat kellett neki adnom: félig volt vízzel a vashordó, kinn hagytam a kút mellett, ő meg többször figyelmeztetett, öntsem ki belőle a vizet, mert megfagy és kinyomja az alját, ilyenkor, ezt hallva, a feleségem is nyomban rámondta, hogy igen, ki kell önteni a vizet, menjünk, fordítsuk föl, ne fagyjon bele, én meg erre mindig csak legyintettem, hogy nem kell, nem fontos az, s mikor ők továbbra is erősködtek, hogy veszélyes a hordóban hagyni, akkor jöttem elő az utolsónak tartott érveléssel, hogy ha üresen áll ott, akkor valaki fölveszi és elviszi, erre mosolyodott el az öreg, hogy ne legyek már ilyen gyerekes, hát ha éppen el akarja vinni valaki, akkor fogja, kiönti belőle a vizet, semmiből sem áll, és elviszi: hogy most félig van vízzel, az igazán mit sem jelent a biztonságot illetően.

Hiába a figyelmeztetés, de ez a tegnapi még nagyon közeli, hatása alól nem szabadulhatok, nem tudom hinni, hogy mire kiérünk, a mesterek befejezték a munkát, végre kész a tető, sikeresen átjuttottam egy olyan megpróbáltatáson, amely már régóta kínos szorongással töltött el. A tegnapi meglepetés olyan volt, úgy fejbe kólintott, biztosra vehettem, egyhamar nem tudok magamhoz térni a keserű döbbenetből.

Ilyentéjban igyekeztem fel tegnap is, úgy beszéltek meg, hogy

délután négy-öt óráig dolgoznak, aztán viszem őket a buszállomásra, mennek haza, reggel hatkor ugyancsak az állomáson várom őket, s másnap, mármint ma délutánra átvehetem a felújított tetőt.

Amolyan eső előtti fülledt meleg volt, megálltam a föld végénél, legelőbb a tető felé repült a türelmetlen tekintetem, egyik mestert sem láttam, nem álltak fönn az állványokon, nem láttam őket lenni a ház körül sem. Csak mikor leereszkedtem a hegyoldalban, a szőlősorok között, csak akkor vettem észre, hogy a nagy cseresznyefa árnyékában alszanak. Ebéd utáni pihenő, gondoltam, elégük lehetett a náddal ott fönn, a tetőn, nem is fiatalok már, a forróságban rájuk fér a pihenés.

— Pihennek egy kicsit — mondtam, látva, hogy fölneszeltek.

— Hát muszáj — mondta a mester fiatalabb társa.

Arra gondoltam, hogy a forróságra céloz, hogy amiatt muszáj abbahagyni a munkát s lepihenni kicsit. A mester gyorsan eloslatta bizonytalanságomat.

— Elfogyott a nád.

— El? — esett le az állam, s a tetőt kezdtem fürkészni, hogy állnak, mennyi kell még, reménykedtem, hogy csak két-három kéve hiányozhat.

— Ha lett volna elég, ma be is fejeznénk — állt föl a fiatalabb.

— De nem tudtunk mit csinálni — tette hozzá.

Míntha szemrehányás is érződött volna a hangjában: nem hoztam elég nádat, nem tudnak mit csinálni, csak vesztegetik az időt. Az öreg mellém lépett, a kis diófa mellől együtt néztük a befejezetlenül álló tetőt.

— Mennyi kell még? — kérdeztem szorongva, eszembe jutott, hogy jártam öt-hat héttel előbb az utolsó fuvarral, egyszeriben úgy éreztem, ennél a mostaninál nem érhetett volna kellemetlenebb meglepetés.

— Mennyi? — tűnődött el az öreg. — Kell ide még vagy tizenhat kéve, hallja.

— Tizenhat?! — csodálkoztam, borzasztóan sokalltam.

— Annyi kell — bólogatott, s körülvezetett a házon, lássam a tető másik oldalát is, úgy magam is pontosabban megítélhetem a még hiányzó nádmennyiséget.

Ajánlotta is mindjárt: legjobb lesz, ha most hazaviszem őket, ki-megyünk, megrakunk egy fuvart, mennyit rakott föl a múltkor?, nyolc kévét elbír?, aztán reggel, hajnalban majd kicsit korábban

mehetek, s akkor behozzuk a másik nyolc kévét; hallgattam csak, mit tehettem, az öreg már kigondolta a legjobb tervet, nincs értelme vitatkozni vele, ha ő azt mondja, még tizenhat kéve kell, hát akármilyen nehezemre esik is, hozni kell, nem tehetek mást, főlősleges lenne minden fejtörés, okoskodás, ha be akarjuk fejezni a munkát, akkor még nád kell, nem lesz könnyű mulatság idehozni, különösen félttem a nyolckévé fuvartól, a múltkor a hat is lecsúszott, meg a csomagtartóm, az alumíniumcsövek is nagyon meghajoltak már a tehertől, megtörténhet, hogy eltörnek, akkor pedig úgy összekaristolják a kocsitetejét, hogy festethetem az egészet, és számolhatom majd, hogy mennyibe került a nádazás; de vállalnom kell a kockázatot, majd csak eljövök valahogy, a múltkori balhémera nem is hivatkozhatnék, hallgattam vele, szégyelltem volna elmondani nekik, menjünk hát, legyünk túl rajta, mindegy már, a múltkor lecsúszott nád úgylis összekarcolta a motorház födelét, ez a kényszerhelyzet, ahogy csak egy nappal később itt kell állnom, s éppen a Renault után, töprenghetek a balszerencsémről, kell ez nekem?, most nyugodtan alhatnék otthon, nincs annál édesebb, mint az ebéd utáni álom, megtehetném én is, vagy ebédelhetnék a várban az amerikaival, ahelyett izzadok itt a forró kocsiban, így fő a saját levében az ember, idegeskedés, nem vár-e megint olyan meglepetés, mint tegnap, s hogy hihetném, hogy most majd jobban járok, mikor váratlanul elém robbant ez a gyanút ébresztő kocsis, s nem sikerült elkerülni, itt áll az orrom előtt, makacsul, kíméletlenül emlékeztetve vele szembeni tehetetlenségemre: ha a fejem tetejére állok, sem tudok tőle megszabadulni, túrnöm kell, bármennyire szenvedek is, el kell viselnem, bele kell törődnöm a gyötrődésbe, minden lázadás, erőlködés eleve hiábavaló; lehet, hogy hülyeség is a görcsös gyanakvásom, most már régóta jól megvagyunk, az égvilágon semmit se mondhatok a feleségemre, de ez mit sem könnyít a bajomon, azok után hogy tudnék hinni neki?, nem érdekel, egyszerűen ez marad, hogy nem érdekel, mit csinál. Ez a magatartás lehet, lehetne a legelviselhetőbb.

Most már fogytán a türelem, innen is, onnan is szirénáznak a forró kocsisorból. Indul is a menet nemsokára, éppen jókor, nem oltottam el a motort, egyhelyben működött, bemelegedett, felforrnt a víz, az automata bekapcsolta a ventillátort, bal lábammal benyomom a tengelykapcsoló pedálját, jobb kézzel markolom a sebességváltó karjának fényes, fekete gombját, beidegződött mozdulatok,

előretolom a kart, bal lábam fölelem a pedálról, s indul a kocsi, gondolkodás nélkül, álmában is így csinálja ezt az ember, most megrázkódik, vasszerkezetek szabálytalan összeütődése, súrlódása, fülsértő erőszakhangok, szinkronzavarok a mozdulataimban.

— Vigyázz! — fordul felém a feleségem.

— Nem tört össze a fogaskerék — nyugtatom meg, s gördülünk tovább a sorban.

Türelmetlenül és kíváncsian sietnék, hogy minél előbb megtudjam, mi történhet, mi jöhet még közbe, hogy a szándékomat megakadályozza. Az este kivittem őket, s hoztam az újabb nyolc kévét, pedig lett volna más dolgom, mikor az öreg előadta a tervét, annyira zavarban voltam, hogy eszembe se jutott, csak menet közben csapott belém a villám, hogy estére pártértekezletem van, mindenképpen ott kell lennem, már az előzőről is hiányoztam, s most ha kimegyek a nádért, semmiképpen sem érhetek vissza délután hat órára, akkor azonban már valahol a nájlonpiac tájékán voltunk, nem tehettem ki a mestereket, nem kezdhettem el nekik magyarázni, hogy jaj, én most nem mehetek sehova, nekem értekezletem van, s különben is ez volt az egyetlen módja, hogy a reggeli fuvarral együtt idejében a helyszínen legyen a még szükséges tizenhat kéve; a hideg lelt ki már a gondolatra is, hogy esetleg megint el kell halasztani a befejezést, még az kell, hogy jöjjön valami vihar és elvigye a félig kész tetőt, akkor aztán jól nézünk ki, volt már elég huzavona, most már fejezzük be a lehető leggyorsabban. Majd egy éve már, hogy elkezdtük az előkészületeket, közben többször abbahagytuk, aztán újra hozzáfogtunk, s végül úgy látszott már, hogy az évi szabadság előtt megleszünk vele, minden feltétel meg is volt ehhez, hanem mikor a megbeszéltnapon kimegyek értük, azt mondja az öreg, hogy már ne haragudjak, de a társa levágta a herét, szépen meg is száradt, hát azt kell behordaniuk, nehogy megázzon, nagyon mondja már a rádió az esőt, s ha csakugyan rájön, akkor tönkremegy, megfeketedik, nagy kár lenne, már ne haragudjak, mondta többször is a jövő héten, akkor biztos; annyira fölkészültem már a munkára, olyan rosszul esett az elodázás, hogy belém szorult a szó.

— Azt nem lehet, jövő héten nem lehet — mondtam hosszabb szünet után, s aztán elmagyaráztam, hogy egy hét múlva indulunk nyaralni, a nádazás tehát most már csak akkor kerülhet sorra, ha hazajövünk a tengerről.

Június vége felé volt ez, azután, ahogy egy szombati napon a

nagy meggyzüretet megtartottuk. Rengeteg termett, nem győztük szedni, egyszerre megért mind a tizenöt fa, szép nagy szemű volt, fekete, édes, meghívtuk a jó barátokat, voltunk vagy húszan a gyerekekkel együtt; remek napsütéses idő ígérkezett, szerencsére reggel gyönyörű, rostélyosnak való karajt kaptunk a halpiaci hentes ismerősünktől, minden készen állt ahhoz, hogy vidáman, jókedvvel teljen el a kirándulás. Már reggel nyolckor indultunk, s nem tiltakoztak a korai felkelés ellen azok sem, akik pedig a hétvégen rendre tízig aludtak. Mindenki megkapta a feladatot, ki a húst hozta, ki a bort, a másik a sört, a Coca-Colát, az ásványvizet, zöldhagyma, saláta, zöldség termett kinn, arról nem kellett külön gondoskodnunk.

Igazi parádés lakoma ígérkezett, olyat eszünk ma csakugyan, hogy az ujjunkat megnyaljuk utána. — Nézzétek, milyen gyönyörű húst kaptam — bontotta ki a csomagot a feleségem. — Nem is tudom, mikor láttam már ilyen karajt!

Előkerült a pálinkásüveg, aztán uzsonnára szeleteltek fel sajtot, sonkát, szedtek hozzá retket, zöldhagymát, itt kinn a levegőn megéhezik az ember, egyetek, gyertek, már csak nem éhezünk! — biztattuk egymást. Enni kell, aztán kezdődik a nagy munka, a tűzrakás, rengeteg hús van, mire ez megsül, csak jó tüzet kell rakni, hogy rendesen megsüljön, ki?, majd a Miki meg az Évi lesz a szakács, Miki már rakhatja a tüzet, a gyerekek kezdhetik idehordani a fát, van finom meggyfagyókér, tudjátok, hogy azon a legjobb sütni, olyan íze lesz, hogy!, a rostélyosnak ez a legjobb, a meggyfagyókér.

Hangosak voltunk, jókedvűek, megraktuk a tüzet, s akkor kezdődött a baj, elment a kedvem az evéstől, sokáig tartott amíg megsült a rengeteg hús, Miki meg Évi az egészet végigmarakodta, nem elég!, tegyél még rá!, ne szólj bele, meglátod, hogy nem sül meg, kiabáltak egymásra annyira, hogy végül nem a karaj íze, hanem a civakodás maradt meg az emlékezetemben. Alig vártam, hogy menjünk a tengerre. Nem szóltam hát nekik az aggályaimról, vittem őket tovább Temerin irányába, beletörődve abba, hogy az esti pártülésen nem leszek jelen; fészkelődtem, feszengtem magamban néha, csak nyugtalanított az igazolatlan kimaradás, végtelenül kedvetlen lettem, pedig alig egy jó órával előbb még madarat lehetett volna velem fogatni, olyan örömmel, annyira magabiztosan igyekeztem föl a szőlőhegyre, nem is álmodva arról, milyen újabb ajánlatokkal lepnek meg majd a mesterek. Megtettem aztán reggel a másik fordu-

lót is, s most, most már igazán hinnem kell, hogy nem jött semmi közbe; de lehet, hogy én kishitű vagyok, a körülmények, ezek mostohasága hatott oda, hogy nem tudok nagyvonalú lenni, talán túl sok sebet kaptam, s nagyon kicsi az immunitásom a szorongáskiváltó ingerekkel, vírusokkal szemben, nem sok kell ahhoz, hogy felboruljon az egyensúlyom, elég volt most, hogy a Renault elémm kanyarodjon, s nem tudok menekülni az amúgy is szorongásos állapotomból, hiába próbáltam megelőzni, s hiába akartam, nem mehetek el mellette jobbról most sem, ahogy megállt Kamenica központjában, balra jelez, de nagy a szembejövő forgalom, várnia kell, s nekem is, közben állandóan a fékpedálon a jobb lábam, lejtőn állunk, könnyen megtörténhet a koccanás, már ezért is jó lett volna mellette jobbról elmennem, de keskeny az út, sehogy sem férek el, állnom kell mögötte türelmetlen tehetetlenséggel, néha meg tudnám fojtani, rettenetesen gyűlölöm az előttem lévő kocsiban ülő férfit, pedig hülyeség, lehet, hogy teljesen alaptalan a gyanúm, s különben is, ha megtörtént is, végeredményben semmi az egész, a legtermészetesebb emberi dolog, én is megvettem hányszor más asszonyával, ez az éppen, ami elviselhetővé teszi az életet, számtalanszor győzöttem s meg is győztem már erről magamat, de újra és újra csak belém mar a gyanú, s olyankor a legésszerűbb érvelés is hatástalan marad, semmi sem csillapíthatja az önmarcangolást.

— Menj már, a keserves istenit — harapdosom a szavakat fogaim között, s mikor végre a Renault kitér előlem, aztán már akadály nélkül folytathatjuk utunkat, gyorsan fölérünk, ahogy megállok a ház előtt, már a kocsiból látom, kész a tető, a mesterek mindent elraktak, eltakarítottak, a szomszédtól kért akácrudákat kell még csak visszahordani.

— Akkor megvan? — nézzük elől-hátul a tetőt.

— Meg. Nézzék meg, mit szólnak hozzá — jön közelebb az öreg.

Tiszta, új nád, formás tető, elszegve, levarrva, tetején egy bádogkúp fogja össze. A látvány is mindjárt más, s ami még ennél is fontosabb, jöhetnek az őszi esők, jöhet a téli havazás, a tavaszi olvadás, nem kell félnünk a beázástól.

— A nád most elég lett? — nézek körül.

— Elég. Két kéve megmaradt — mutatják, ott van, egy meggyfához támasztva.

— És meddig bírja ez majd most? — firtatom tovább.

— Úgy nyolc évet ki kell hogy bírjon.

— Kibír ez tizet is — teszi hozzá, toldja meg a mester munkatársa.

— Na, jól van — mondom elégedetten, már fölszabadultan —, akkor megittak mindent, sör, bor, pálinka, elfogyott mind?

— Dehogy fogyott — mondják egyszerre.

— Ó, hát nem is ittak — tréfálkozok most már, ahogy a teli üvegekre téved a tekintetem.

Leülünk a cseresznyefa alá, de közbe-közbe még a tető felé fordítom a fejem, mintha nem akarnám elhinni, hogy minden kész, nincs több probléma, a tető miatt nem kell többet idegeskednem.

Nem könnyű megszokni ezt a gondtalan állapotot, mint a megszállott, keresem az okot az aggodalomra.

— Nem lesz ez most nagyon nehéz? — kérdezem. — Kibírják ezt ezek az oszlopok, a télen, ha rájön a hó?

— Kibírják, hogyan bírják — nyugtatnak meg.

— Nem roskad össze?

— Dehogy roskad!

Mintha minden lehetséges veszélyt számba akarnék venni, így védekezve előre a kellemetlen meglepetések ellen. S ők nem kis elégedettségemre rendre elosztatják minden gyanúmat.

Megint eszembe jut az a hollandiai nádtető villa, újra jóleső érzés fog el: ilyen nincs erre senkinek. Hiába, nincs annál jobb, mint mikor a szorongás, idegeskedés, elkeseredés és mindenféle kiábrándulás után minden jól végződik, a kitartó küszködés, a sokszor hiábavalónak hitt erőlködés mégis meghozza az eredményt. Ezt élvezem most. Ezek azok a helyzetek, amikor az ember egyik pillanatról a másikra elfelejti a kellemetlenségeket, amiktől — azt gondolta — nem fog megszabadulni soha már. Ritkán van szerencsénk ilyen pillanatokhoz, pedig mindennél inkább szükségünk lenne rájuk, érthető, hogy minden alkalommal mohón kapva kapunk utánuk. Ezt éreztem, ezen merengtem a cseresznyefa alatt ülve. — Megyünk-e? — kérdezi a mester. — Mindjárt, csak kicsit lemosom a kocsit. Csak az elejét — válaszolom. Én, aki mindig ragyogó tisztán tartottam, most egyszerre szégyellem, hogy nem mostam le, épp a szemem előtt éktelenkedik az üveglapon. Rászáradt, s tudom, kínkeservesen lehet lekaparni.

ŐSZ-SZÖVEGEK

HELMUT HEISSENBÜTTTEL

ELBESZÉLŐŐSZ

Egy orosz író, akit a strukturalistákhoz sorolnak, még az első világháború előtt hozzáfogott egy adott elbeszélőmondat minden lehetséges levezetésének a számbavételéhez és rendszerezéséhez. Ma kilencvenöt éves, még mindig jó erőben. Anyaga könyvtárat tölt meg, mely az összes politikai, háborús és gazdasági változásokat túlélte. Semmit sem közölt. Még mindig nem jutott túl az első mondaton.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

ARANYMOSÓŐSZ

Ahogy öregszik, agya egyre inkább mondatok szitájaként működik, hasonlóan ahhoz, amit az aranymosók a 19. században használtak. Ami az egyik szitán áthullik, a következő fenntartja, ami ezen áthullik, azt a következő és így a végtelenségig. Csak legyen elég türelem hozzá. A végén mindig kijön egy kész mondat. Élete egyre inkább kész mondatok mentén halad, mint valami kerítés mellett.

Ehhez tulajdonképpen nincs mit hozzáfűzni.

OTTLIE WILDERMUTH ŐSZE

Ottlie Wildermuth, a népszerű és épületes elbeszélések szerzője, emellett szerkesztő az első német televíziónál, ötvenedik születés-

Helmuth Heissenbüttel ősz-szövegei az *Eichendorffs Untergang und andere Märchen* (Eichendorff pusztulása és más mesék), 1978, és a *Das Ende der Alternative* (Az alternatíva vége), 1980, elbeszéléskötetekben jelentek meg.

napjáig sehogy se tudott a végére járni, hogy valójában örömet vagy félelmet jelent számára férfival ágyba menni. A többször elkezdett és többször félbehagyott analízis sem használt. Röviddel ötvenedik születésnapja előtt találkozott Vas Henrikkel, aki köztudottan egy mesebeli személy szolgálatában állott valaha, beleszeretett s még első este ágyába engedte. Vas Henriknek, harcias nevével ellentétben, piciny kis farkincája volt, mely egészen soha meg nem is merevedett. Otilia nem félt tőle. A végtelenségig kielégítette.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

NYUGDÍJASÓSZ

Egy hatvannyolc éves nyugdíjas Leeds városban egyszer erőszakot kísérelt meg egy hetvenéves özvegyen, s emiatt bíróság elé került. Amikor a bíró felhívta figyelmét tette életveszélyes voltára, hiszen gyenge szíve miatt könnyen szívinfarktust kaphatott volna, megbánta tettét és bevallotta, hogy már megmagyarázni sem tudná ama szörnyű pillanatát a kéjvágynak.

Ehhez tulajdonképpen nincs mit hozzáfűzni.

TÁBORNOKÓSZ 1.

Eisenhower amerikai tábornoknak öregkorában volt egy szeretője, egy angol nő, aki, ahogyan emlékirataiban most elmondja, kétszer esett kísértésbe, hogy engedjen a tábornok csábításának. A tábornok mindkét alkalommal impotensnek mutatkozott, ami korával és a hiányzó gyakorlattal lehet összefüggésben. Ő maga különben hűséges feleségével, Mamievel szembeni lelkiismeret-furdallásával magyarázta. Valami kifogást találva visszautazott az Egyesült Államokba. Ott azonban közbeszólt az államérdek, s megtiltottak neki minden további kapcsolatot az angol nővel. Jutalmul később megválasztották az Egyesült Államok elnökévé.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

TÁBORNOKÓSZ 2.

Egy másik hadsereg tábornoka egy másik háborúban, egy más korban, egy más országban, mindig magával vitetett egy csoport könnyűéletű nőt, akiktől örömmel vette, ha nem túlságosan fiatalok és

ha jó házból valók. Mivel etikai elveinek ellentmondott volna, hogy maga tegye, nyitott gatyakorcánál, különben az előírásoknak megfelelően öltözve, nekik kellett őt maszturbálniuk. Az élvezet és a megszokás mellett, egyféle ómen is volt ez a számára, a sikert és a kudarcot vélte kiolvasni belőle. Ha a siker bekövetkezett, szokása szerint felkiáltott: Még mindig egy szökökút! Egy ilyen művelet során szélütés érte, és kórházba vivet meghalt. A rákövetkező hajnali szürkületben elvesztették a csatát, a háborút, az országot és a becsületet.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

IRODASZEXŐSZ 1.

Egy kollégám, ahogy mondani szokták, jól nőszült, példás családapa, antialkoholista, nem dohányzó, jól öltözött, lelkiismeretes, szorgalmas, szerény stb., egyszer furcsamód azt vette a fejébe, hogy tisztáb jön az irodai szexszel. Miután nem kevés fáradtsággal, s anélkül, hogy közben valami rendkívülit érzett volna, sikerült elcsábítani a titkárnőjét, az rögyvest teherbe is esett. A titkárnő követelte, váljon el s vegye el. Nehéz szívvel és nem minden bonyodalom nélkül az első feleségével, eleget tett akarátának. Nem hagyta azonban nyugodni, hogy még mindig nem látott tisztán, s még egyszer próbálkozott. A tizenharmadik próbálkozás után, immár huszonöt gyermek apjaként és röviddel nyugdíjazása előtt meglépett egy idősebb balett-táncossal.

Tulajdonképpen nem tudok erről többet mondani.

IRODASZEXŐSZ 2.

Egy másik kollégám, ahogy mondani szokták, szintén jól nőszült, példás családapa, antialkoholista, nem dohányzó, jól öltözött, lelkiismeretes, szorgalmas, szerény stb., habár egyáltalán nem érdekelte az irodai szex, mégis e jelenség kényszerű áldozatává lett. Alig közelített ugyanis titkárnőjéhez, kolléganőjéhez vagy a feletteséhez, az máris epekedve és célozgatva nevetett rá, kigombolta blúzát, szoknyáját följebb csúsztatta, sőt a fölrántott szoknya alól kilátszó változatos szabású alsóneműjében melléje ült, vagy lehúzott cipzárral és szabadon himbálódzó mellekkel szorította őt sarokba. Nem tudta, hogy ezek mintegy fogadást kötöttek. De hogy nem jártak ered-

ménnyel, egyre agresszívabbak lettek, némelyikük, alig lépett be az ajtón, villámgyorsan már le is vetkőzött. A végén odahaza is elment a kedve a szextől, a feleségétől és a gyerekeitől, vagyis a családtól, s ami manapság ritkán esik meg, kolostorba vonult.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

PSZICHOANALITIKUSÓSZ

Egy pszichoanalitikusnő és egy pszichoanalitikus egyszer oly alaposan és oly hosszadalmasan analizálták egymást, hogy teljesen átlátták egymást. De amikor már teljesen átlátták egymást, minden érdeklődésük elmúlt az iránt, amit átláttak.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

A SZERELEM ÓSZE

Egy máskülönben feltűnést nem keltő férfi, a szépművészetek szerelmese, kagyló alakú fülekkel és oldalvást nyíló orrcimpákkal, egyszer, amikor már nem is volt egészen fiatal, oly hevesen és intenzíven beszerelmesedett, hogy érzései hevében és intenzitásuknál fogva teljesen megfeledezett szerelme tárgyáról.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

HÖLGYŐSZ

Két fiatal lány, ahelyett hogy férfiakba szerettek vagy családot alapítottak volna, mindvégig kitartottak egymás mellett, együtt éltek, és beérték egymással. Nagy a kísértés, hogy mint a mesében, mondjam: még ma is élnek, ha meg nem haltak. Ám egy napon, amikor már nem fiatal lányok, hanem idős hölgyek voltak, szabadságuk idején, mint minden évben, egy fürdőhelyen, melyet minden évben felkerestek, egy séta alkalmával, amit e fürdőhelyen minden este megtettek, röviddel naplemente előtt midőn az égbolt égővörösre színeződött, s a televízióantennák, melyek itt sem hiányoztak, feketén kimagaslottak a háztetőkön, az egyik idős hölgy a séta kellos közepén hirtelen megállt és azt mondta: Most már elegendem van. — Megfordult, elment, elutazott és soha többé nem tért vissza.

Tulajdonképpen nem tudok erről többet mondani.

EMLÉKMŰŐSZ

Volt egyszer egy férfi, aki séta közben egy letört ágat talált, felvette és egyik lábával előrelépve, kardként ferdén a levegőbe tartotta. Az árnyékkép, amit eközben vetett, szoborra emlékeztetett. Változtatott helyzetén, majd a legkülönbözőbb pózokkal kísérletezett, minden alkalommal egy-egy szobrot állított fel. Mondhatnánk, hogy árnyékként, amit a magasan álló júniusi nap vetett, az emlékművek grammatikáját és mondatánát gyakorolta, az emlékműveket, amelyek különben a valóságban rég értelmüket veszítették.

Ehhez tulajdonképpen nincs mit hozzáfűzni.

PÜNKÖSDIÖKÖRŐSZ

Egyszer egy idősebb, erős, hatalmas, szép püNKÖSDI öKÖR, telt, érzéki, nedvdús, rózsaszínű ajkai között egy százszorszéppel egy mező közepén állt a napsütésben és nevetett.

Többet erről tulajdonképpen egyáltalán nem tudok mondani.

PROFESSZOR HANS MAYER ŐSZ

Hans Mayer professzor öregkorára, akár a közvéleménnyel szembeni felelősségtudatból, akár a számára is rövidülő élet miatti félelemből, néha annyi kötelezettséget vállalt magára, oly szoros időháttárokkal, hogy egyik terminustól a másik terminusig üldöztetve, magát se tudta már követni. Eddig még mindig utolérte magát. Egy reggel talán majd egy csodaszép ágyban ébred, szülővárosa csodálatos, előkelő régi szállodájában, magát elveszítve. Boldog lesz?

Többet erről tulajdonképpen nem kívánok mondani.

WALTER BENJAMIN ŐSZ

Walter Benjamin író életét, mivel egyszerre volt zsidó, kommunista és értelmiségi, mindinkább megnehezítette a kor, mígnem Adolf Hitler hordái elől menekülve eldobta magától az életét. Eldobta ő magától az életet? Nem merült ő el teljesen már jóval korábban, amikor még, ahogy mondani szokták, élve az élők közt időzött, az álomban, amelyet megkísérelt elbeszélni, s amely őt többé szabadon nem bocsájtotta.

Tulajdonképpen egyáltalán nem kívánok erről többet mondani.

KÖNYVKERESKEDŐÖSZ

Egy idősebb könyvkereskedő olvasott egyszer egy könyvet, amelyben egy idősebb könyvkereskedő egy könyvet olvasott, amelyben egy idősebb könyvkereskedő egy idősebb könyvkereskedőnek csókot adott. Oh, mondta a könyvkereskedő és felsóhajtott: mit tegyek a gondolataimmal, mit gondolnak, velük mi legyen? Csak sírhatok és nevethek egyszerre, s válladra hajthatom a fejem.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

NYELVÉSZÖSZ

Összetalálkozott egyszer, már idősebb korában két amerikai nyelvész és egy beszédaktust hajtottak végre. Amihez tulajdonképpen nem is nagyon lenne mit hozzáfűzni, hiszen senki sem tudja, nem egyszerűen az időjárásról beszélgettek-e a nyelvészek, vagy ezúttal sikerült nekik a világtörténelem menetét, ahogyan Hans Wollschläger kifejezte, egy mondatra redukálni: Karcsika korcsolyázik.

UWE HERMS ÖSZ

Uwe Herms, a költő, akinek, miként más költőknek, alkotás közben olykor sikerült eltávolodnia környezetétől, egyszer egy nyilvános rendezvényen, miközben beszélt, olyannyira megfélekedett arról, hol van, hogy mindenestül eltűnt az elképedt, megzavarodott és elszörnyedt hallgatóság szeme elől. Máig se tudni, hol maradt.

Tulajdonképpen semmit sem tudok ehhez hozzáfűzni.

KÖLTŐÖSZ

Egy már nem egészen fiatal költő, aki, hogy családja megélhetését biztosítsa, tisztviselőmunkát végzett, az általánossá vált intrikák fölötti érdektelensége következtében, vagy mert naivitásában e téren túltett a többiekén, egyre magasabbra emelkedett, mígnem napi időbeosztása már csak a két titkárnője által ellenőrzött határidőnaptár segítségével lett áttekinthetővé. Önmagában nincs ebben semmi szokatlan. A meglepő az volt, hogy végül már verseit is csak a határidőnaptárhoz igazodva tudta írni.

Többet erről tulajdonképpen nincs mit mondani.

HALÁLOSÁGYÓSZ

Volt egyszer egy férfi, aki bénán várta ágyában a halált. Csak egy kívánsága volt: még egyszer kipillanthasson az ablakon. Az asszony, akivel hosszú és kíméletlen házasetet élt, nem teljesítette kívánságát. Ám egy barátja, mindkettőjük bizalmasa, még ha inkább az asszonyé is, mint a férfié, egyszer, hogy látogatóba jött, hallotta őt panaszkodni, mire kiemelte az ágyból és az ablakhoz vitte. Semmi más látnivaló nem volt ott, mint a ködös csupasz novemberi városkép. A férfi mélyet lélegzett és meghalt. Az asszony, aki időközben mögéjük állt, meg se moccant.

Végül is megtörtént mindez?

HONVÁGYÓSZ

Gyerekként otthon után volt honvágyuk. Később idegenbe kíváncsoktunk, megszoktuk a szokatlant, és úgy véltük, a különbségek megszűnnek a megszokásban. Otthont alapítottuk, hogy bizonyítsuk, megszűntek a különbségek. Most azonban, hogy idősebbek lettek, azt veszik észre, hogy mindez semmit sem használt, és a honvágy, amit gyerekként éreztünk, visszatér. Egy kielégíthetetlen honvágy az idegenné vált világban, amit azonban maguk rendeztek be ilyennek, a kifejeződése annak, hogy a küszöböt átlépték már, és minden afelé mutat, ahova nincs megérkezés.

Tulajdonképpen soha másról nincs szó.

AZ ÓSZ ÓSZE

Élete téves döntések láncolatából állott, tulajdonképpen többet erről nincs is mit mondani, legyen, hogy rajta kívül senki nem vette ezt észre, és lehet, hogy egy magasabb szempontból nézve minden döntés téves döntés.

TELE CONTROL ÓSZ 1979. 5. 2.

Ez a hozzájárulás tisztázott valamit. A hatvanas évek parlamenten kívüli oppozíciója, ahogyan hírül adták, megkezdte menetelését az intézményeken át, s részben el is érte már célját. Azokról a fiatal tanárokról van szó, akik ifjúkoruk ignoranciájában tiltakozó meneteléseken ítélték el a szabadság amerikai védelmezőit Vietnám-

ban, most pedig a demokratikus varázssapkát a fejükbe csapva szélsőbalos gimnáziumi rendes tanárként átadhatják baloldali érzületüket az elkövetkező nemzedékeknek. Erről még sokat lehetne beszélni.

MENETELÉS AZ INTÉZMÉNYEKEN ÁT ŐSZ

Nem egy szélsőbaloldali, ahogyan az újságban állt, hanem valaki, aki már sok párthoz és csoporthoz tartozott, több fronton dezertált, volt az, aki a hosszú menetelés során az intézményeken át súlyos alkoholistává lett, már csak az Internacionálé eléneklése ébresztheti fel mámorából. Erről még sokat lehetne beszélni.

BOKASSZAŐSZ

Bokasszának, a korábbi gyarmattartó hatalom által gazdasági érdekekből támogatott közép-afrikai uralkodónak, aki a gyarmattartó hatalom segítségével és példaképét, Napóleont követve császárrá koronáztatta magát, ahogyan most tudni vélik, az volt a szokása, hogy ellenségeit és tábornokait felhizlalja, levágja, majd miután az óriási hűtőházakban jó porhanyósak lettek, elfogyassza őket. Ahogyan egy az országban letelepedett katolikus lelkészt biztosította róla, rituális okokból cselekedett így. A valamikori gyarmattartó birodalom államfője is kapott egyszer kóstolót. Erről még sokat lehetne beszélni.

MOZIŐSZ

Az Egyesült Államok mozijaiban vetítenek olyan filmeket, amelyek egy ember meggyilkolását mutatják be. Egy New York-i bűnügyi tisztviselő nyilatkozata szerint New Yorkban, New Orleansban, Miami-ben és Los Angelesben nyolc ilyen film lenne forgalomban, de csak egy mutat be igazi gyilkosságot. A szalagon egy fiatal lány látszik, amint egy, majd több férfi szeretkezik vele. — Váratlanul, így a tisztviselő, előránt az egyik férfi egy hosszú kést, és többször beledöfi. Az egész vérmámorra fokozódik. Végül levágja a fejét. — Nyomatéku-l a rendőr egy pornófilm rendezőjét idézi, aki a nyomozás során kijelentette, ő tud róla, hogy valószínűtlenül magas összeget kínáltak fel egy helyes lányért, akit a kamerák előtt kellett volna megölni. Erről még sokat lehetne beszélni.

AZ ÉNEKLŐ EMBERSZABÁSÚ MAJMOK ÓSZE

A gibbonok emberszabású majmok, melyeknek Délkelet-Ázsia esőerdőiben kilenc különböző fajuk ismeretes, s a bálnák mellett az egyetlen nem emberi emlősállatok, melyek énekelni tudnak. Énekük különböző, percenként, kettőtől öt zenei tétel szabályos sorából áll. Naponta kétszer tartanak énekóráát. Először napfelkelte előtt, még a fákon, ahol alszanak. Mindenekelőtt a hím énekel. Az első reggelit a reggeli ének követi, amikor, néhány percet várva, a nőstény is csatlakozik, először elénekelnek együtt néhány tételt, majd hosszan kitartott kiáltást hallat. Amíg ez tart, a hím csendben van. A gibbonok fogságban is énekelnek. Ahol az állatkert egy nagyváros központjában van, ott a reggeli órákban szépen csengő gibbonhangok keverednek a megélenkülő forgalom kaotikus zörejeivel. Erről még sokat lehetne beszélni.

DANYI Magdolna fordításai

TÖRTÉNETEINK ÓSZE

Mindannyiunknak megvannak a magunk történetei. Mondhatnánk, mindannyian rendelkezünk egy történet-készlettel, amelyekben megkíséreljük magunkat, életünket, világunkat mások számára kifejezni, amelyekkel kommunikálunk. Gondolkodásmódunk velejárója ez, s ugyanakkor a világon való *belül*-létünket jelenti, ez teszi lehetővé számunkra, hogy otthon érezzük magunkat a világunkban, még ha olykor rosszul is éreznénk magunkat benne. Elejét, végét tartalmazó történeteinkben, nyelvrendszerünk normatíváinak kiszolgáltatta, meséljük, mondjuk a „mondhatót”. A történetések lényegi ambivalenciájának, többértelműségének, a párhuzamosságok egyidejűségének a *megidézése* helyett nyelvi tudatunk az elbeszélés hierarchikus rendjét követi. Történeteink változnak, módosulnak, különböző szituációkban különbözőképpen nyerhetnek vagy veszíthetnek aktualitásukból, feltöltődnek és kiürülnek — mindez nem kérdőjelezi meg a bennük kifejeződő nyelvi szabályszerűségek érvényességét, a hierarchikusan fölépülő történetben látásunk megideologizáltságát.

Heissenbüttel Wittgenstein-parafrázisát parafrázálva: „A történetek, melyekben élek, jelentik a világot, amelyben élek.”

Miközben *megtanultunk* beszélni, mi nemcsak szavakat s a történelem folyamán hozzájuk rendelődött jelentésüket tanultuk meg, hanem mon-

dattani szerepüket is, majd magának a *beszédnek* a „mondattanát”, a *nyelvi leképzés* általános irányvonalait. Ami e „mondattannak”, ami ez irányvonalaknak ellentmond, az szervezetlennek, agrammatikusnak minősül, s mint ilyen — kommunikációra képtelennek.

Wahrhol kamerája radikális kísérlet a történesek ez előre megszabott „mondattanának” a leépítésére. A történet hierarchikus rendje helyett a történesek egymásmellettségét és egyenrangúságát állítja — nem függetlenül a korszerű természettudományok felismeréseitől (1. Mészöly Miklós tanulmányát *A tágasság iskolája* kötetben). Wahrhol kísérlete, kissé kiélezve, azt mutatja meg, hogy miközben megtanultunk kommunikálni, elfelejtettünk *látni*.

Heissenbüttel nyelv- és irodalomszemlélete nem módszerében, hanem problémalátásában találkozik Wahrholéval. Világunk megragadására, kifejezésére szolgáló nyelvi eszközeink fölélünk nőttek — fejtegeti elméleti írásaiban. Nyelvi sémákhoz vagyunk kötve, nem azt mondjuk, amit érzékelünk, hanem azt, ami nyelvrendszerünkben az adott tárgyra vonatkozóan felraktározódott. S a történetírás „nehézségére” vonatkoztatva: „Vakokká lettünk. Elbizonytalanodtunk azt illetően, hogy az elbeszélő történeésben, mi lehet számunkra a példaszereű.” Ennek a bizonytalanságnak a tudomásulvétele, s elég komolyan vétele azonban Heissenbüttel szerint már egy lépés az ismeretlenbe, mert lehetővé teszi számunkra, hogy *kilépünk* az elbeszélő történetből. Nem a „mindentudó” elbeszélő pozíció „felmelegítéséről” van szó; bizonytalanságunk a példaszereű felismerhetőségét illetően nem szűnt meg ezáltal. A kilépés, a kívülkerülés előfeltétel, hogy a megtanult nyelvtől, a nyelvi leképzés normatíváitól való abszolút függőségünket a tudatosításban felfüggeszszük, s a *nyelvi rekapituláció* útján az irodalmi beszéd visszaszerezhesse a *megismerés* képességét.

Hogyan értsük Heissenbüttel történeteiben a nyelvi rekapitulációt? Egy *meta-nyelvről* lenne itt szó, amely világmegnevezésünk értelem-nélküliségét strukturálja újra, miközben a nyelvi megkettőződöttségben a maga feloldatlanságában tárgyasodik világfelfogásunk minősége, az az állapot, amelyben létezzünk?

Rövid-történeteiben Heissenbüttel különböző elbeszélés-modelleket alkalmaz: az anekdota, a vicc, a fiktív életrajz, létállapotok pillanatfelvételei, fiktív újsághír, kommentár, vagy épp a természettudományos írásokból vett s kommentált idézetek forma-megoldásai váltakoznak. Fiktív életrajzot, fiktív újsághírt mondtam, holott Heissenbüttel irodalomszemléletében nincs jelentősége annak, hogy valami fikcióként vagy empirikusan adottként/igazolhatóként tudatosul. Minden szabadságot engedélyez magának, hogy az ún. valóságossal játékot űzzön, minthogy, amennyiben a Wittgenstein-parafraíz igazságértékét nem vonjuk kétségbe, egyik, még a legképtelenebbül ható történet sem nélkülözheti a világunk megnevezé-

sére irányuló nyelvi tudat „valóság-készletét”. Heissenbüttel irodalomszemléletén s az általa kifejezett létkritikáján belül maradvá alig van értelme kérdeznünk, hogy pl. a *Bokasszaósz*, a *Moziósz* társadalomkritikájának a valóságalapja, vagy a *Naxalitákósz* társadalomkritikájának a valóságalapja minőségileg, az igazsághitelét illetően különbözik-e egymástól. A fikció és az empirikusan adott felcserélhetősége Heissenbüttel következetesen végiggondolt nyelvi széksiséből következik. Minden lehetséges, ami gondolható, mondható, s mindaz, ami mondható, a nyelvben eleve adott, a nyelven keresztül meghatározott. A legönkényesebb játékoság sem változtat a tényen: a nyelv materialitásának a tényén, ami alatt nem egyszerűen a jelentések rögzítettségét kell értenünk, hanem a jelentések történelmi „raktárkészletét” a nyelvben.

Heissenbüttel nyelvjátékai sohasem formai természetűek: a szójelen-téssel, a nyelvhasználatban konvencióként hozzárendelt tartalmakkal manipulál, s amit eközben feltár, az a nyelv jelentéseket abszorbeáló szervezete, mi szinte lehetetlenné teszi, hogy valamit is mondani lehessen. Erre is utalnak a szövegek végén — kommentárként — ismétlődő mondatváltozatok, *A szellem fenomenológiájá*-ból vett Hegel-mondat parafrázisai, melyekkel kapcsolatban csak kérdezhetjük, hogy az „Ehhez tulajdonképpen nincs mit hozzáfűzni” s az „Erről még sokat lehetne beszélni” mondatváltozatok valóban két különböző állítást jelentenek-e, hiszen a *beszélni* s a „*valamit mondani*” kifejezések Heissenbüttel szótárában lényegileg különböző nyelvhasználatra utalnak. „Mondani valamit” azt a kreatíven szubjektív nyelvhasználatot jelentené, amelyre nyelvrodszerünk természetéből következően *közvetlenül* aligha van módunk. Ehelyett beszéd közben nem teszünk mást, mint *idézzük* az emlékezetben rögzített tartalmakat. Amire lehetőségünk van, az ezeknek a tartalmaknak az önkényes, azaz szubjektív *montázsa*. A „mondani valamit” tehát a nyelvi tartalmaknak a montázsban való átrendezésében valósulhat meg, ahogyan azt pl. a *Naxalitákósz*, a *Tele Controlósz 1979. 5. 2., Menetelés az intézményeken át ósz* példázhatják.

Nem kétséges, hogy Heissenbüttel nyelv szemléletének kisarkítása, egyfajta nyelvi anarchiához vezetne, hiszen az *egyéni* nyelvhasználat *közvetlen* lehetőségét eszerint, végül is, a jelölő és a jelölt kapcsolatának önkényessége, a megadott jelentések „raktárkészletének” a „felrobbantása” jelentené.

Heissenbüttel nem ezt az utat követi rövid-történeteiben. Módszerében nemcsak hogy nem tagadja meg a történetiséget, mint a gondolkodásunkat modell-értékűen jellemző világot leképező elvet, hanem *kész elemeket, nyelvi s történet kliséket montázsolva egybe* ad absurdum érvényesíti az elbeszélés célratörő linearitását, mi által a befogadásban történeteinek megállíthatósága és visszafordíthatósága következik be.

Az *ósz*-szövegekben érvényesített rendezelvek a szövegek formai változatossága ellenére is viszonylag könnyen áttekinthetők. Ami mind e szó-

vegek felépítésében közös mozzanat, az az elbeszélő *külső* perspektívája, s bármennyire közhelyszerűen hangzik is, az olvasó bevonása a történetmondásba. Az olvasói elvárások nyelvi sémáit feltételezve az elbeszélő a maga cinkosává tesz meg bennünket. Követjük az elbeszélést, mert a nyelvi elemekhez rendelt tartalmak nem egyszerűen ismertek számunkra, hanem jórészt motorizálódtak is bennünk. E motorizálódott tartalmak azonban a szövegekben a megszokottól eltérő kondícióba kerülnek. Kézenfekvő példa erre a nyelvhasználatban megmerevedett, kötött szókapcsolatok visszafordítása az érzékletesben, pl. az *Uwe Herms Ősz* elbeszélésben, ahol a „környezetétől eltávolodó költő” kifejezés jelentéskonnotációjának a visszafordítására épül az elbeszélés „pointe-ja”. A figuratív jelentésében meghonosodott szóhasználat helyett az elbeszélő a kifejezés szó szerinti jelentését veszi alapul, pontosabban, az elbeszélésben átcsúsztatja a szó szerinti jelentésszintre, hogy majd a szó szerinti jelentés ad absurdum érvényesítésével közölt formálisan logikus tényállás képtelenségében a „költői eltávolodásra” mint olyanra kérdezhessen rá.

Más szövegek egy adott valóságsszituációra, létállapotra vonatkozó tudásunkra építenek, pl. *A szerelem Ősze* elbeszélés. „... oly hevesen és intenzíven beszerelmesedett, hogy érzéseit hevében és intenzitásuknál fogva teljesen megfeledezett...” — olvassuk s a szituációra vonatkozó nyelvi tudásunk így fejezné be a mondatot: „... mindenről”, vagy „... az egész világról”. Az elbeszélői megoldás („... szerelme tárgyáról”) formálisan logikus állítás, hiszen a „minden” a „szerelme tárgyát” is magába foglalja. Amit érzékelnünk adatott, az mégis egy antinómia. Antinómia, mely feloldatlan marad, melynek feloldatlannak kell maradnia, hogy a szerelemérzés metafizikájáról gondolkodhassunk. Eközben azonban a szerelemről szóló történet — észrevétlenül — a szerelemre való képtelenség történetévé módosult.

A *formális logika* érvényesítése a történetalkotásban számos elbeszélésben lesz rendezőelvvé, így a fikatív élettörténeteket felmondó *Tábornokősz 1—2*, *Irodaszexősz 1—2* elbeszélésekben, melyekben a visszajára fordított pszichoanalízis tartalmait használja fel kész elemekként.

A képtelenségek olykor viccszerű, máskor meditatív gondolati „pointe”-jeinek érzékelésében magát a történetmondás lehetetlenségét, s rajta keresztül nyelvi tudatunk sematizmusait érzékeljük. Ennek érzékelése azonban az a kreatív pillanat, amelyre ez az írásmód irányul: *rest* ütni valóságunk sablonjain, lett légyen szó érzelmi vagy gondolati tartalmakról.

Heissenbüttel írói célkitűzése az *Ősz*-szövegekben voltaképpen egy visszajáról megkísérelt szatirikus valóságfeltárás. Ellentörténeteiben a nyelvi leképzés valóság tartalmait teszi mérlegre, a valóság nyelvi „árnyképében” azonban, nem kétséges, világunk, létünk koordinátái feszülnek — úgy, ahogy felfognunk, megélnünk adatik. Nem szorul magyarázatra, hogy amikor nyelvről, nyelvi tudatról beszélünk, akkor a világban való hely-

zetünkről van szó. A nyelvében elidegenedett ember, a világban, létében elidegenedett ember. Ahogyan az *Aranymosóősz* elbeszélésben olvassuk: „A végén mindig kijön egy kész mondat. Élete egyre inkább kész mondatok mentén halad, mint valami kerítés mellett.”

DANYI Magdolna

A PILLANAT GYÖNYÖRE

(*Korai happeningek*)

FÖLDÉNYI F. I. ÁSZLÓ

„Miután elkezdtem képzőművészetet, szobrászatot tanulni, nem láttam értelmét, hogy a szobor csak úgy üljön, ha csinálhat is valamit. És ha rájön az ember, hogy a szobor csinálhat is valamit, akkor semmi értelme, hogy bármit is kirekesszünk. Így én a magam részéről a színház világába kerültem.”¹ A performance-eket szervező képzőművész, Bob Whitman a hatvanas években saját fejlődéséről vall ugyan, vallomása mégis sokakat érint. Az elmúlt három évtized leglátványosabb és legtöbbet vitatott művészete, az akcióművészet (happening, fluxus, gerillaművészet, performance, body-art stb.) elszigetelt kísérletekből nőtt irányzattá. A hatvanas és hetvenes években minden jelentős képzőművészeti kiállítás elengedhetetlen tartozéka lett, bevonult a színházi fesztiválokra, sőt saját seregszemléire is sor került. A kezdeti nagy hullámot követően ezen a téren is megjelentek az epigonok, akik — más művészetek epigonjaihoz hasonlóan — nem tértek le a kipróbált útról, és a mások által megélt gondolatokat ötletekké silányították. Az epigonizmus az akcióművészetet a szó szoros értelmében megöli: eltárgyiasítja azt, amit valójában csak egyszer lehetne előadni, tetszetős és megtervezett hatásokra fokozza le azt, aminek lényege az esetlegesség, a kiszámíthatatlanság. Egyszóval művészetet akar csinálni, holott az akcióművészet egyik fő célja éppen az, hogy felismerhetetlenné tegye az élet és a művészet közötti határt. Nemcsak azzal, hogy a hagyományos műfaji határokat lerombolja („Az akció a képvászonon túlnőtt festészet” — mondja Otto Mühl bécsi happening-szervező², hanem azzal is, hogy magának a művészetnek a fogalmát merőben új értelmezések felé tereli.

E művészetet a gyanakvás övezte — nemcsak az ötvenes évektől, hanem születésekor, a századfordulón is. A gyanakvás az ellentmondásnak

¹ 60/80: Attitudes, Concepts, Images. Stedelijk Museum Amsterdam, 9. IV—11. VII. 1982. 57. o.

² Happening. Eine Dokumentation, hrsg. Jürgen Becker und Wolf Vostell, Hamburg: Rowohlt, 1965. II. o.

szólt: annak a paradoxonnak, hogy a művészek egyidejűleg akartak művészetet és művészetnek nem nevezhető valóságot csinálni. A valóság esztétizálásának vagy a művészet világszerűvé alakításának a vágya a kívülállók szemében logikai képtelenségnek bizonyult; ám azzal, hogy (mint a művészet történetében oly gyakran) a problémákat kiemelték saját közegükből és más síkra helyezték, elsiklottak ennek a művészetnek az egyik alapvető ismérve mellett. Mert valóban egy megoldhatatlan ellentmondásról van szó, de olyanról amely nem szüntethető meg, hiszen enélkül ez a művészet nem is létezhetne. A művészet története során az élet és a művészet viszonyának a tisztázatlansága többnyire rombolóan hatott — a jelen esetben azonban éppen ez a rombolás lett „építő” elem, a megoldhatatlanság vállalása bizonyult az egyetlen megoldásnak.

Akcióművészet — első hallásra maga a kifejezés is ellentmondásosnak tűnik. A zárt, lekerékített, önmagában is megállóan tetsző műalkotásokon felnevelődött európai esztétikai szemlélet az esztétikai szféra és a valóság között biztos határokat vélte felfedezni. A huszadik századi művészetet azonban éppen ezeknek a határoknak a feszegetése jellemzi. Amikor a tizes években Boccioni egy ablakkeretet helyezett el egy plasztikájában vagy Duchamp készen talált használati tárgyakat mint műalkotásokat állított ki, akkor jelezték azt az egyre égetőbbé váló problémát, hogy az élet és a művészet viszonyát tisztázhatatlannak tartják: eldönthetetlen, hogy a kettő azonos-e vagy sem, és ha igen, akkor milyen alapon lehet bizonyos tevékenységeket művészinak nevezni, illetve ha nem, akkor hol húzhatók meg a határok. Az avantgard művészet kapcsán mindenképp az elszántság, a határozott kiállítás, a tántoríthatatlanság tűnik szembe; ám minél radikálisabb egy művész, annál érezhetőbb a mélyben rejlő *tanácstalanság*, amely természetesen nem bizonyos technikai problémák megoldására vonatkozik, hanem magának a művészetnek a mibenlétére.

Az akcióművészet — hogy ennél a szónál maradjunk — ebben a tekintetben a legkövetkezetesebb. A tanácstalanság, amelyet maga a szóösszetétel is jelez, a teljes szabadságban is megnyilvánul: nemcsak az interdiszciplináris jellegben (zene, akusztika, koreográfia, festészet, plasztika, előadóművészet stb. minden esetben új és új módon kapcsolódik össze), hanem abban is, hogy a legprivátabb ötlet is nyilvánosan vállalható. A lehetőségek száma végtelen, de a kérdések ugyanazok: John Cage szigorúan megkomponált eseményei ugyanúgy a hagyományos művészi szemlélet megrendülését példázzák, mint Allan Kaprow 1967-ben rendezett *Folyadékok* című gyönyörű akciója: húsz darab 10 méter hosszú, három méter széles és két és fél méter magas jégtömböt épített fel Los Angeles különböző pontjain, és a három nap alatt, amíg el nem olvadtak, a néma, jelentés nélküli szerkezetekkel szembekerülő járókelők — Kaprow szerint — egyfajta misztérium részesei lettek. Chris Burden egy tv-show-ban szerepelve a legnagyobb nyilvánosság előtt ejtette túsul a bemondónőt — Stanley Brown viszont a tökéletes láthatatlanságba húzódott

vissza, amikor egy bizonyos napot megjelölve kijelentette: azon a napon Amszterdam valamennyi cipőboltja az ő kiállításának lesz része, és kéri a vevőket, hogy ennek megfelelően viselkedjenek. És a vidáman önfeledt fluxus-(neo-dada)-koncertek, valamint a tragikus bécsi akcionizmus között is felfedezhető a rokonság: Robert Rauschenberg szavaival élve egyaránt „a művészet és az élet közötti részben” helyezkednek el.³

A befogadók magatartása annál eltérőbb. Az átlagos néző vagy élvezzi, vagy maradéktalanul elutasítja őket; a művészettörténeti ismeretekkel felvértezett teoretikusok viszont (kivált ott, ahol pedig csak elvértve volt módjuk rá, hogy az akcióművészettel szembesüljenek) megvetően kijelentik, hogy mindez pusztá utánzata a futurista vagy dadaista akcióknak — amelyekről viszont, mivel előzmény nélküliek, érdemben nem óhajtanak ítéletet alkotni. Holott az akcióművészet nem a korai avantgard utánérzése és annak másolása, hanem ellenkezőleg: folytatása és egyre radikálisabb elmélyítése mindannak, ami a század elején csírájában maradt. Ezért az előzmények feltárásának nem az a célja, hogy ráismertessen arra a lapos igazságra, miszerint „nincsen új a nap alatt”, hanem hogy feltegyen néhány olyan kérdést, amelynek meghallása nélkül a neoavantgard által adott válaszok az esztéták számára érthetetlenek és felfoghatatlanok maradnak. Lássunk egy ilyen példát.

1910 szeptemberében Londonban a következő hirdetés jelent meg: „Az eleusziszi rítusok megünneplésére kerül sor Caxton Hallban, Westminster, S. W., október 19-től kezdve, minden szerdán este 9 órakor, a következő sorrendben: Szaturnusz rítusa, majd Jupiter, Mars, Nap, Vénusz, Merkúr és Hold rítusa.” A hirdetés a szertartás körülményeire is felhívta a figyelmet: a résztvevők száma nem haladhatja meg a százat; a szertartások időtartama másfél-két és fél óra között ingadozik; a látogatók lehetőleg a következő színű ruhában jelenjenek meg: Szaturnusz rítusán feketeben vagy sötétkéken, Jupiterén lilában, Marsén skarlátban vagy rozsdabarnában, a Napén narancsszínűben vagy fehérben, Vénuszen zöldben vagy égszínkéken, Merkúren színjátzó selyemben, a Holdén fehérben, ezüstszínűben vagy világoskékben. Végezetül egy figyelmeztetés: „A legünnepelesebb vallásos szertartáshoz illő magatartást kéretik tanúsítani. Kiváltképpen ügyelni kell arra, hogy a csend egyszersmind a kívánt hatás elérését is szolgálja.”

A hirdetés feladója és a szertartások rendezője: Aleister Crowley, okkult költő és drámaíró, aki egy új vallás megalapítójának tartotta magát. A rítusok célja: a résztvevőket beavatni e vallás titkaiba, és — eksztázis kiváltása révén — a tudásnak és az érzékelésnek új szintjére emelni őket. A szertartások nem voltak előzmény nélküliek: a londoni körökben elevenen élt az okkult iránti érdeklődés, és Crowley egy Leila Waddell

³ Simon Wilson: Pop, London: Thames and Hudson, 1974. 6. o.

nevű fél-maori hegedűsnővel és egy Victos Neuburg nevű táncossal rendszeres résztvevője volt az okkult összejöveteleknek. Sajátos triót alkottak: Crowley kérdéseket tett fel Leilának, aki zenével válaszolt, Neuburg pedig eközben ritmikus testmozgás segítségével önkívületi állapotba juttatta magát. A kábítószerektől sem idegenkedő csoport 1910 folyamán több szertartást rendezett (a Hold és Artemisz tiszteletére), amelyeken italáldozat gyanánt a közönség ópiummal elegyített italt ivott. Az előadások — a visszaemlékező résztvevők szerint — napokig tartó hatást gyakoroltak a jelenlévőkre.

A kezdeti sikerek nyomán került sor a Caxton Hallban megrendezett szertartássorozatra, amelynek célja a semmilyen gátat nem ismerő vágy felébresztése volt. A szándékosan homályos összejövetelek a végső felismeréshez vezető út egy-egy állomását mutatták be, és tartalmukat így lehetne összefoglalni: az Ember képtelen megoldani a létezés rejtélyét, és elkeseredésében az istenekhez fordul. Tudásvágyát azonban ők sem képesek csillapítani; maguk is tudatlanok, kétségbeesettek, sőt buták, impotensek is. Mindegyik rítus kezdetén lelepleznek egy árulót, egy hamis prófétát vagy ártó szellemet, aki az igazi tudásnak és a rejtély megoldásának az útjában áll. Rituális meggyilkolása után kerül sor az éppen esedékes istennel való találkozásra, amely azonban az első hat szertartás alatt kielégületlenül hagyja az Embert, aki minden szertartás végén öngyilkosságot követ el, illetve átalakul. A kudarcba fulladó kísérleteket követően az utolsó rítus során azonban megjelenik Pan, a végtelen mindenség szelleme, és letépi az illúzió fátylát, amely mögött az ember megpillantja a jövő megkoronázott gyermekét. Ő az eljövendő ember, akinek nincs szüksége istenekre, mert a törvény, amelyet Pan a tudomására hozott, így hangzik: „Tedd, amit jónak látsz.”

Crowley a szertartások legfőbb eredményét a hagyományos drámai elemek eltüntetésében látta. A cselekmény, illetve a dialógus helyett a majdnem elsötétített teremben a három főszereplő (Crowley, Waddell, Neuburg) misztikus kapcsolatfelvételére került a hangsúly. A dráma és a színház eredendően a vallásos lelkesültség előidézésének volt az eszköze, hirdette Crowley, és lemondott arról, hogy a beavatandók intellektusához szóljon: a misztikus érzület felkeltéséhez a szavaknak, az értelemnek, a meggyőzésnek nincsen elegendő erejük. Crowley visszaemlékezése szerint Leila Waddell hegedűjátéka varázslatos erővel hatott a jelenlévőkre; az eksztatikus zene, amelyet előadott, minden szenvedélyt nélkülözött, mert túl volt a szenvedélyen. Az érzések felszabadítása volt a cél; ezt szolgálta a ritmikus zene, a dobszó, a végtelenségig ismételt ima, a hipnotikus erejű szavaltat, a félhomály, a fel-felvillanó fény és a tánc, amely a klasszikus balettől eltérően a megszállottságot volt hivatott előidézni, illetve — Neuburg esetében — a megszállottság jele volt. A szertartások nem voltak mentesek az erotikától sem: a szereplők — a hatvanas évek neoavantgard színházi kísérleteinek némelyikét előlegezve (Living Theatre,

The Performance Group) — a közönséget állítólag szexuálisan is be akarták vonni a játékba, ami feljelentésekhez és bírósági eljárásokhoz vezetett.

A rítusokat további ezoterikus rendezvények követték; Crowley egyre radikálisabban eltávolodott az előadóművészet, a színház elfogadott normáitól, és hamarosan „a világ leggonoszabb embereként” emlegették. Hét évtized távlatából visszatekintve ez az ítélet nem annyira órá, mint inkább azokra nézve árulkodó, akik megbélyegezték; ma aligha keltene széles körű felháborodást az, ami 1910-ben az erkölcs és a vallás nyílt rágalmozásának számított. A számtalan radikális színházi kísérlet után, a különféle új műfajok megszületését és kanonizálódását követően korunk mindenekelőtt a művészet birodalmában igyekezne helyet keresni Crowley szertartásainak, és ez alighanem sikerülne is. Ami akkor a legközvetlenebb valóság akart lenni, mára a művészet perspektívájába került. Crowley, ha élne, alighanem szándéka megcsúfolását látná ebben. A későbbi, a valóságot tettelesen megváltoztatni óhajtó vagy abba ténylegesen beépülni akaró művészeti irányzatok felől visszanezve azonban a kérdés így is feltehető: vajon nem attól lesz-e tényleg valóságos, ha ráütjük a művészet pecsétjét? (Mint napjainkban Klaus Staeck, aki „Vigyázat! Művészet!” feliratú pecséttel járkal a világban.)

Félreeső helyen, a kivilágított óceánjárókra emlékeztető színházépületek, tágas kiállítási csarnokok és fényárban pompázó koncerttermek árnyékában gyűlik össze száz ember, a misztériumi beavatás reményében. A vállalkozás mérete nevelésesen elenyésző; a szándék azonban, amely életre hívta, lenyűgöző: az emberi létezés határain is túlmutat. És mert nem megállapodott intézményről van szó, hanem soha többé fel nem elevenített, egyszeri rendezvényről, igazságosak csakis akkor lehetünk, ha nem az eredmény, hanem az elképzelés felől ítélkezünk. „Tedd, amit jónak látsz”, szól a misztériumi tanítás, amely feltűnően egybecsengett Kandinszkij ugyanez idő tájt Münchenben elhangzott kijelentésével: miután a műtermébe alkonyatkor visszatérő festő egy fordítva elhelyezett festményét megpillantva azt leírhatatlanul gyönyörűnek találta, állítólag így szólt: „Minden megengedett.” E szavak olyan kielégületlenségről árulkodnak, amelyet semmi sem csillapíthat. Aligha valószínű, hogy Crowley a csillogó repertoárszínházakkal rivalizálva rendezte meg misztériumait; feltehetően nem is vett róluk tudomást. Gondoljuk csak el, mi történe azzal a színházzal, amely a „Tedd, amit jónak látsz” parancsnak valóban engedelmeskedne, vagy azzal a kiállítási csarnokkal, amelynek a „Minden megengedett” jelszót írják bejárata fölé!

Crowley ezoterikus misztériumai esetében magányos, elszigetelt kísérletről van szó, amelyet azonban a kivonulás gesztusa tesz ígéretessé. Az ősi misztériumok felelevenítésének szándéka utópisztikus; ám az átfogó, mindenre kiterjedő és mindenkit megigéző élmény kínzó hiánya feledteti, hogy illúzióról van szó. A semmiből kell kiindulni, de a cél is belátha-

atlan: majdhogynem a létezés újjáteremtése. E misztériumok a maguk módján zárójelbe teszik a működő színházakat, amelyeknek a semmiről éppúgy nincs elképzelésük, mint a teljességről, és ezért a rabság és kötöttség állapotában tengődnek. A mindenség vágya, a teljesség akarása („Mindden megengedett”) a szabadság jele. Az így értelmezett szabadságot azonban politikai fogalmakkal nem lehet kielégítően meghatározni; érthető, hogy a romantikusok, akiket elsőként ejtett rabul a végtelenség utáni meddő vágy, a művészet fogalmába kapaszkodtak. A szabadságról először ők jelentették ki, hogy ez a művészzsenialitás megkülönböztető jegy. „A zsenialitás... nem önkény dolga, de a szabadságé: akár az elmésség, a szeretet és a hit, melyeknek egykor művészetté és tudománnyá kell válniok — írja Friedrich Schlegel — ... Zsenialitást kell követelnünk mindenkitől, anélkül azonban, hogy ezt valóban várnánk.”⁴

A romantikusok szerint a műalkotások megteremtéséhez elengedhetetlen a szabadság, amelynek viszont egyetlen táptalaja van: a művészet. A poézis jelöli ki a létezés határait. Így válik műalkotássá az egész világegyetem, és a műalkotásnak az emberek egyszerre teremtoi és élvezői. E romantikus elképzelés szerint az ember akkor tesz eleget földi küldetésének, ha művészként él és művészein alakítja életét; ellenkező esetben csupán az elvárásoknak engedelmessé, a feltételeket kiszolgáló rab. E gondolat hordereje felmérhetetlen, kivált, ha az utóbbi száz év művészetének alakulását vesszük szemügyre. A romantikusok ugyanis azt az alapvető igazságot ismerték fel, hogy a művészet nem egyszerűen műtárgyak létrehozatalát, a valóság tükrözését, valaminek a szellemtelen ábrázolását jelenti, hanem világteremtő gesztus. Nemcsak annyiban, amennyiben minden egyes műalkotás önálló világgént jelenik meg, hanem annyiban is, hogy minden műalkotás a létezés határait tolja kijebb, és az amúgy sem könnyű létezést teszi még súlyosabbá. Ily módon azonban nehezen dönthető el, hogy hol kezdődik, illetve hol végződik a műalkotás; mert ha a művészet világteremtő tevékenység, akkor a határok megnyílnak, és a szabadság megvalósítása ugyanúgy művészi gesztus is, miként az esztétikai alkotás elemi gyakorlati tett is. A nagy romantikusok önpusztító életvitelének, valamint a költői élettechnika első nagy dokumentumának, Rimbaud *Egy évad a pokolban* című írásának (és magának Rimbaud életének) a fényében a művészettel kapcsolatos közhelyek (a művészet tükröz, másol, nevel stb.) is kérdésessé válnak. A teljes szabadság ígézetében leélt élet eszerint ugyanolyan művészi tett, mint egy szigorúan értelmezett műalkotás megalkotása. Az esztétika tudománya ezt nyilvánvalóan vitatja, a maga pozíciójából nézve jogosan is; és bár vitathatatlan, hogy az esztétika törvényei, szabályai nem a művészi életvitel megítélésére alakultak ki, az sem kétséges, hogy a műalkotások valódi anyagával, egzisztenciális valóságával szemben e szabályok éppúgy

⁴ A. W. Schlegel és Fr. Schlegel: Válogatott esztétikai írások, Bp. 1980. 215. o.

csődöt mondanak, mint ha a legnyersebb, úgynevezett való étellel szembe-sítenénk őket.

A romantikát — és tegyük hozzá: az ipari forradalmat és a 19. század első felének forradalmi hullámain — követően az európai művészeti köz-tudatban egyre határozottabbá vált az a meggyőződés, hogy a mindin-kább látszattá lefokozott művészet emancipációja csakis a polgári világ egésze ellenében mehet végbe: a haszon világából csak a lehető legtágab-ban értelmezett művészet képes kiszabadítani. A művészetet meg kell menteni a „művészettől”; a degradálódott művészet helyét egy olyan mű-vészetnek kell átvennie, amely ismét egzisztenciális súllyal rendelkezik, nyitott, az étellel egynemű. A századforduló egyik legradikálisabb szín-házi teoretikusa, a rendezőként sem elhanyagolandó Nyikolaj Jevreinov így ír erről: „A színház művészete pre-esztétikai és nem esztétikai, abból az egyszerű okból kifolyóan, hogy a *transzformáció*, ami végül is minden színházi művészet lényege, ősbibb és könnyebben megvalósítható, mint a *formáció*, ami az esztétikai művészetek lényege.”⁵ Az igazi művészet vé-leménye szerint felrobbantja a zárt formát, mert univerzális és határai a létezés határaival esnek egybe. Csak egy ilyen tágan értelmezett színházi szemlélet képes egységessé tenni az egyébként töredezett, kontúrtaalan éle-tet, csak ez teszi otthonossá az idegen és érthetetlen világot. Érthető, hogy Jevreinov nem a színpadon zajló játékot tartja igazi színháznak, hanem magát az életet: „életünk minden pillanata színház” — mondja⁶, távoli visszhangjaként Gilbertnek és George-nak, a body-art két mai neves kép-viselőjének, vagy Cavellininek, aki élete minden másodpercét dokumen-tálja, s exhibicionizmussal éri el, hogy az égvilágon bármilyen mitikusá nő-vekedhessen.

A művészet szerepének radikális felfogása az európai hagyomány épp-ily radikális elutasításából következik. Crowley misztériumjátéka mögött nem nehéz felfedezni a romantikusok meggyőződését, miszerint a törede-zett, a képességeket béklyókba záró polgári világból egyedül a mitológia és az ehhez kapcsolódó misztérium tudja kivezetni az embereket. Esztéti-kai forradalommal kell újrendezni a megbomlott léte-zést, ami másként fogalmazva azt jelenti, hogy a művészetnek nem kedvező polgári korszakot teljes egészében zárójelbe kell tenni és mindent előlről kell kezdeni. A misztérium istene, Dionüszosz a romantikusok szerint megváltó isten, akinek visszatérte még előttünk van. Hölderlin, Novalis vagy Schelling egyaránt nagy tiszteletben tartotta a szeneddő, tépett istent, akit Krisz-tussal is rokonítottak. A kultúra megújulhat — ezt sugalta a középkornak, a zárt katolikus hitrendszernek a dicsőítése, amely nem zárta ki az antik mítosz imádatát. Nietzsche azonban már nem ismeri a békés átmenetet:

⁵ Nicolas Evreinoff: *The Theatre in Life*, New York, 1970. 24. o.

⁶ Uo. 73. o.

Krisztust és Dionüszoszt szembeállítja, az előbbit megtagadja, az utóbbit viszont olyan megkülönböztetett elbírálásban részesíti, ami eleve kizárja, hogy a későbbi, Szókratésszal kezdődő és a racionalizmust hirdető európai kultúra megújulhasson.⁷ Nem óhajtja emancipálni a múltat, hanem előlről akarja kezdeni a történelmet. A művészetre, a dionüszoszi misztérium egyetlen örökösére vár ez a feladat: az új világért folytatott küzdelemben neki kell élen járnia. A művészet élharcos; figyelemreméltó, hogy nem sokkal *A tragédia születése a zene szelleméből* c. mű megszületése után, 1878-ban Bakunyin elindítja *L'Avant-garde* című folyóiratát, amely a kortárs civilizáció szintén gyökeres felülvizsgálatát tűzte ki célként.

A racionalista, az embert és a világot, a mérhető és a mérhetetlen minőségeket szembeállító kultúra Nietzsche szerint Dionüszosztól, annak misztériumától várhatja a megújulást. „Dionüszosz misztikus üdvírvilgására szétpattannak az individuáció bilincsei, és megnyílik az út a lét anyaölebe, a dolgok legbensőbb magja felé” — írja *A tragédia születésében*⁸, amely a színház szerelmeseinek későbbi generációit oly mélyen befolyásolta. Nietzsche szerint a dionüszoszi elragadottság állapotában ismét létrejön az emberek közötti szövetség, és közösség alakul ki.⁹ Bár az eredeti misztériumokat nem tartja feltámaszthatóknak, meg van győződve arról, hogy a tragédia és az antik színház elmélyült vizsgálatával bepillantást nyerhetünk beléjük, anélkül, hogy azok titkos tanításait a fogalom, az ész nyelvére lefordítanánk és meghamisítanánk. Nietzsche nem a művészet, ezen belül pedig a színház megújításán fáradozva jutott el a misztériumokhoz; ellenkezőleg: a létezés megértésének, a maradéktalan szabadságnak és az ettől elszakíthatatlan szabad emberi közösségnek a vágya vezette el őt oda, hogy a művészet és kivált a színház iránt fokozott mértékben érdeklődni kezdjen. Természetesen nem a meglévő európai színház iránt, amelyet teljes joggal a jó ízlés elleni népszavazásnak, a tömegek lázadásának nevezett. Azt a színházat kereste, amely nem műalkotásként, művészetként, hanem tényleges valóságként létezik — valahogyan úgy, mint az eredeti rítusok, amelyekben mindenki egyformán részt vett, és amelyekben nem voltak passzív befogadók és hivatásos előadók. Meggyőződése szerint a drámai művészet és a színház nem azért jött létre, hogy — mint a legújabb korban — az életet, a történelmet majmolja, hanem hogy a létezés legmélyebb rétegeibe vezesse el a beavatandókat. Nietzsche rendkívüli hatásával is magyarázható, hogy a neoavantgarde akcióművészettel ellentétben a korai megnyilvánulások sokkal inkább a színházhoz kötődtek, mint a képzőművészethez.

⁷ vö.: Jürgen Habermas: Die Eintritt in die Postmoderne, in: MERKUR, 1983. október, 759. o.

⁸ Fr. Nietzsche: Die Geburt der Tragödie, Leipzig, 1895. 110. o.

⁹ Uo. 24. o.

A dráma és a színház rituális eredetére, illetve feladataira vonatkozó tanítás értő fülekre talált. Aleister Crowley 1910-ben rendezett misztériumai nem voltak előzmény nélküliek. Egy teozófus író, Josephine Péladan Párizsban a század végén az ókori Babilont idéző ezoterikus, okkult látványosságot rendezett, amelyben a színek, a hangok és az intonáció egységén volt a hangsúly; a Théâtre d'Art-ban az Antoine-féle realista-naturalista színházi stílus ellen küzdő Paul Fort megrendezte J. Napoleon Rainard *Énekek éneke* című művét, „nyolc misztikus emblémában és három parafrázisban”, s az előadásban az illatoknak és a zenének biztosított domináns szerepet; 1899 márciusában a Théâtre Bodiniere-ben a skót MacGregor Mathers Iszisz rítusát rendezte meg, amelynek során ő maga Ramszeszt, felesége az istent megidéző papnőt testesítette meg, egy fiatal nő előadta a „négy elem táncát”, a közönség pedig virággal és búzammal hintette be a játékkeret. Misztériumdramák előadására vállalkozott a Teozófiai Társaság is Münchenben, 1910 és 13 között, és az antropozófus Rudolf Steiner misztériumdramáit vitték színre, úgy, hogy minden előadás egy teljes napig tartott.

Ezek a vállalkozások nem nevezhetők avantgardnak; ám az igény, amellyel létrehozták őket (és számos egyéb, a középkort csakúgy, mint a távol-keleti kultúrákat megidéző kísérleteket), mégis sürgető és nem egy esetben kérelmelhetetlen: nem nehéz észrevenni bennük a polgári színjátszás hagyományainak az elutasítását. E múltba forduló vállalkozások ezért a legradikálisabb színházi újítóknál is megértésre találtak. A múlt igéjét csakis az érti meg, akinek van érzéke a jövő iránt, hirdette Nietzsche; érthető, hogy a rítus és a misztérium újjáélesztésének az igénye a mai napig elevenen él: részben Nietzsche, részben (és elsősorban) Artaud hatására az ötvenes évektől megújuló színházi mozgalmak a meglévő színház kereteinek a szétfeszítésével próbálják elevenen tartani az elsőként a romantikusok által felébresztett igényt: az ember küldetése az abszolút szabadság megvalósítása, ami az élet előítéletmentes szemléletét teszi nélkülözhetetlenné (Genet). Számtalan út kínálkozik: Grotowski az európai keresztény hagyomány dogmáktól mentes értelmezésére vállalkozik (*Az állhatatos herceg*, 1965., *Apocalypsis cum figuris*, 1969.); az antropológiával behatóan foglalkozó Richard Schechner vezetésével a Performance Group Dionüszosz rítusát eleveníti fel (*Dionysios '69*); a Bread and Puppet társulat egyebek mellett a közösséget teremtő úrvacsora megidézésére is vállalkozott; a Living Theatre az antik misztériumok módjára kínál beavatást (*Paradise Now*, 1968.); Peter Brook és Robert Wilson Európától távol, az iráni Shiraz-Persepolisban rendez előadást, amely — Brook esetében — ősi tudatformák felelevenítésére (*Orghast*), illetve — Wilson esetében — egy héten át tartó, az emberi kultúra állomásait felidéző zarándokút megszervezésére vállalkozik (*KA Mountain*). És hasonló indíttatásból született számos happening is, amelyeknek néha — mint a bécsi Herman Nitsch egyezményes Orgia-Misztérium Színháza vagy

Jean-Jacques Lebel Velencében rendezett szertartásai — nyíltan rituális célkitűzése van, de a többi esetben is a már Nietzsche által megfogalmazott parancsot tartja szem előtt: az elragadottság állapotában leszünk csak képesek áttörni megnyomorított létezésünk korlátait.

A misztérium felelevenítésén fáradozókat nem a művészet, hanem az élet izgatta; nem műveket, hanem egy új világot akartak elővarázsolni. Ez természetesen nem sikerült; a romantikus program már a századfordulón előrevetítette a kudarcot. Igazságtalanok lennénk azonban, ha az eredmény felől ítélnénk meg őket, miként ezt a zárt horizontú, csak művészetben gondolkodó esztétika teszi. A radikálisan megújulni óhajtó művészet a századfordulótól kezdve egy tragikus dilemmával volt kénytelen szembenézni: a kívánt új élet helyett *csak* művészetet tudott létrehozni, és ahelyett, hogy mitológikus valósággá vált volna, az évszázadok óta illuzórikus szerepbe kényszerülő művészet keskeny medrébe sodródott bele. A romantika óta a művészet legalapvetőbb formaproblémái közé tartozik ez a tragikus dilemma; és igazságosak csakis akkor leszünk, ha az elképzelést, a vágyat és a gesztust bontjuk ki a műből, nem pedig egy tőle idegen eszménnyel szembesítjük; ha azt vizsgáljuk meg, hogy mitől alapvetően meghasonlott, és nem azt firtatjuk, hogy van-e köze a „művészethez”; ha a kudarcot a kultúra kudarcaként, és ennyiben máris lelkesítő eredményként ismerjük fel. Ebben az esetben a kudarc mindenképpen ígéretesebb, mint az ún. sikeres, lezárt művek látszólagos teljessége.

Ezt szem előtt tartva érthető az abszolút és tiszta színház képviselőinek az elutasító magatartása, akkor is, most is. És nemcsak azokról van szó, akik eleve be sem tették a lábukat a színházba, hanem azokról is, akik bent voltak ugyan, de lassan kiszorultak: Edward Gordon Craig vagy Adolphe Appia igazi tervei ugyanúgy megvalósulatlanok maradtak, mint Artaud-é, és az őket övező értetlenség semmivel sem volt kisebb, mint az, ami a mai, a színházból kiszorult, de azzal mégis rokon törekvéseket körülveszi. Az ellenszenv természetesen kölcsönös: Craig szerint Európa repertoárszínházait legalább öt évre be kellene zárni, hogy megváltozhassanak¹⁰, a színház iránti értetlenséggel aligha vádolható Eleonora Duse szerint „ahhoz, hogy megmentsük a Színházat, el kell pusztítanunk, a színészeknek és színésznőknek pedig kivétel nélkül a pestis áldozatául kell esniük”,¹¹ és — időben nagyot ugorva — a New York-i Up Against the Wall Motherfuckers elnevezésű gerillaszínház tagjai 1968-ban egy előadás keretében ehhez hozzá is láttak: Bill Grahamnek, a kommersz szórakoztatóipar nábobjának egyik színházát valóban össze is törték.

Az üzemszerűen működő repertoárszínházak szervesen bekapcsolódnak az üzleti világba, és ezért, mégannyira kritikusan szemléljék is ezt a világot, értetlenül állnak szemben azzal a romantikus óhajjal, amely a létező

¹⁰ E. G. Craig: On the Art of the Theatre, London, 1912. 221—2. o.

¹¹ Uo. 79. o.

művészetet az egész polgári berendezéssel együtt zárójelbe óhajtja tenni. E színházak nem ismerik a romantikusok dilemmáját: lehet, hogy tisztességesek és jó szándékúak, lehet, hogy megújulásra vágyanak, de helyzetüknél fogva képtelenek az abszolút tagadásra. A radikális megújítók a polgári világ ellenállásán fennakadva *rákényszerülnek* arra, hogy művészetet csináljanak, amely ezért a kisiklott életnek is lenyomata lesz; az iparszerűen működő profi művészet azonban *eleve* művészetet akar csinálni. Az eredmény, vethetnék, ellenünk, ugyanaz: mindkét oldalon műalkotások születnek. Valóban így van; de — és az esztétika tudománya inentől kezdve tehetetlen — a kiben gyengébben, kiben erősebben működő, sokakból viszont teljesen hiányzó minőségérzék minden esetben csálhatatlanul eldönti, hol az igazság.

A színházat meg kell tisztítani, hangzott a követelmény a századfordulótól kezdve. A megtisztítás azonban nem egyszerű leporolást jelentett, hanem a színházművészet gyökeres újjáértékelését: teljes egészében meg kell szabadulni a 16. század óta eltelt időszak „végzetes örökségétől”, adta ki a jelszót Jocza Savits, a német színház reformere.¹² A megtisztítás egyszersmind lecsupaszítás is: ha a végzetes örökséget (az illuzionizmust, a kukucskálószínházat stb.) a színház megtagadja, akkor a művészet alapvető szerepe is napfényre kerül; miként a festészetben az absztrakció, úgy a színházban a tisztaság a feltétele annak, hogy a művészet visszanyerje világteremtő képességét. A századforduló radikális újítói a művészet felszabadítását tűzték ki célként; ez a felszabadítás azonban nemcsak a hagyományos művészeti forma kereteit törte szét, hanem az Európában érvényes művészetfogalmat is alapjában támadta meg. Ez tapasztalható azokbar az esetekben is, amikor a színház szerelmesei meg akarják újítani a színházi formát; az angol Craig vagy a svájci Appia saját szándéka ellenére lépett rá arra az útra, amely nemcsak a polgári színház világából vezette ki őket. A színházból menteni kell, ami menthető, hirdették, de ami a hétköznapi „természetességre”, lapos illuzionizmusra utal, ki kell dobálni belőle, mert csak ekkor mutathat rá a színház magának a létezésnek az alapvető illuzórikusságára.

Jevreinov 1913-ban elérkezettnek látta az időt, hogy a színházban a forma legyen a művészet igazi tartalma, és formán, számos kortársához hasonlóan, nem zárt „keretet” értett, hanem produktivitást: az élet esztétizálásának folyamatát. „Miként létezik tiszta (abszolút) zene és tiszta (abszolút) festészet, úgy tiszta színházzal is rendelkezniünk kell” — mondja az expresszionista rendező, Leopold Jessner.¹³ Álomszínpadot követelt a meglévő helyett már Baudelaire és Mallarmé is; az absztrakció szándéka vezérelte a századforduló misztériumjátékainak rendezőit — de ez vonatkozik a későbbi kísérletekre is, amelyek a színháznál jóval merészebb

¹² Jocz Savits: *Von der Absicht des Dramas*, München, 1908. 137. o.

¹³ Idézi: Denis Calandra: *Georg Kaiser's From Morn to Midnight: The Nature of Expressionistic Performance*, in: *Theatre Quarterly*, Vol. VI. no. 21. 52. o.

képzőművészettől számos ösztönzést kaptak. Mejerhold rendezői módszere rokon a konstruktivisták művészi eljárásával; Gabo és Pevsner kiáltványát ő is aláírhatta volna: „Tudjuk, hogy mindennek megvan a maga lényegi képe: a széknek, az asztalnak, a lámpának, a könyvnek, a háznak, az embernek. Mindegyik teljes világ, ritmusaival és hatásköreivel. Alkotás közben ezért... hagyjuk meg kizárólag a bennük lévő erőik állandó ritmusának a valóságát.”¹⁴ A mejerholdi konstruktivista színpad az embert kiszakítja a hagyományos színházi térből és ezzel új esztétikai minőségeket juttat érvényre: „a tiszta plasztikus érzékenységet” (Malevics), amely a biomechanikai testgyakorlatok során születik meg, hogy ne csak az emberi testet tegye újszerűvé, hanem a környező teret is önmagához idomítsa. Miként majd később a Bauhaus színházi kísérletezője, Oskar Schlemmer írja: „Vonatkoztathatjuk és igazíthatjuk az absztrakt teret a természeti emberhez, a természeté vagy annak illúziójává alakítva át. Ez történik az illuzionisztikus színpadon. Vagy a természetes embert vonatkozathatjuk az absztrakt térhez és formáljuk át ennek megfelelően. Ez történik az absztrakt színpadon.”¹⁵ Az absztrakt (tiszta) színházban az ember *jelenléte* a döntő tényező; ennek megfelelően alakul át minden. A színpad ekkor nem külsődlegességek halmaza, ahol véletlenszerű az ember jelenléte (mint a hagyományos, naturalista-illuzionisztikus színházban, ahol a kellékek, díszletek, jelmezek, zene, a színek és a szövegek, valamint az ember kapcsolata alapvetően külsődleges, amit a színészi-rendezői ötletesség és ügyesség csak ideig-óráig tud feledtetni), hanem minden a színpadon megjelenő testből, illetve magából az alkotóból következik. Ha úgy tetszik, az illuzionisztikus színház az igazán absztrakt, mindent mindentől elvonatkoztató színház, és az ún. absztrakt színház a legkonkrétabb. (Kandinszkij is konkrét festészetnek nevezte az absztrakt festészetet.)

A stilizálás foka a legváltozatosabb lehet, de az absztrakcióra törekvésnek ugyanaz az igénye jellemzi minden esetben. A gyakorló színházi ember, Craig meg van győződve róla, hogy „eljön az idő, amikor a Színházban írott darab és színészek nélkül is létre tudunk hozni műalkotásokat”;¹⁶ Appia szeme előtt fénnel megteremtett színpadok lebegnek; Lothar Schreyer hamburgi rendező szerint az irányultságnak, morálnak semmi köze a színházhoz, és a színésznek nem hús-vér embereket kell utánoznia, hanem színeket, hangokat, mozdulatokat kell megjelenítenie. 1913 decemberében Pétervárott előadják Matyusin és Krucsonih *Győzelem a Nap felett* című futurista operáját (a zenét egyetlen zongora szolgáltatja): az éles reflektorfényel a színészeknek „lemetszték” egy-egy végtagját, hogy az emberből is csak elvont figura maradjon, a fejükön pedig keménypapírból készült fejet viseltek, amely fele akkora volt, mint a testük, és úgy mozogtak, mint a bábuk. A színpadképet Malevics ter-

¹⁴ Mario de Micheli: Az avantgardizmus, Bp. 1978. 367. o.

¹⁵ Schlemmer—Moholy—Nagy—Molnár: A Bauhaus színháza, Bp. 1978. 13. o.

¹⁶ Craig: id. mű, 53. o.

vezte, és ehhez az előadáshoz kapcsolta a szuprematizmus megszületését: a fennmaradt fényképeken látszik, hogy kubista, szuprematista elemek uralkodnak a színpadon, és a függönyön először jelent meg a híres fekete-fehér négyyszög. 1912-ben Kandinszkij írt egy szcenáriumot *A sárga hangzás* címmel. A mű három témára épült: a zenei hang és a mozgás viszonyára, a testi-lelki hang emberek és tárgyak révén kifejezett mozgására, valamint a színes hang mozgására. (Hasonlóval kísérletezik majd Oskar Schlemmer is *A hármás balett* című művében, amelyet 1922-ben mutattak be Stuttgartban.) Kandinszkij útmutatása szerint „felhasználható az önmagában vett vagy mondatba épített szó, hogy egy bizonyos »hangulatot« ébreszsen, amely a lélek medrért felszabadítja és fogékonyá teszi. Az emberi hang hangzását tisztán is lehet alkalmazni, anélkül, hogy elhomályosítsanak a szó értelme által”.¹⁷ A művet (amely sok tekintetben Robert Wilson „operáit” előlegezi) először csak 1956-ban adták elő; maga Kandinszkij azonban 1928-ban Dessauban megrendezte az *Egy kiállítás képei* című zeneművet, mindvégig ügyelve rá, hogy a színpadi látvány ne a zenei hangulat szolgálatában álljon, hanem autonóm, a zenével egyenrangú legyen. Az *absztrakt színpadi szintézis* c. tanulmányában (1923) kifejti, hogy mivel lényegét tekintve minden művészet absztrakt, és mivel a színház, mint egy mágnes, minden művészetet önkörébe tud vonni, ezért a színház a legalkalmasabb arra, hogy egy monumentális absztrakt művészet megteremtését előkészítse.

Eltávolodni a hétköznapiságtól, egy emberibb világ reményében: az absztrakcióra törekvés mélyén az a romantikus gondolat ismerhető fel, hogy az esztétikai szemlélet alkalmas egyedül arra, hogy az életet ismét egységesnek lássuk. Az absztrakció és az érzékiség nem zárja ki egymást, ellenkezőleg: a mindennapoktól való eltávolodás ébreszti fel az igazi érzékiséget, amit a hétköznapiak elnyomnak, hiszen csak ekkor képes az ember levonni mindazt a sémát, elvont előítéletet, ami testét csakúgy, mint lelkét nem engedi kibontakozni. „Az emberek legegyszerűbb mozgása is, ha nem ismerjük annak gyakorlati célját, önmagában valami fontos, ünnepléses mozgás hatását kelti — írta Kandinszkij. — Úgy hat, mint a tiszta hang, és olyan drámai és megejtő, hogy mozdulatlanul állunk előtte, mint egy látomás előtt, mígnem hirtelen meg nem ismerjük a mozgás gyakorlati okát, és a varázslat eltűnik. A gyakorlati érzés lerontja az absztrakt érzékeket.”¹⁸ A való világ absztrakciója, egészen a tiszta formákig: száz évvel Kandinszkij előtt, 1810-ben ennek szellemében írja le Kleist, hogy tiszta, akár matematikailag is kiszámítható mozgásokból megszerkesztett táncrea van szükség (*A bábszínházról*). Aki belefeledkezik a mindennapokba, az rab lesz: a tiszta színház hívei szerint csak fokozati a

¹⁷ In: *Bühne und bildende Kunst im XX. Jahrhundert*, Friedrich Verlag, 1968. 150. o.

¹⁸ Idézi: Micheli, id. mű, 95. o.

különbség, ha a rendőrség karmai közé kerülünk vagy egy hagyományos színházi előadást élvezünk.

A szenteskedő erkölcsötől és az okoskodástól való megszabadulás vágya jellemzi valamennyi radikális színházi kísérletet. Nemcsak arról az esztétikai igényről van azonban szó, amit már Friedrich Schlegel is megkövetelt, vagyis hogy a szépet elválasszuk az igaztól és a jótól, hanem hogy a szuverén művészi nyelv segítségével a szabadságnak azt a legfelsőbb rendű állapotát éadjuk el, ahová semmilyen más (pl. politikai) kísérlet sem képes elvezetni. A művészet univerzalizálásának a meghirdetésével azt a felismerést előlegezte, hogy a létezés mindenekelőtt esztétikai (Nietzsche); ez pedig, következetesen átgondolva, nemcsak azt jelenti, hogy a művészet alapvetően egzisztenciális, hanem hogy minden, ami létezik, egyszerűen művészetnek is tekinthető. „Alapjában véve az esztétikai jelenség egyszerű — írja Nietzsche —; ha az embernek megvan hozzá a képessége, hogy állandóan egy eleven játékot lászson maga előtt, egyfolytában szellemek seregétől körülvéve éljen, akkor költő.”¹⁹ A neoavantgard ún. „anti-művészeti” tendenciák itt gyökereznek: az életnek nincs olyan pillanata, amely ne válhatna műalkotássá. Az univerzális művészet teremtésére irányuló romantikus vágy nem nyugodhat bele zárt, körülhatárolt művek létrehozatalába, amelyek csupán véletlenszerű visszfényei az egyetemességnek, egy tükröz cserepei. A mindenségnek mint olyannak kell műalkotássá válnia; a létező művészet csupán előkészület ehhez az univerzális művészethez. A műalkotások ezért eleve gesztusértékűek: nem az eredmény, hanem a szándék alapján értékelhetőek. 1921-ben Alexander Bakshy a színház lényegét olyan „történeben” (happening) véli felfedezni, amely a való világban zajlik, az emberek együttes erőfeszítésének eredményeként. A romantikus vágy akkor éri el célját, ha mindenki élvezője és alkotója lesz az életnek nevezett műalkotásnak; Joseph Beuys „mindenki művész” koncepciójának csíráit a századfordulón hinti el. Jevreinov radikális megfogalmazásához fordulva segítségért: „A művészet mindenki számára hozzáférhető lesz — mindenki képes lesz műalkotások teremtésére... A jövő művészetét, beleértve a színházművészetet is, minden ember, a teljes nép szolgálni fogja.”²⁰

Amikor Jevreinov beült a Sztanyiszlavszkij-féle *Három nővér* előadására, nevetni kezdett, mert belátta, hogy „a rendező, aki a legőszintebben hitte, hogy »új módszereket« fedezett fel, igazából a legkisebb ellenállás irányában haladt”.²¹ A polgári színjátszás valamint a naturalizmus következetlenségét egy módon vélte kiküszöbölhetőnek (ily módon előlegezve számos neoavantgard irányzatot, a gerilla-színházról a performance-en át a happeningig vagy a New York-i Squat Színházig): bérelni kell egy

¹⁹ Nietzsche: id. mű, 60. o.

²⁰ Jevreinoff: id. mű, 250—1. o.

²¹ Uo. 137. o.

emeletes házat Moszkva mellett, ahová az előadás színészei beköltözének. A nézők, lakáskeresés ürügyén, bekéredzkednének; valaki végigkalauzolni őket a házban, és a félig nyitva hagyott ajtókon át bekukucskálhatnának a szobába; azután távoznának, de látogatásukat újabb és újabb látogatások követnék, még éjszaka is. Az előadás sohasem érne véget: a színház átadná helyét az életnek, ahol felesleges alakoskodni, mert a színpadon hiányzó negyedik falat itt valóban meg lehetne tapintani. A hagyományos esztétikai elmélet itt csődöt mond: éppen azt kellene esztétikailag megfejteni, ami már nem esztétikai, hanem egzisztenciális mozzanat. A Jevreinov által kigondolt happeningszerű *Három nővér*-előadás olyannyira szétfelelt az eddig elfogadott határokat, hogy a művészet fogalmát is gyökeresen új alapokról kell átgondolni. Ezeket az alapokat szintén a romantikában rakták le, amikor semmisnek nyilvánították az összes külsődleges feladatot, amellyel korábban a művészetet megterhelték (tükrözzön, neveljen, tanítson, okítson, szórakoztasson, felemeljen, stb.), és kijelentették: a művészetnek semmilyen feladata sincs, csakis az organikus öncélúság (Kant) jellemzi, amiben magának a létezésnek az öncélúságára ismerhetünk rá. „A romantikus költészet progresszív egyetemes költészet — írja Friedrich Schlegel —; ... még levés közben, alakulófélben van; ez sajátos lényege éppen: hogy örökké csak alakulhat, kész és befejezett soha nem lehet.”²² Ez azt jelenti, hogy a romantikus költészetbe *minden* belefér — úgy, mint abba, amit Kurt Schwitters „Merz” szóval jelölt: a Merz a világ minden anyagát magába foglalja, és azáltal válik egyetemes műalkotássá, hogy semmitől sem tagadja meg a jogot, hogy a művészet alkotórésze legyen. A végtelen *tolerancia* a lényeg; Friedrich Schlegel az előbbi gondolatát később így folytatja: „A romantikus nézőpontból a poézis elfajult válfajainak — még az excentrikusnak és monstruózusnak is — megvan a maguk értéke, mint az egyetemesség anyagainak s előgyakorlatainak.”²³

A művészet mindent befogad, mert — ha az embernek van hozzá szeme — az élet minden jelensége műalkotásnak is tekinthető. A Merz legmagasabb rendű megvalósulása Schwitters szerint (1919) a színház, és a Merz-színpad maga az univerzalitás. Hogy mi történhet a Merz-színpadon? „A fogaskerekekből zivatárszerűen hullanak a fogak; egy ásitó varrógépre hullanak. Felfelé forogva vagy éppen lekuporodva a varrógép lefejezi magát, lába az égnek áll. Szerezzünk fogorvosi fúrógépet, húsdarálót, a villamosról sínkaparóct, omnibuszokat és autókat, kerékpárokat és tandemeket, ezekhez abroncsokat, pótkerekeket, és deformáljuk őket. Szerezzünk fényeket, és a legbrutálisabb módon deformáljuk ezeket is. Eresszünk egymásnak mozdonyokat, pókhálókkal teli ablak- és ajtófüggönyök kerekedjenek tánra az ablakkeretekkel, és törjük össze a vinnyogó

²² A. W. Schlegel és Fr. Schlegel: id. mű, 280—2. o.

²³ Uo. 278. o.

ablaküvegeket. Robbantsunk fel egy főzőfazekat, ezáltal hozzunk létre mozdonygőzt. Szerezzünk alsószoknyákat és hasonló dolgokat, cipőket, parókákat, korcsolyákat, és dobáljuk őket a megfelelő helyre, a megfelelő időben. Felőlem szerezhetünk csapdákat, automatákat, pokolgépeket, bádoghalat és tölcsért is, természetesen mindent művészien deformált állapotban. Csöveket fölöttébb tudnék ajánlani. Egyszóval szerezzünk be mindent, az előkelő hölgy hajhálójából az Imperator csavarjáig, mindig a mű által megkívánt nagyságviszonyoknak megfelelően.²⁴

A Merz-színpad a művészien deformált jelenségek találkahelye; ám csak akkor lesz felépíthető, ha a progresszív egyetemes poézis eléri célját és a létezés egésze műalkotássá válik. Az univerzális vágy túlmutat minden létezőn; a semmibe fut ki, és ettől heroikus és ugyanakkor tragikus is. A művészet arra kényszerül rá, hogy a semmivel kössön jegyességet — a korai, illetve a neoavantgard művészetnek a gesztusra, az akcióra, az elvontságra fektetett különleges hangsúlya erről árulkodik. Aki egyszer megízlelte a mindenségvágy mámorító hatását, az nem éri be többé az illetudó, önként bezáruló művekkel. A színháznak is vagy ki kell terjednie az egész világra, vagy nem szabad léteznie. Napóleon volt az igazi rendező, panasolja a század elején Jevreinov; véleménye szerint a mai rendezők hozzá képest technikai segédszemélyzetnek nevezhetők csak. Mindent vagy semmit: Jevreinov tízezreket mozgósító happeningek szervezésével foglalkozik a forradalom utáni Oroszországban (1920. október 25-én az ő vezetésével rendezik meg *A Téli Palota bevétele* c. tömegjátékot, amelynek során a százezer főnyi közönség előtt nyolc ezer játékos játssza el újra a forradalmat) — de ugyancsak ő az, aki kidolgozza az ún. antiszínház koncepcióját is, megvetve a neoavantgard akcióművészet alapjait is. „Ha a nyilvános színház, valamint az élet színháza egyaránt hanyatlófélben van, akkor a színház igazi arisztokratája számára egyetlen teendő marad, amibe belevetheti magát: *saját maga szervez egyszemélyes előadást — önmaga számára*. Ha a demokratikus tömegekkel telezsúfolt nyilvános színház haldoklik, akkor az »egyszemélyes« színháznak kell élnie.”²⁵ Ennek a színháznak nincsen előre megszervezett rítusa, nincsen épülete, speciális színhelye: aki vállalkozik rá, annak önnön drámaírójának kell lennie. Jevreinov felsorol néhány példát erre a színházra: ülünk ki egy padra, és figyeljük az elhaladó embereket és autókat; álljunk meg egy ablakban, és figyeljük, hogy a szemben lévő ház ablakában hogyan vetkőzik egy lány; menjünk el egy összejeövetelre, és viselkedjünk úgy, mintha rendkívül fontos emberek lennénk. Valóságos példákat is említ: egy Babencsikov nevű ismerőse például rendszeresen azért bérelt taxit, hogy a gyorsan száguldó autóból úgy figyelhesse a házakat, mintha moziban lenne (a hatvanas években Wolf Vostell hasonló

²⁴ Kurt Schwitters: *Das literarische Werk*, Band 5. Köln: DuMont, 1981. 43. o.

²⁵ Evreinoff: *id. mű*, 97. o.

meggondolásból szervez kirándulásokat Kölnben, Ulmban és Párizsban: nézzük új szemmel azt, amit megszoktunk); N. N. de Rochefor gróf többször beöltözött taxisofőrnek, barátai háza elé állt, majd elvitte őket a megadott címre, anélkül, hogy akkor vagy később felfedte volna kilétét; egy ismerőse rendszeresen ellopott valamit barátai házából, majd visszajuttatta (a hetvenes években Abramovič-Ulay egyik közös akciója is a lopás: a berlini nemzeti galériából ellopnak egy Spitzweg-festményt, és egy török vendégmunkás lakásában akasztják ki). Jevreinov az egyszemélyes színház gondolatában is következetes: a body-artot előlegezve nemcsak a testtel folytatott kísérleteket sorolja a színház körébe, de a halál közvetlen megidézését is: egy kádban vágjuk fel az ereinket, és csak az utolsó pillanatban szálljunk ki. (A hatvanas és hetvenes években performance keretében öli meg magát Rudolf Schwarzkogler, lövi át a karját Chris Burden, végez életveszélyes mutatványokat Hajjas Tibor.) Jevreinov az abszolút szabadság nevében hirdeti meg az egyszemélyes színházat, és ennek sikerét egyetlen feltételhez köti: maga a mű lehet humoros, de „a saját szereplésünkhöz való hozzáállásunknak a lehető legkomolyabbnak kell lennie. Ne ügyeljünk túlságosan a dolog esztétikai vetületére.”²⁶

Ismételjük meg: nem zárt művekről van szó, hanem egy olyan gesztusról, amely az örök megvalósulás folyamatában „lévő „progresszív egyetemes poézis” alkotóeleme. A neoavantgárdot illető félreértések és félremagyarázások kivétel nélkül arra vezethetők vissza, hogy lezárt műnek tekintik azt, ami szándéka szerint sohasem akar lezárulni; hogy az utánzást, az ábrázolást — vagyis a rabságot — kéri rajta számon, noha az eleve létszerű akar lenni. Amikor a 19. század végén Mallarmé fiatal pártfogoltja, Paul Margueritte *Requiem* címmel egy pantomimjátékot adott elő zárt körben, és az előadás során egy élő lepkét égetett el a gyertyalángban, akkor olyan esztétikai gesztust hajtott végre, amely, mivel (a lepke vonatkozásában) megismételhetetlen, egzisztenciális tett is: igazsága nem elvont, hanem a pillanathoz kötött.

A megismételhetetlenség, a reprodukálhatatlanság vágya mozgatja a tiszta színházi akció híveit. A repertoárszínházat nemcsak azért tagadják meg, mert a sorozatban való ismétlés számos, a művészettől idegen terhet ró a színházra, hanem azért is, mert a művészet, ha egzisztenciális súlyú, akkor reprodukálhatatlan, és ezért elemi gesztusjellege van: a valódi rítust nem lehet újra „eljátszani”, az elemi gesztust nem lehet megismételni. A művészet a korai akcióművészek szerint nem rendelkezik valamiféle elvont igazsággal, mint azt a repertoárszínházak hallgatólagosan, létüknél fogva állítják, hanem az igazsága állandóan változó, pontosabban örökké jelen idejű. A tiszta színház absztrakcióra törekvésében, a szó iránti ellenszenvében, az érzékenységre és az érzékiségre fektetett nyomatékos

²⁶ Uo. 196. o.

hangsúlyában ez jelenik meg: a történelem elidegenedést produkáló fogaskerekei közül való kiszabadulás vágya.

A pillanat ihlete, az önfeledtség eksztázisa a döntő. A radikális színházújítkók a konstruktivista képzőművészekkel együtt elmondhatták volna: „Nem keresünk vigasztalást sem a múltban, sem a jövőben.”²⁷ A színháznak ez az egyetlen esélye arra, hogy univerzális legyen, hogy több évszázados szünet után ismét az *ittről* és a *mostról* szóljon. Ez mozgatta a futurista és dadaista estek szervezőit, akiknek egyike, Marcel Janco így írt: „Már az is kaland lett, ha találtunk egy kődarabot, felfedeztünk egy óraszerkezetet, találtunk egy kis villamosjegyet, egy szép lábat, egy rosvart, ha rácsodálkoztunk saját szobánk sarkára. Mindez tiszta és átadhatatlan érzéseket ébreszt fel. Miközben így a művészet a mindennapi élethez és kivált a mindennapi tapasztalathoz simul hozzá, maga a művészet is ugyanazoknak a kockázatoknak, a kiszámíthatatlanság ugyanazon törvényeinek és az eleven erők véletlencinek, játékának lesz alávetve. A művészet többé nem »komoly és fontos« érzelemfokeltetés, nem is érzélgős tragédia, hanem egyszerűen az élet megtapasztalásának és az életörömeinek a gyümölcse.”²⁸ A pillanat örömebe való belefeledkezés nyitja meg azokat a horizontokat, amelyek az ember számára egyedül fontosak. A Merz lényegét keresve 1924-ben Schwitters kijelenti: a Merz „abszolút elfogulatlanság és tökéletes előítéletmentesség”; de éppen e kötetlenséget, ezt az *egyszeriségbe* és *pillanatnyiségbe* való belefeledkezést tartja egyedüli lehetőségnek, hogy a világ *teljességét birtokolhassuk*: „A Merz azt jelenti, hogy legszívesebben a világ minden dolga között kapcsolatot teremtünk.”²⁹ Csak az egész az igaz, hirdette Hegel, és mindent, ami egyedi, megpróbált a totalításban feloldani; a romantika ezzel szemben belefeledkezett a töredékekbe: csak a fragmentumban csillan fel a létezés végső lekerekíthetlensége, csak ebben tapasztaljuk azt a végtelen nyitottságot, amelynek legvégső horizontja nem a beteljesülés, hanem a halál.

Végül is az igazi vágy túlvet az színházon, mondja Craig.³⁰ Ennek elismerése egy színházi ember részéről rendkívüli elzántságról vall: annak elfogadásáról, hogy az életben talán sohasem találhatjuk meg az igazi színházat. A vágy, aminek először a romantikusok, majd Nietzsche adott hangot, túlmutat a lehetséges világon, és egy abszolút, a művészettel egyenmű létezés gondolatára fonódik rá. A pillanatnyiságot pajzsként maga előtt tartó modern művészet az állandósult kivonulás jegyében fogant, amely nem enged megállást. Számos művész egy idő után nemcsak a lekerekített, befejezett művekről mond le a torzók, a kísérletek, a „nyitott”

²⁷ Idézi: Micheli, id. mű, 368. o.

²⁸ Idézi: Hans Richter: Dada — Kunst und Antikunst, Köln: DuMont, 1964. 49. o.

²⁹ Kurt Schwitters: id. mű, 187. o.

³⁰ Craig: id. mű, 83. o.

művek javára, hanem ezeket is megtagadva a művészetnek fordít hátat — a Művészet érdekében. Az igazi művészet maga az élet lesz.

Milyen is az ideális színház, kérdezi Craig. Felelete a modern művészet egyik legszebb dokumentuma: „Talán olyasmi, mintha napfényes időben a Szent Márk téren — vagy esetleg a Trafalgar téren — állnál és galambok százait látnád kerengeni a téren, amint szárnyaikat csapkodják, és a saját isteni módjukon érzik jól magukat... És úgy találtad-e, hogy az emberek a téren továbbmentek és nem vették észre ezt az eseményt? Nem; azt fogod látni, hogy még a legbutább ember is megáll az utcán és figyel az eseményeket. Amikor ezeket a sorokat írom, éppen ilyesmi történik az ablakom előtt. Több, mint ötven vagy hatvan ember áll meg figyelmes arccal, anélkül, hogy egyetlen plakátot kiragasztottak volna.”³¹ Az élet és a valódi művészet elválaszthatatlan egymástól, vallja Craig, és ezzel nemcsak évtizedekkel később kibontakozó tendenciákat vetít előre, hanem az újkori művészet alapproblémájára is rávilágít: ha a művészet tárgyként kezeli az életet és azt tükrözni, utánózni akarja, akkor már nem méltó a művészet névre; ám ha azonosul vele, akkor is elveszti nevét. A művészet a senkiföldjét mondhatja magáénak: az iparosságon, dilettantizmuson, „művészkedésen” túl próbál lábra állni, de az élet innenső partján kénytelen megrekedni. Az abszolút tiszta színház sohasem tudott megállapodni; az elüzletiesedéstől való félelem legalább olyan erős volt benne, mint a gőg, amellyel semmilyen intézményesülésről nem akart tudomást venni. A megsemmisülés árnyéka vetült rá a századfordulótól kezdve; ezzel magyarázható, hogy hol a félelem, hol az agresszivitás, hol a benuhátság, hol pedig a mindenségvágy jellemzi. Közös azonban a tagadás szelleme; a tagadásé, amely, mivel értelmetlennek tartja a megőrzést, a létező világ egészével kerül szembe.

A vágy valóban túlvezet a színházon. Hogy merre? Hadd válaszoljon maga Craig: „Célom az, hogy megragadjam annak a szellemnek valamilye távoli ragyogását, amelyet Halálnak nevezünk; hogy visszahívjam a gyönyörű dolgokat, a képzeletbeli világból. Azt mondják, ezek a halott dolgok hidegek. Nem tudom — gyakran melegebbnek és élettelibbnek tűnnek, mint azok, amelyek az élet álarcában parádéznek. Csakis abból a titokzatos, örömteli és abszolút tökéletes életből meríthető ihlet, amelyet Halálnak neveznek.”³² A széthullással szövetkező művészet lehetetlen feladatra vállalkozik: saját pusztulásával próbál reményt kelteni, vagy ami ugyanaz: az életre hivatkozva számolja fel önmagát. És aki ezt a művészetet nem gyakorolja, annak itt meg kell torpannia; s ezen a ponton a teóriának is el kell némulnia.

³¹ Craig: Új színház felé, Bp. 1963. 79—80. o.

³² Craig: On the Art of the Theatre, London, 1912. 74. o.

VITA

HOZZÁSZÓLÁS

Kedves Árpád!

Dörgedelmes kritikádat olvasva a *Híd* júniusi számában, azon tűnődtem el leginkább, hogy a szakmai nézeteltéréseken túlmenően mi váltotta ki belőled azt a fenemód harcias hangnemet, amellyel számon kéred, közös ügyünk — a pszichológusi hivatás hitelének — cserbenhagyását. Tényleg ekkora veszélyt jelentene Hódi eddigi — elvárásaidnak nem egészen megfelelő — munkássága a pszichológia tudományára, hogy „etikai” és „humanisztikus pszichológiának” és ezzel egyben „egyszerűen más”-nak minősítve, mint kutatót is számúzd miatta?

Én magam nem így látom, és ezért nem érzem ennek az általad nehézményezett, hozzám viszont közel álló „esztétizáló stílusnak” és „közvetlen hangvételnek” a veszélyét, de elismerem, hogy ha ilyen valóban létezik és ezt képtelen lennék fölismerni, akkor a szakma becsületének védelmében riadóztató szigorú intelmeidből nekem is kijár. Ahhoz, hogy meggyőzhesselek a bírált könyv ártalmatlanságáról, legalábbis boszorkánypereskedő szimpatizánsnak kellene tekintenem magamat, de mivel az inkvizíció korabeli szerepek közül egyik sem igazán kedvemre való, nem is vállalom a kontárságot. Ehelyett próbálkozok egy hozzászólással, a könyv kapcsán kialakult polemizálás elősegítésének szándékával.

Kollégák társaságában már említettem, de leírni még nem volt alkalmam azt a képzettársításomat, amely Hódi első, pályakezdő kötetéhez kapcsolódik. A *Lételemény és valóság* utószavában megfogalmazott sajátos „ars-pszichologica” így szól: „...Az élmény — az ember számára — a lét evidenciája. Ez volna a szerzői alapállás lényegének axiomatikus súrítése. Más oldalról körüljárva a kérdést: a szerző mind jelen kezdeti, mind remélhető *későbbi* vizsgálódásaival annak *elméleti* tisztázásához (kiemelések tőlem) szeretne hozzájárulni, hogy társadalmi emberi viszonyainak sajátosságai hogyan és miként nyilvánulnak meg személyi életünk szubjektív élményreflexióiban.” És most figyelj meg Juhász Ferenc költői hitvallását *Vázlat a mindenségről* c. kötetéből: „... Mi is lenne más a költő sorsa, mint válaszolni a lét kérdéseire, az emberszív gyötrelmeire és örömeire, a kor, amelyben él, fájdalmaira és kérdő tekintetére. Felelni a létre és rászólni az elmúlásra. Szólni az emberhez szövevényes vagy egyszerű szóval, hogy ne maradjon annyira egyedül.”

Bármennyire is elmarasztalható lehet egy pályakezdő pszichológus és az ötvenedik életévét betöltött elismert költő párhuzamba állítása, én mégis ezekben az írásokban talákoztam először úgy megfogalmazott életmű-programmal, hogy — a műfaji sajátosságok és korlátok ellenére — szerintem fölcserélhető lenne a pszichológus és a költő életcélja Hódi Sándor és Juhász Ferenc esetében. Fölcserélhető és ugyanúgy vállalható is, ha *nem csak* a jobb-rosszabb, ill. korszerű-korszerűtlen értékszempon-
tok alapján ítélem meg, hogy a pszichológus megfelel-e elvárásaimnak vagy sem. Épp ezért állítom, hogy az „egyszerűen más” kifejezés használata a *szakirodalom* alapos és empirikus beállítottságú elemzésében — mint amilyen a Te „szakkritikusi méltatásod” is — hivatkozónan felületes. Természeténél fogva egyszerűen más lehet a költő világa — ami még önmagában nem zárja ki azt, hogy a pszichológia céljaival is összeegyez-
tethető legyen —, de ugyanazon a szakterületen belül ilyen jelzős szerkezet nemcsak megkülönböztetést jelöl, hanem diszkvalifikálást is. „A mester maradjon a kaptafánál” igazát vallva, felvetődik a kérdés, hogy a jelen esetben ez a pszichológusokra úgy vonatkozik, hogy csak kísérleti módszerrel juthatnak eredményhez, vagy elméletivel is? Szóba jöhet továbbá, hogy a „jobb vagy rosszabb” helyett mennyivel célszerűbb arról vitatkozni, hogy vajon csak tudományos kérdés-e a pszichológia ho-
vatartozásának problémája vagy sem. Még egy (költői) kérdés: Kinek vagy kiknek az elismerésétől függhet Hódi Sándor pszichológus szakte-
kintélye akkor, amikor könyvének elbírálásához nem támaszkodhatunk szerényebb viszonyítási alapra, mint az amerikai gyakorlatból átvett osztályzási rendszerre? Meggyőződésem, hogy az „egyszerűen más”-sal nem lehet elintézni — csak megkerülni — azt a kulcskérdést, hogy mennyire tisztázott az elmélet és gyakorlat viszonya a pszichológiában *itt és most*. (Akár az általad említett „nemzetiségi közeget” véve kiindulási alapul, akár a zágrábi pszichológiai intézmények bármelyikét.) Minden más szempont csak pszichologizáláshoz vezethet, ami lehet ugyan kemény bírálat vagy épp „holmi üres, egykönnyen lelkesedő kézszorongatás”, de lényegüket tekintve nem sokban különböznek. Ugyanúgy nevezhető a szerző „messianisztikusnak”, mint perlekedőnek, de ez a társadalmi gyakorlat szempontjából nem jelent többet annál, mint hogy az A. P. A. bevált osztályzási rendszerét választom-e szakmai identitásnak meghatározásához, vagy mondjuk bármely saját szabványt. Ettől még a szemléletbeli különbség az „aktív kutató pszichológus” és a „humanisztikus felekezetű” között nem fog megváltozni, pedig végső soron csak a kettő együttesen alkalmazva lehet hatékony. Erre a szemléletbeli közeledésre látok én lehetőséget abban, hogy interdiszciplináris területen kell a pszichológiának kezdeményező szerepet vállalnia. Ez egyrészt annak kockázatával jár, hogy a szigorúan tudományos objektivitásról le kell mondania és inkább az életre szabott (akár egyéni, akár „tömeges”, társadalmi) szempontok előtérbe helyezésével kell választ találnia ember-

központú kérdésekre. Ezért nem idegen tőlem egy Hódi-féle ilyen irányú következetesség és szintetizációs törekvés, amely ugyan elmossa az egzaktnak hitt tudomány képzelt határait, de nem tagadja a bevált kutatási módszerek létjogosultságát.

Már levélírásközben kaptam kézhez a *Magyar Pszichológiai Szemle* legújabb számát, amelyben Pléh Csaba kollégánk az interdiszciplináris kapcsolatokról közölt írásában így foglalja össze a pszichológusok szakmai „azonosságának” kérdéséről — épp idevágó — nézetét:

„... Az egység mindig a sokféleségen keresztül keresendő, s a történelem ennek pontosabban a »szétfelé« húzó, egymást kizárni tűnő tendenciáknak a túrésére, együttélésére tanít; (...) mi viszont túlzottan pszichológia centrikusak vagyunk, túl egypályás életutakat várunk s készítenk elő, s túl korai világos azonosulást kívánunk v. feltételezünk egy olyan pálya értékrendjével, melynek ha van definíciós jegye, az éppen az azonosságok keverése.”

Minden további hivatkozás helyett ezzel búcsúzom, és továbbra is barátsággal üdvözöl:

VAJDA János

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

SZAKKÖNYV MINDENNAPI HASZNÁLATRA

Ágoston Mihály: *A földrajzi nevek írásmódja*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984

A beszélt, különösképpen pedig az írásban rögzített nyelv egységes és szabályos használatára mindenkor nagy szükség volt. Természetesen a földrajzi tulajdonnevek helyes használatára is, amelyek a nyelv szerves alkotóelemei. Ma ez a követelmény még fontosabb, mint bármikor, mert a többfelől érkező hatások nagymértékben ingataggá teszik nyelvérzékünket s bizonytalanná helyesírásunkat. Ez nem azt jelenti, hogy vastörvények bevezetésére, örök időkre érvényes szabályokra van szükség a földrajzi nevek használatában. Ágoston Mihály könyve, *A földrajzi nevek írásmódja*, az említett szempontokat is figyelembe véve rendkívül jó eligazítást ad a névhasználat szövevényes kérdéseiben, anélkül, hogy megreven kizárólagos vagy türelmetlenül purista lenne. A névváltozatokat, azok nem „hivatalos” formáinak meglétét nyelvi gazdagságként fogja fel, az alakpárhuzamokat mint a kétnyelvűségből származó jelenségeket kezeli, anélkül, hogy utasítást adna egyik vagy másik kizárólagos használatára. Messzemenő megértést tanúsít a névadásban előforduló eltérő nyelvi logika és gyakorlat iránt az élő nyelvhasználat alapján. Talán éppen azért látszik fontosnak, hogy lehetőleg még pontosabban fogalmazzunk, amikor a földrajzi név keletkezésének, életének, használatának a természetéről esik szó. A könyvben azt olvashatjuk, hogy: „Az eredeti jugoszláviai földrajzi nevek egy részét azonban magyar szövegben nemigen használjuk: helyettük a név megfelelő magyar vagy magyaros változata szolgál, melyet a magyar nyelv hagyománya kialakított és megőrzött.” Ágoston Mihály a névadást és névhasználatot kiváló érzékkel elsősorban nyelvi jelenségként fogja fel, ezért szerencsésebb lett volna az „eredeti jugoszláviai” jelzőpár helyett „szerbhórvát”-ot vagy „szlovént”-t írnia. Ugyanis Horgostól Maradékig és Lakosig nagyon sok olyan helység-, település, és egyéb magyar eredetű földrajzi nevet ismerünk és használunk, persze az említett nyelveken is, amelyeket szintén jogosan nevezünk jugoszláviainak, belső keletkezésű, népeletben gyökerező, sajátos

szemléletről beszélő névnek. A „magyar” is tehát bízvást nevezhető „jugoszláviainak”.

Az írásmód meghatározása, akár csak leírása is, minden esetben normatív tevékenység. Már azáltal is, hogy a szójegyzékbe vagy a példatárba felveszünk vagy onnan elhagyunk valamit. Emiatt nem kerülhetők meg bizonyos kérdések, amelyekre a szerzőnek nem volt szándékában választ adni, de keresni sem. Ágoston Mihály jól tudja, hogy „ezzel a témával nemcsak helyesírási szempontból lehet és kell foglalkozni. A földrajzi nevek nyelvi és nyelven kívüli természetének leírására szintén igényt tarthat az olvasó” — mondja az Előszóban, de ennek a kielégítését a következő füzetre (füzetekre) bízza. Ezek szerint ezúttal nem tehetjük fel azt a kérdést sem, hogy mikor és milyen névformát kell és lehet alkalmazni, mert, ismételten mondjuk, a könyv nem használati utasítást ad, hanem eligazít a ma előforduló változatok helyes írásmódjára nézve. Egyébként is az előbbi a törvények, előírások, rendeletek és községi státútumok dolga.

A könyv főként e sajátos szempont alapján tér el az e tárgy körben közzétett addigi dolgozatoktól, mint amilyenek például Penavin Olga és szerzőtársainak kötetei a *Vajdasági földrajzi nevek* című sorozatban, Milica Marković vagy Vladimir Mihajlović s mások onomasztikai vizsgálatai stb. Az említettek ugyanis a történelmi névanyagot, a népi helyzeteket ill. térszinformák elnevezését vizsgálták, nyelvtörténeti-etimológiai és történelmi szempontból közelítették meg a kérdést, szerzőnk viszont hangsúlyozottan helyesírási szempontokat érvényesít. Ennek a feladatnak sikerrel tesz eleget, s igazat kell adnunk neki (de a kiadóváltalat szerkesztőségének is), hogy a Nyelvművelő füzeteket ilyen jellegű munkával indítja útjára. Ugyanis az általános iskoláktól az egyetemig, a napisajtótól a televízióig mindenfelé a bizonytalanság jeleit látjuk nap mint nap. Ilyen körülmények között ma nyilván fontosabb annak a tisztázása, hogy Pulán, Púlában vagy Pólában mérték-e a legmagasabb napi hőmérsékletet, vagy helyes-e a kétnyelvű utcatáblán a Sremac István ill. Andrija Adi felírás, mintsem annak a megfejtése, hogy Lendva neve a mellette folyó friss vizű Ledava pataknevből (szh. és szl. led = jég), vagy pedig a német Linde (hárs) köznévből származik-e. Minden bizonnyal ezért nem szerepelnek a névjegyzékben a történeti helynevek sem (Szendrő, Szabács, Újlak, Karjad stb.), noha az olvasó első pillantásra úgy láthatja, hogy egy-két említett s jegyzékbe felvett magyar névforma már áthajlik ebbe a kategóriába. Ezekhez alighanem odailene a kétnyelvű szótárakban használt obs.-obsoletus-elavulóban; hist.-historia-történelem; pop.-populáris-népi-es stb. rövidítés (pl. Törzsudvarnok — Udvarnok, Szávaszentdemeter stb.).

Ezen a ponton azonban rá kell világítanunk arra, hogy a névjegyzék egyáltalán nem a teljesség igényével készült, s benne nem szabad a jugoszláviai magyar földrajzi névanyag egyféle lexikonát keresnünk. Inkább

csak azok a nevek kerültek bele, amelyek eligazításul szolgálhatnak helyesírási vonatkozásokban. Tehát azok a névformák is, amelyek a könyv bevezető elméleti részében egyes névtani jelenségeket magyaráznak. Ha tehát a névjegyzékben egy-egy névforma (így az említett Száva-szentdemeter is) elavultsága folytán nem illik a sorba, s nem felel meg annak a szerzői szándéknak, hogy az élő nyelv és a mai nyelvhasználat szempontjából rendezze anyagát, az azért van, mert a név csupán példaanyaga az Általános tudnivalók című fejezetnek; amelyben a szerző világosan kifejti nézetét a földrajzi nevek történelmi alakulásáról: „A történelem folyamán azután egyik-másik változat vagy névmegfelelő elévülhet, ki is halhat. Így pl. a mai magyar nyelvben már nem él a középkori *Szávaszentdemeter* városnév, helyette a magyarban is *Sremska Mitrovicát* mondunk és írunk. És nyelvünkben már nem él Szkopje régi, törökös neve sem: *Üszküb*.” Az itt mondottak miatt a könyv használati értékét nem az adja meg, hogy azonosít minden párhuzamos névalakot, „mivel a magyar szövegben előforduló vagy arra esélyes földrajzi nevek megszámlálhatatlanok, körülhatárolhatatlanok. Az egyes nevek fölvételéről még a gyakoriságuk sem döntött, hanem inkább az a szempont, hogy a fontosabb típusok analóg például szolgáljanak, s hogy a kritikusabb helyesírási megoldásokra analóg tanácsot találjon az olvasó”. Alighanem azonban olyan könyvre is szükségünk van, amely majd stilsztikailag is minősít, névszarmazási és nyelvtörténeti problémákat is megvilágít. Ilyen munkához Ágoston Mihály könyve kiváló ösztönzést nyújt, sőt elméleti alapvetésével jelentős segítséget is.

Szerzőnket — érthető okokból — elsősorban a jugoszláviai helynév-anyag érdekli, annak problematikus eseteit tárgyalja, zömmel tehát az állam földrajzilag ide tartozó település- stb. nevek írásmódjára van gondolja. Helyesen jár el azonban, amikor a példatárába beiktatja más országok (földrészek) városneveinek magyar megnevezéseit is, hisz azok is a magyar földrajzi névanyag szerves részei. Itt mindössze e nevek elégtelen számán sajnálkozhatunk. Megtaláljuk pl. Segesvár, Kismarton, Gyulafehérvár, Fokváros, Oroszlánöböl stb. azonosítását a nekik megfelelő idegen nyelvű alakokkal (egyesekeket csak szerbhorvát nyelvi megfelelőjükkal szembeesítve), de a magyar nyelvben máig is élő igen sok nevet nem találhatunk meg, holott felvételüket olykor nemcsak a kettős, hanem a hármas megnevezés, ill. írásmód is indokolná, tehát tipológiaiilag is figyelmet érdemelnek (Zsombolya, Opatija, Nagyvárád, Eperjes). Úgy véljük ezt megvalósíthatónak, ahogyan például szerzőnk a Hága városnév írásmódjának jelölésében járt el. A szójegyzék használati értékét kétségtelenül növelné a visszautalás következetesebb alkalmazása is. A könyv legtöbbször jelzi az oda-vissza megfeleléseket (pl. Karanac — m.: Karancs; Karancs — szh.: Karanac), de néha ez el is marad (Gyertyános — szlov.: Gaberje van, de a visszautalás hiányzik). S még valami. Ha már szükségesnek látszik pl. az ausztráliai Eyre-tó és a szerbhorvát

Erovo jezero alakpárhuzamára kitérni, akkor alighanem még szükségesebb lett volna olyan névpárhuzamok bemutatása is, mint például Holt-Tisza (mrtva v. stara Tisa), Muravidék (Pomurje), Muraköz (Međumurje), Földközi-tenger (Sredozemno more), Stanišić (Őrszállás) stb. Annál is inkább, mert e megnevezésekben az esetleg eltérő nyelvszemlélet is szerephez juthat, s mert a *Vajdasági Enciklopédia* és sok más tudományos alapvetésű munka nélkülözhetetlenné teszi ezek tisztázását. Csak példaképpen: a stara Tisza a szerbben egyedi vízrajzi névként nem használatos, a magyarban azonban ekként is.

Egy úttörő jelentőségű könyv értékeit nyilván nem aszerint kell mérlegelnünk, hogy mi *nincs* meg benne, hanem annak az alapján, hogy milyenek az alapvető szempontjai, módszeres eljárásai, szerkesztési elvei, használhatósága. Így mérlegre téve Ágoston Mihály könyvét csak elismerően szólhatunk róla, s várjuk, e mindössze hétszáz példányban megjelent könyv újabb kiadását is a szükséges pótlásokkal és kiegészítésekkel. A helyesírásra tartozó, pusztán „szakmai” feldolgozás tekintetében aligha találhatnánk rajta igazítanivalót, de elvi vagy gyakorlati vonatkozásokban sem. De ha már felvetettük egy leendő új kiadás gondolatát, merjünk arra is gondolni — kizárólag a magyar földrajzi névadás (úgy is mondhatnánk: a magyar nyelvhasználat) körében maradva és annak igényeire tekintve —, hogy milyen célszerű lenne a teljes élő és történelmi névanyagot vizsgálat alá vennünk a névszármaztatás, az etimológia, a stilsztika stb. kívánalmai szerint is, mert csak a teljes és sokoldalú elemzés adhatna választ a földrajzi név használati körével, jelentésbeli együttműködésével, hangulat- és asszociációs övezetével stb. kapcsolatos problémákra. Lehet-e pl. és mily esetben Jajca a Jajce, Galambóc a Golubac; miért Fiumei-öböl a Rijeka melletti, vagy Karjadi út az, amely Bogarasba vezet, Vid-nap utca-e a Vidovdáni utca stb. Ez utóbbival kapcsolatban például kérdéses lehet, hogy a mai — magyar — nyelvérzék felismeri-e még a szerbhorvát Vidovdanska ulica utcanév összetett első tagjában a Vid személynevet, felbonthatónak véli-e, vagy pedig szófajilag ma már köznévként (ünnepnév, jeles nap neve) fogja fel, amiben a gyakori jelzői használat is támogatja (vidovdáni alkotmány, bizonyítványosztás stb.). Ma már így is hallható: vidovdán napján, vidovdánkora (lásd: szilveszterkor, úrnapiján, pálforduláskor). A köznévesülés érezhető tendenciái miatt kell elgondolkodnunk azon, hogy Vid-nap utca-e a Vidovdanska ulica vagy pedig Vidovdáni utca. Maga a szerző igen pontosan mutat rá a tulajdonnév és a köznévkategóriáinak lehetséges felcserélődésére, ill. egyiknek a másikba való beleolvadására, ráirányítva figyelmünket az inkább ösztönös, mint tudatos nyelvérzék szerepére a névformák kialakulásának a folyamatában: „tulajdonnév: Az olyan névelemet tekintjük tulajdonnévi tagnak, mely vagy szófaját tekintve tulajdonnév (*Csepel, Szával, Balkán, János, Széchenyi, Palics, Velence, Adria* stb.), vagy olyan idegen szó — akár *i* végű is —, melyben a mai magyar

nyelvérzék nem ismer föl közszói jelentést (*Huron, Arafura, Bajkál, Kaszpi, Zéland* stb.)” Ezek a kérdések természetesen átvezetnek bennünket a nyelvtörténet, a folklór, a szépirodalom, a történet- és művelődéstudomány tartományaiiba, s messze meghaladják ennek a könyvnek a kereteit s vállalt feladatait. Hisszük azonban, hogy Ágoston Mihály az említett sokkal összetettebb feladatra is vállalkozna, illetve hogy a sorozat az övéhez hasonló értékű könyvekkel gazdagodik.

SZELI István

HASZNOS SOROZAT SZÍNVONALAS INDULÁSA

Ágoston Mihály: *A földrajzi nevek írásmódja*. Forum, Újvidék, 1984

Írott és beszélt nyelvünk gondozásának, ápolásának igénye a mi körülményeink között állandó szükségszerűség, amint a nap nap után felbukkanó kérdések, interferenciajelenségek bizonyítják. Nyelvművelésünk viszont sok tekintetben még mindig az útkeresésnél, a közlésformák latolgatásánál tart. A korábban a Magyar Szó mellékleteként megjelenő *Nyelvművelő* műfaja a rövid, legszélesebb olvasóközönségnek szóló nyelvi témájú újságcikk szinte kihalt lapjainkból. Sajnos, még ha ezek inkább csak a problémákat tudták is jelezni, mint végleges, letisztult megoldásokat adni.

A Forum *Nyelvművelő füzetek* című sorozata más úton indult el. A napisajtó mulandó cikkei mellett vagy helyett, az írás és beszédhasználat legégetőbb problémáit számbavéve, egy-egy szűkebb szakterületet 60—80 oldalas füzetekben, kis kézikönyvekben kíván a teljesség igényével tisztázni. Ez a forma nagyon ígéretes, mert mind az átlagos, mind az elmélyültebb érdeklődő elvárásainak eleget tud tenni.

Egy ilyen, nagyon aktuális kérdéskörnek, a *földrajzi nevek írásmódjának* összefoglalására vállalkozott Ágoston Mihály, aki a helyesírás, ortográfia elméletének és gyakorlatának határainkon túl is elismert, avatott ismerője.

A földrajzi nevek összességükben annak a környezetnek, a közeli és távoli világnak a nyelvi jelképei, amelyben élünk, tájékozódunk, és amelyhez — és egyúttal a nevekhez is — érzelmileg is kötődünk. Ily módon társadalmi, emberi tartalmakkal telítődnek, ami vizsgálatukat nehezzé is, széppé is teszi.

A földrajzi nevek írásmódja címe szerint helyesírási szabálygyűjtemény és kézikönyv, valójában azonban jóval több annál. Vizsgálódásának fókuszát olyan területek, problémák felé tágtotta ki, amelyeknek alig van hagyománya a vonatkozó szakirodalomban, még egyetlen szűkebb értelemben vehető előzménynek, a térképészeknek, névkutatóknak

írta *A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai*ban (Bp. 1965.) sem. Ez a kis kézikönyv számol a körülményeinkkel, azzal a realitással, hogy használójának bizonyos kérdésekben egyetlen segédeszköze lesz, mert benne találja meg a szabály megfogalmazását, útmutatást, a szabályok „emberközelbe” hozását, logikájának feltárását. Számítania kell arra is, hogy többnyelvűségi körülményeink között a gondok nem a *hogyan írjam?* kérdésénél kezdődnek, hanem hogy a környezetünkben, tudatunkban élő változatok közül melyiket kell anyanyelvünk szellemében, normáin belül használni.

A mű szabályzat olyan értelemben, hogy a földrajzi nevek alapformáinak, a magyar, az idegen földrajzi nevek, a többnyelvű névváltozatok formáinak, a toldalékolásnak, elválasztásának rendjében a teljesség igényével tisztázza le a magyar, szerbhorvát és egyéb nyelvi anyagú neveit, beleértve a világföldrajzi vonatkozásukat is. Mélyen a nyelvi, nyelvészeti indíttatásban gyökerezően nem a földrajzi fogalmak helyét tekintti a magyar név kritériumának, hanem a teljes vagy részleges magyar megfogalmazást (*Földközi-tenger, Versec, Thai föld, Fokváros, Csík-ér* stb.). Ily módon az általános szabályzatban is meglévő, de csak elvileg érintett kérdéseket nagyít ki, hoz közelebb, vagy éppen először tisztáz, pl. a vajdasági, jugoszláviai névanyag több vonatkozását.

A földrajzi nevek írásmódja szabályzatként kissé kritikus időpontban jelent meg, mivel *A magyar helyesírás szabályainak* elég sok változást hozó 11. kiadása most van folyamatban. Szerencsére szerzőnk, környezetünkben szinte egyedül, a változásokat jól ismeri, s be is építette őket a szabálytartalmakba, igen korszerűvé téve művét ezáltal. Példaként elég a hidak nevét említenünk, amelyeknek a 10. kiadás a kötőjeles írásáról rendelkezik (*Szabadság-híd*), a *Tipográfiai tanácsadó szótár* a nem folyamatos szövegben a különírást rendeli el, a jelen kézikönyv viszont már az egyértelmű új szabályt, a különírást tartalmazza: *Szabadság híd* (de *Duna-híd*, ha ezen a folyón található).

Ennek a kis könyvnek egyik legnagyobb újdonsága, hogy valójában az *összevető, kontrasztív helyesírás* viszonylatában tartalmazza és világítja meg a szabályokat, noha erről tételesen nincs az előszóban említés, s inkább egypólusú összevetésnek nevezhető a magyar és szerbhorvát névváltozatok konfrontálása, mind a leírásban, mind a *szójegyzékben*, amely igen bőséges, részletező, és önmagában is használható. Egypólusúnak mondható, mivel a magyar helyesírás rendszeréhez igazodik, s ehhez igazítja a szerbhorvát példákat is. A kitűzött célt így is maradéktalanul megvalósítja. Akármelyik nyelvi alak alapján kíván tájékozódni az olvasó, mindig eljut a nyelvi párhuzamokig. A Djerdapska klisuránál a Vaskapu-szorost is megleli, a Vlasinai víztároló (szakterületi szempontból a *víztározó* lenne ajánlatosabb) mellett a Vlasinsko jezero-val együtt szerepel.

Előszavában Ágoston Mihály is hangsúlyozza, s nekünk is meg kell

említenünk: egy szempontból nem kívánt szabályzatot, előírást alkotni, a nevek használati, nyelvészeti helyzetének, a *különböző nyelvi változatok elsőbbségének* vonatkozásában. A névhasználati helyzetek, módok az intézményes, hivatalos kétnyelvűség hatáskörébe tartoznak, ez a kézikönyv viszont a *nyelv, nyelviség szempontjait érvényesíti*. Tehát nem azt kívánja eldönteni, hogy az Újvidék — Novi Sad, Srpska Crnja — Szerbcsernye, Mali Idoš — Kishegyes, Szabadka — Subotica változatok közül a községi státútumok, hatályos rendelkezések értelmében melyiket lehet vagy kötelező használni, hanem azt, hogy ha a névhasználati körülmények lehetővé teszik, akkor az Újvidék, Szerbcsernye, Szabadka alakot kell írni, de semmiképpen a Novi Szádot, Szuboticát.

Ily módon, bár a szerző a jelenidejűségében gondolkodik, a mai névhasználóval azonosul, a nyelv törvényeit követve nem kívánja elhatárolni, hogy régies, bizonyos szempontokból elavulóban levő változatokról van-e szó. Az sem vethető fel, hogy miért fordította le az Ulica majke Jevrosime utcanévet (Jevrosima anyó utca), hiszen az Belgrádban van, és a magyar alak használatának lehetőségét nem lehet kizárni (Pl. irodalmi mű fordításában).

A pillanatnyi használati formát nem is tekinti a szerző mindig követendőnek, mivel sokszor provincialisztikus tendenciákat érvényesít. Ha minden egyes példájával nem is tudunk egyetérteni, mint a *Crna Gora — Montenegró* esetében, mert a másodikhoz már a régiesség képzete társul, de szempontjáról, rendszeréről el kell ismernünk, hogy végsőkéig következetes, logikus. Kivételként említhetjük meg a *Vid-nap utcát*, a *Vidovdanska ulica* megfelelőjeként, amelynél nem az elsődleges jelentésről, hanem másodlagos, Jugoszlávia történelmével kapcsolatos fogalmi tartalomról van szó.

A szabály helyesírási értelemben sem a papíron él és hat igazán, hanem az írásbeli közlésformával élők tudatában. A jó kézikönyv ezért, ahogyan *A földrajzi nevek írásmódja* is teszi — a helyesírási probléma-érzékenységet, a tudatosságot kívánja fokozni. Nevezhetnénk ezt *érzékenek* is, de ez túlságosan artistikussá, adottsággá teszi a valójában elsa-játítható *készséget*.

Ezt a készséget egy kézikönyv feldolgozási, didaktikai módszerei nagyban elősegítik, s ez a célkitűzés a jelen esetben szinte minden vonatkozásban megvalósult, a jól összeválogatott példacsoporthoz, amelyek mintául szolgálnak az újabb problémák megoldásában is, a szabályok tételes megfogalmazásában, ahol egyensúlyban vannak a nyelvtani kategóriák (főnév, jelzős szerkezet stb.) és a helyesírási műveleti kategóriák, utasítások, ortográfiai eszközök (egybe- és különírás, nagy kezdőbetű stb.).

Az egész füzetben a helyesírási terminológia és központúság érvényesül, ami helyénvaló. Érzékeny csak akkor válik, amikor az írásmódtól már távol eső kérdésekről van szó, hogy például a *Južna Morava*

előtagját „lefordítjuk”-e. A térképet készítő, a névanyaggal hivatalosan, intézményesen foglalkozó megteheti, dönthet erről, a szabályzatot használó személy azonban már csak az elfogadott (esetleg korábban fordított) magyar alakot helyettesítheti be.

A földrajzi nevek írásmódja azonban ezektől a mellékes megjegyzésektől függetlenül nagyon értékes segédlet mind az általánosan érdeklődők, mind a szakemberek, lektorok számára.

PAPP György

A FOGÉKONYSÁG ISKOLÁJA

Beszélgetések Pilinszky Jánossal. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983

Ez a könyv értékes olvasmány azok számára is, akik Pilinszky költészetét alig vagy egyáltalán nem ismerik; ebben az esetben egyfajta bevezetésnek vehető a költő műveibe. Akik viszont többé-kevésbé jártasak életművében, ugyancsak haszonnal forgathatják. A kettő azonban két élesen eltérő olvasatát jelenti a kötetnek, noha mindkét esetben megmarad a könyv alapvető funkciója: a közvetítés. Az előbbi esetben a mű megismerése felé nyit utat, az utóbbiban módosul ez a szerep.

Mit közvetít a *Beszélgetések* azok számára, akik jártasak Pilinszky életművében? Mint az ilyen „szónoki” kérdésekre általában, erre is könynyebb a válaszadás, ha azzal kezdjük, hogy mit nem. Következtesen nem ad betekintést a költő emberi magánéletébe. (S ez nem annyira a kérdezők, hanem mindenekelőtt Pilinszky érdeme.) Alapfokon innen ered a kötet rangja is; nem tartalmaz semmi „területen kívülit”. Az sem mondható, hogy a művek jobb megismeréséhez adna kulcsot, tehát hogy a költő ars poeticáját olvashatnánk ki belőle valamiféle bővített kiadásban. Az igazi közvetítés magának a közvetítésnek a lényegében rejlik: a könyv olvasásakor bekerül az olvasó is a párbeszéd szituációjába, megadatik számára egy ilyen kivételes helyzetben való jelenlét. Ketten beszélgetnek, én, az olvasó sokszorozódok meg; ha teljes figyelemmel olvasok, én vagyok ők ketten, akik beszélgetnek, nekem beszélgetnek, sőt egy határon túl mintha én magam beszélgetnék, nem is velük, vagyis vele, hanem ami ezen túlmegegy, arról.

Pilinszkyt mélyen foglalkoztatták a beszélgetés, a párbeszéd esélyei. Hogy nem tévedés kiemelt szerepet tulajdonítani nála a párbeszédnek, arról győz meg ez a kötet. És nem formális okokból eredően. Jól érzékelteti ezt mindjárt a találóan megválasztott kötetnyitó írás is, a *Képzelt interjú* című: „Elalvás előtt, hajnalban fölriadva vagy akár egy kávéházi asztalra könyökölve rendszeresen azon kapom magamat, hogy beszélgetek. De kivel? Könnyű lenne azt felelnem, hogy saját magam-

mal. De ez nem olyan biztos. Valaki kérdez és valaki felel. De hogy ki is az? Pontos válasz helyett megpróbálok rögzíteni egy ilyenfajta »beszélgetést.« A lejegyzett beszélgetésből könnyű kiolvasni, hogy nemcsak a kérdések, de a válaszok is túl vannak bizonyos módon a kérdező személyességén; távolabbra utalnak, a személyesnél általánosabb érvényű problematikát „kerítenek be”. Bizonyosan minden párbeszédnek ez a lényege. Enélkül nincs kisugárzása. Hogy a fokozatosságot betartsam, a következőnek a *Beszélgetések Sheryl Sutonnal* című kötetet említem, ezzel is érzékeltetve Pilinszky felfokozott érzékenységét a párbeszéd-szituáció iránt. „Ez a könyv — mondja róla a szerző egy helyütt — egy beszélgetés emléke, lecsapódása. Szavai persze javarészt az én szavaim. Azt hiszem, a kötet egy barátság, egy találkozás krónikájaként is olvasható.” Tegyük hozzá, hogy olvasható még esszégyűjteményként és regényként is, ami ebben az esetben lényeges, az a *párbeszéd-szituáció*. Pilinszky, itt fejtí ki a legrészletesebben alkotói szenszibilitásának természetrajzát. A saját gondolatait közvetítik mindazok a szövegrészek is, amelyeket Sherylrel „mondat el”, s mégis érezzük, hogy tényleges kommunikációról, tényleges párbeszédéről szól ez a könyv, tehát nem monológ, formális dialógusokra parcellázva. De ami ennél lényegesebb: Pilinszky bátran „mondathatta” Sherylrel is a maga szavait, mert az érzékenység hasonlósága itt a hangsúlyos, ami nem jelentené önmagában egyúttal mindjárt azt is, hogy akkor már nyugodtan össze is lehet mosni két embert (nem lehetne még akkor sem, ha pusztán az „egyértékes iratáról” van szó), csakhogy Pilinszky itt is túlmege ezeken. Azzal, hogy a saját szavait és gondolatait osztja ketté, kétszeresen megy túl a személyesen. Nem a szavakon múlik, mert ami fontos számára, az a megszott érzékenység, a lényegi párbeszéd formájában bekeríthetőnek, de még nem nevezhetőnek a sugalmazása.

A *Beszélgetések* magukban foglalják Pilinszky gondolatait a költészetről, drámáról, prózáról általában és persze elsődlegesen a saját viszonyulását és írói tapasztalatait e műfajokra és általában a művészetekre vonatkozóan. Mindezek — lemérhetően — mélyen átgondolt és átélt közlések, de mint mondtam is már, ez magának a forrásnak a körüljárását, figyelmes bebarangolását jelenti, nem maga a forrás; nem Pilinszky-vers, -dráma, -esszé vagy -próza. „Eliot mondta, hogy a költő nem nagy egyéniség, hanem nagy közvetítő, nagy médium — olvashatjuk az egyik beszélgetésben. — Tulajdonképpen személyes annyiban, hogy a személyiségét feláldozza, hogy egyre áttetszőbb közeg legyen személytelen értékek, a világ személytelen erőinek a közvetítéséhez. Ellenben rendkívül személyes erőfeszítésre van szüksége ehhez; — minden költő egy-egy sajátos vállalkozás, egy-egy sajátos sakk-játszma, ebbe nagyon nehéz beleszólni, szüksége van a saját atmoszférájának, a saját sorsának a szép, nyugodt megteremtéséhez.” A *Beszélgetések* úgy ad új rálátási szöveget az életműre, hogy a saját atmoszféra megteremtésének útját teszi hangsu-

lyossá. Mindenekelőtt talán annak alakulástörténetét, ahogyan Pilinszky az életre szóló ihlet és forrás: Simone Weil nyomán a személyes és személytelen kapcsolatát megéli a költészet és általában a művészetek vonatkozásában. Ennek az alakulástörténetnek megannyi láncszemére derül itt fény, s így fokozottan érzékelhetjük organikusságát, azt, hogy tulajdonképpen másként s másként mindig ugyanarról van szó, mint minden igazán nagy művész életművében. Máshogyan olvasható ki ez magukból a művekből. Itt az kerül előtérbe, hogyan van másként s másként szó a személyes meghaladásán.

Minél jobban ismerjük Pilinszky életművét, annak arányában sokszorozódik és mélyül a *Beszélgetések* közvetítő funkciója, annál több vonatkozásban ismerhető fel e költőiség evidenciája. S hogy legmélyebb lényege szerint a közvetítés is párbeszéd, azt durva példával úgy érzékeltehetném, hogy a *Beszélgetések* elolvasása után nem fogom jobban érteni vagy nem érteni például ezt a Pilinszky-verssort: „Bevallottam: a naplementét Svájcban.” De ez a kötet esélyt ad arra, hogy fogékonyság alakuljon ki bennem az iránt, hogy mit jelent „a dolgok megszólítása”, ahogy Pilinszky a művészet szerepét meghatározza. Esélyt ad tehát, hogy olvasóként kialakítsam a magam párbeszédét, s nemcsak a Pilinszky-művekkel. Úgy is mondhatnám: a fogékonyság iskolája ez a kötet, a művészettel való kapcsolatteremtés egy lehetséges iskolája, minthogy minden jelentős alkotásnak megvan erre a maga iskolája. Pilinszky oly szíves hivatkozással Rilkére abból indul ki, hogy a tényektől sose tudjuk a valóságot. „Egy szoba, egy ajtó — mondja — egyszerű tényként elviselhetetlen. De akkor... történik valami. Mindez feltöltődik, hogy hogyan, nem tudom, és... valósággá válik. Akkor jól érzed magad, otthon lehetsz az univerzum egy szögletében.” Amit néven tud nevezni abból, ami bekövetkezik, az mindig a Simone Weil-i ihlet alapján a személyes meghaladása. „A művészet valami ilyen — mondja —: megkeresni azt a személytelen és forró attitűdöt, amellyel ugyanakkor zavartalanul és mindenfajta kirekesztés nélkül és ugyanakkor nagyon személyesen mindenki vel szót válthatok.” A személyes meghaladása a szenzibilitás Pilinszky-féle iskolájában mindig a megváltódást jelenti, azaz mélyebben érvényesülő nyitottságot és figyelmet. „Az egész univerzumnak csak nagyon kis töredéke publikálható: a legnagyobb része publikálhatatlan.” A személyiségünk és a személyes mindig béklyót jelent az univerzum hatalmas „publikálhatatlan” régiójával való kapcsolat megteremtésében. A vallásosságban is a személyes meghaladásának esélyét ismeri fel. „Számára Isten — mondja — a tények mögötti valóság. Tökéletesen tartózkodó, tökéletesen csendes — tulajdonképpen semmi fegyvere nincs, csak jó és van.”

A szenzibilitás e Pilinszky-féle iskolájának evidenciája azért oly tökéletes, mert a legszemélyesebben megélt művészi tapasztalatokon alapul. A saját atmoszféra egyszerűségét sugározza itt minden gondolat. „Az

írásnak van egy része — mondja —, amit én írok, és egy másik, ami íródik”, másként megfogalmazva ugyanez: „A vers a költő önkívületi állapotában jön létre (mert ihlet van!), s az a különös, hogy ez az *én-vesztés* tulajdonképpen ugyanakkor a legszemélyesebb is. Amikor elvesztjük önmagunkat, akkor nyerjük meg magunkat.” Hogy hogyan megy végbe mindez, arra, úgy tűnik, éppúgy egyfajta drámaiság jellemző, mint Pilinszky szerint az emberre általánosan is, hogy ti. nem folyamatos, hanem drámai lény. Egyfajta drámaiság feszül abban, hogy önmagunkat el kell veszítenünk, hogy igazán magunkra találhassunk, és abban is, amit a következőképpen fogalmazott meg: „A költészet, úgy érzem, bizonyos értelemben mindig hátrább is meg előbbre is van, mint ahová az ember személy szerint a belső életében elérkezett.” Így érthető meg igazán az is, hogy a „mű evidenciaszintjén beszélni” összehasonlíthatatlanul teljesebb, tökéletesebb párbeszédre ad alkalmat, mint minden személyes beszélgetés. S így gondolható át az is ebben a vonatkozásban, hogy „minden jó vers, amikor íródik, ártatlan kéz műve”, vagy más szavakkal: „Az igazi gondolkodás, az a semmit gondolás, de egy problematika közepébe érve, ott megragadva a semmit (...) ebből a semmiből vagy kijön a felelet, tehát az a fajta összegezés, amit nem tudnál a részletekből összerakni, vagy nem.” Az alkotásban rejlő drámai mozzanatot a kisajátíthatatlanságban van adva. S úgy tűnik, nemcsak drámai, de tragikus is ez a mozzanat, hiszen a legteljesebb párbeszéd, az, amely a mű evidenciaszintjén történik — végül is tökéletesen magányos, valóban túl van a személyesen, mert visszajelezhetetlen; valamilyen módon tehát szükségképp és örökre „zárt ajtók mögött” zajlik, akár egy évszázadon át is, mint Hölderlin párbeszédei. S talán ezen a fonalon haladva sejtethető meg a tragikum és derű összefüggésének valódi mélysége is — amire Pilinszky oly szívesen hivatkozott.

A *Beszélgetések* is — noha másként, mint maguk a művek — a Pilinszky-féle költőiség evidenciáját foglalják magukban. Tovább élesítik szemünket, tovább mélyítik figyelmünket e költőiség iránt. S minél nyitottabbakká válunk egy konkrét mű iránt, annál nagyobb az esély arra, hogy érzékenységünk e tornája révén mind alkalmasabbá váljunk a „publikálhatatlannal való párbeszéd” megteremtésére. S — akkor már — nemcsak Pilinszky művein keresztül, de általánosabban is.

JUHÁSZ Erzsébet

ELNÉMÍTHATATLAN IRODALOM

Somlyó György: *Rámpa*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984

Sokszor és sokaknak úgy tetszik: az élet és az irodalom érdekei szemben állnak egymással; s mivel az első mégiscsak fontosabb, ezért a másodiknak meg kell válogatnia azt, miről, főképpen pedig: hogyan beszél.

A látszat azonban itt is csal. Az életet nem az elhallgatás, az elhazudó megszépítés, nem az elgépiesült elvárásokat tisztelő illem, hanem a kíméletlen őszinteség szolgálja. A múltat a művészetben nem az objektív történelmi idő, hanem az alkotó élményanyaga, lelkiismerete méri. Túlhaldottnak csak az tekinthető, ami már nem készlet feltárássra, valamástevéssre.

Ez a tény ad magyarázatot arra: miért éppen most, majdnem negyven évvel a második világháború után szánta rá magát Somlyó György arra, hogy regényt formáljon a rendkívül nehéz évek személyes emlékeiből. S az időszerűsége vezethető vissza az is: miért nem pusztán dokumentumokra korlátozódó hagyományos értelemben vett történelmi regény vagy pedig még szigorúbban lehatárolt önéletrajzi vallomás lett e vállalkozás eredménye.

Mert hogy a *Rámpa* csupán a külső forma szerint regény, az korántsem az egykori, már elmosódott konkrétumokhoz való hűségben rejlik. Inkább azon a szenvedélyességen, mely hol közvetlen szóval, hol pedig az ironia tartózkodásával tudatosítja az olvasóban a világpusztulásnak el nem felejthető élményét. Somlyó közvetlensége azonban eltér azoktól a többnyire egyéni sérülések feltárássában, az érzéki tapasztalatok leírásában és az ideológiai összefüggések érintésében kimerülő élménybeszámolóktól, melyek tömegesen születtek 1945 után, anélkül, hogy műfajilag egyértelműen besorolhatók lennének. Somlyó műve csupán elkötelezettségében és tényszerűségében kapcsolódik e dokumentumirodalomhoz.

Igazi műalkotássá nem is azért válik, mert az objektív időt kísérő cselekménybonyolítása az érdeklődés feszültségének, az izgalomnak fokozása érdekében több időre tegre bomlik. Olyan mesterségbeli tudnivalók ezek, melyek egy Somlyóhoz hasonló tudású író esetében inkább magától értetődőek, mint dicséretreméltók. Somlyó e második nagyepikai munkáját is az élteti, mint a költészetét: a belső drámaiságnak a rendkívül nagy felhajtó ereje, a kivételes erkölcsi érzékenység. A világméretű társadalmi bűnnel való szembesülés, vértanúk sorsát érintő életút folyamatosan számvetésre, lelkiismeret-vizsgálatra ösztönzi, az emberi lény ketősségének titkát fürkészve.

A tisztesség nem esztétikai kategória, és a *Rámpa* olvasásába is beleunnánk, ha az író testi-lelki megbántottságából csak monológyszerű siránkozásra futná. A már említett drámaiság a gondolat-összefüggések megteremtésében, a találoán jellemző analógiák felvillantásában objektíváló-

dik. Az író személyes sorsáért csupán részben aggódunk, hiszen előre tudjuk: hova jutott purgatóriumából, hiszen a narrátor és Somlyó azonosságához nem fér kétség. (Az olvasó szorongása természetesen tagadhatalan, ám annak oka: „csupán” a szenvedések átmeneti fokozódásának lehetősége.) Az író a testi létezés kínjait a szellemi létezés nyomorúságaként éli meg; nem retorikával, hanem gondolatainak feltárásával bizonyítja, hogy egyéni sérelmei magának az embernek a fájdmával, megcsúfolásával azonosak. Bűntudat kínozza, felelősség gyöttri, amikor cselekvés helyett bujdosásra kényszerül. Az emberi erkölcsnek a világháború okozta lezüllése, a korábban tartósnak hitt értékek pusztulása azért okoz testi kínt, mert tevékenységének közegétől és mértékétől érzi megfosztva magát.

Sajátos humanista cinizmus uralkodik el rajta. Szinte folyamatosan tapasztalja, hogy úgyszólván minden az emberiség és nem utolsósorban a németiség gondolkodóinak idealizmusával ellentétben történik. Személyében a szellem bemocskolásának vagyunk tanúi. Ami az előző években és hónapokban legfeljebb a kényszerképzetekben fenyegetett, az a regény idejében közvetlenül eltipró valóságként lép elő. A tehetség, a tudás és a humanista ambíció, egyszóval mindaz, ami a harmincas években még a rádióhírek cáfolata ellenére is (legalább Budapesten) az önvédelem legbiztosabb eszközének látszott, az egyre inkább teherré, akadályá válik. A költő-gondolkodó kínjai nagyobbak a többségénél; nála az élet és a testi kényelem veszélyeztetettsége nem csupán váratlan és átmeneti jellegű katasztrófát jelent, hanem maguknak az eszményeknek a vereségét, az élet lényegének megsemmisülését is tartalmazza.

Ezt nem hittem volna! Valóban ilyenek lennének az emberek!? Mit kellene nekem tennem, ahelyett, hogy csak a bőrrömet igyekszem megmenteni? — e ráismerések és kétségek gyöttrik a bujdosót, mégsem annyira kiábrándult vagy legalábbis a szokásaiból nem annyira kivetkőzött, hogy kezdetben ne Arany János meleg szavaiban, később pedig ne Platon műveiben igyekezzen menedéket találni a sivár hétköznapok durvaságai előtt. A helyzet már ismerős: tudjuk, hogy Somlyó Györgynél még kevésbé szerencsés sorsúak egy-két kötet tömény olvasnivalót a létfenntartást biztosító eszközökkel egyenlítették ki. Valójában a magány, egy bensőségebb párbeszéd hiánya ellen akartak védekezni; az értelem illúziójával feledtetve az egyre zavarosabbat és fantasztikusabbat.

A fantasztikum a *Rámpában* is fontos szerepet játszik. Olyannyira fontosat, hogy maga az élet függ tőle; sőt e műnek a megszületése is. A könyv első mondata ti. egy kérdés: „Neked van ilyen?” a tagadó válasza magát az életet jelentő úrlap odacsúsztatása a viszontválasz. Ezután már csak a felmentésre való várakozás szorongásai következnek, amelyeket az olvasó esztétikai élményét fűszerező izgalomként érzékel, az író beleegyezésével élvezve hasznot másoknak a kárából. Itt a véletlen ölt fantasztikus méreteket. Az író már a háború éveiben viszonylag is-

mert ember, remélheti, hogy esetleg segítenek rajta. Csakhogy a segítség, mint a ponyvaregényekben és a tucatfilmekben, az utolsó pillanatban érkezik. Emiatt és az iratoknak várható alapos átvizsgálása következtében, valamint az előző hónapok tapasztalatainak birtokában minden kihetetlennek tetszik. Az életmentő szándékú ember ismeretlen, miként a sorban álló reménykedőknek a sorsa is. Ügyszólván bármely pillanatban minden lehetséges, anélkül, hogy az ember legalább utólag megtudhatná: mi és miért lökdösi előre, s hogy ez az „erőltetett menet” kedvez-e legalább valamennyit érdekeinek.

Ahhoz viszonyítva, hogy a mű egyes szám első, illetve harmadik személyben íródott, meglepően gyakoriak benne a kérdő mondatok, mint a bizonytalanság és a kételkedés kifejezései. A váratlan nagy megpróbáltatások mindent a visszájára fordítanak: a nagyra hivatott művész csupán gúnyolódni képes saját magán. A humor, mint — helyzetől függően — az önvédelem fontos eszköze, a *Rámpa* főhősének tudatműködéséből sem hiányzik. Üdvös hatását az olvasó is észlelheti, mivel a szöveg az esszémonológoknak köszönhetően nem könnyű olvasmány. Viszont annál magával ragadóbb, lenyűgözőbb.

VAJDA Gábor

LUKÁCS METAMORFÓZISA

Nagy András: *Kedves Lukács*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984

Nagy András *Kedves Lukács* c. könyvét igen vegyes érzelmekkel forgatja a kíváncsiskodó, aki, végigolvastván a művet, alig tud egy kaján mosolyt elnyomni: szegény Lukács, ezt se gondolta volna! Tudós, elmélyült, kritikai és elemző tanulmány „témája” helyett regényhőssé „lépett elő”. A nővé változó Teiresias Ovidiusnál kevésbé meglepő, mint Lukács György, a XX. századi magyar szellemi élet egyik legjelentősebb, európai híré képviselője tragikus végű szerelmi regény főhősének alakjában.

E metamorfózis talán azért kelt a szükségesnél nagyobb figyelmet, mert évek óta mély hallgatás övezi Lukács személyiségét, s az olvasó — hiú ábrándokba merülve — abban a hiszemben veszi kézbe a könyvet, hogy talán az „oldódás” első jelét keresheti benne. Hamarosan rá kell azonban jönnie tévedésére. A fülszöveg ugyan azt ígéri, hogy Nagy András könyve „minden bántó ítélkezés nélkül olyan képet fest — többek között — a művészetfilozófus személyiségfejlődésének ezen döntő szakaszáról, amelyet az eljövendő Lukács-kutatók bizonyosan nem hagynak majd figyelmen kívül” — ennek ellenére bizvást állíthatjuk, hogy a kutatók nem sok hasznát fogják venni a kérdéses műnek. Amit nem lehet — és nem is érdemes — elvárni tőle. Mint ahogy szerencsére senkinek

se jutna eszébe forrásmunkának tekinteni és kutatások során felhasználni a híres festők és zeneszerzők életét népszerűsítő regényeket. Persze, Nagy András könyve nem egészen olyan. Azoktól eltérően nem teljes életrajzot ad, hanem annak csak egy parányi részével foglalkozik, de a különbség elsősorban az írói szándékban és módszerben van. A *Kedves Lukács*ban több a hivatkozás: a szerző számos dokumentum felhasználásával — s ezek között naplók, levelezés, korabeli folyóiratok és más kiadványok is vannak — írta művét, oly módon, hogy ezekből, saját bevallása szerint, hosszabb-rövidebb részleteket épített be a könyvbe. És ez már önmagában véve is a valóságos, megtörtént eseményekhez való nagyobb fokú ragaszkodást feltételezi. De éppen ezáltal lesz megtévesztő. Az élet egészéből kihúz egy szálat, mely eléggé látványosnak tetszik, forgatja, vizsgálja, nézegeti, szubjektív beleéléssel megeleveníti, s így a valódi arányokat elkuszálva, kinagyítja, átsúlypontozza. Szándéka ellenére is ítélekzik, mert „büntényt” emleget, és ezzel automatikusan bűnöst is feltételez.

Mi lehetett vajon az író célja? A nagy tudós személyiségét, emberi arcát bemutatni, s így közelebb hozni az olvasóhoz? Vagy élet és mű, vagyis a szokványos értelemben vett életforma és a nagyra hivatott egyéniség szellem, alkotás és tudomány iránti elkötelezettségének konfliktusát ábrázolni? Ehhez szolgáltatott volna eseménykeretet, vázat a szerelmi história? Ezek a hipotetikus célkitűzések sikeres megvalósulás esetén talán valamelyest igazolhatnák, hogy a témaválasztás nem felszínes hatásvadászatra és népszerűsítésre való törekvés következménye. A szerző azonban sok mindennel adós marad. A nagy tudós alakja sehogy se elevenedik meg a regényben, megmarad elvont, papírizú figurának, amihez nagymértékben hozzájárul a mű nyakatekert, bonyolult, túlzottan okoskodó nyelvezete, mely nyilván a gondolati gazdagságot és mélységet hivatott érzékeltetni. „Ebben a párás pillanatban a művészetfilozófus azonban a kérlelhetetlenül mechanikus szerkezetre gondolt, fogaskerekek és áttételek uniformizált, sematikus összességére és egyformaságára — ám töretlen előrehaladására; s mindezt kispolgárian stilizáló, politúrozott fedőlap és pár bornírt ornemens köti éppen ahhoz a stílusirányhoz, amely füledt kényelmében, gemütlich konzervativizmusában mindig rettentette” — olvashatjuk az egyik kacskaringós regénymondatot, de számos hasonlóra bukkanhatunk. Ilyen kimódolt leírásokból derül fény élet és mű konfliktusára, azaz „az étellel szembeállított Werk feltételen primátusának önző abszolúciójá”-ra: „Lukács tudta, hogy számára hibásan van feltéve az élet egyik nagy kérdése, hogy neki el kell mennie a »boldogság« árkádjai mellett, hogy nem hagyja elszürkülni a számára más színekben gazdag világot; tudta, hogy őneki mindörökké csak vágyakoznia szabad a csodára és teljedesésre, akkor is, ha ebben a várakozásban éri be élete nagy összeomlása. Így tehát a pszichohigiénia és fejlődéshigiénia óvintézkedéseivel utazott tovább...” A gondolat gyakori ismétlődése — és a

többször hangoztatott Kierkegaard-párhuzam ellenére is mindvégig homály fedí azonban, hogy mindezt honnan tudta előre a nagy tudós. Pedig igazibb és izgalmasabb regénytéma lehetne talán — ha már múlhatatlanul szükséges a regényes feldolgozás és a kérdés ilyen felvetése — az után nyomozni, hogyan, milyen közvetlen előzmények hatására alakulhat ki olyan személyiségstruktúra, amely nem meri vállalni az életet a maga valóságában, helyette, ezt feláldozva, a tudomány elvont régióiba menekül. Ami pedig a cselekménykeretet alkotó tragédiát és az utána való nyomozást illeti, az bizony meglehetősen sápadt és vérszegény, annak ellenére, hogy felfokozott, túldimenzionált formában jelenik meg.

Az elmondottak alapján Nagy András könyvét igen ellentmondásosnak érezhetjük. A szerző adós marad többek között a nagy tudós alakjának megelevenítésével, az ígért személyiségfejlődés ábrázolásával, s mivel következetesen tartózkodik Lukács tetteinek és magatartásának értékelésétől, indokolatlanná válik a szerelmi tragédia mint büntett emlegetése és a mű középpontjába emelése.

HÓDI Éva

A PROBLÉMAMENTES MALEVICS

Szabó Júlia: *Kazimir Malevics*. Corvina Kiadó, Budapest, 1984

A néhai orosz avantgarde két vezéregyénisége kapott kötetet az év folyamán Magyarországon. Az egyik Vlagyimir Tatliné, a másik pedig Kazimir Malevicsé. Míg az első szinte minden használható adatot magába foglaló, vaskos könyvként prezentált, nyomdailag is tökéletesen táltalt nagymonográfia, vele szemben a másik szerény, kis méretű, csupán alapvető tájékozódást nyújtó füzetecske, amely a *Művészet Kiskönyvtára* című sorozatban látott napvilágot. Mivel a sorozatszerkesztő ezúttal eltekintett a kiadvány számának feltüntetésétől, így csak sejteni lehet, hogy az idestova tizenennyolc esztendeje beindított kiskönyvtár várományosai között Malevics — értékéhez és nemzetközi rangjához méltatlanul — ugyancsak a sor végén kullog, jóval jelentéktelenebb neveket engedve maga elé. Emiatt természetesen nem Malevics, hanem az őt (sok helyütt) félreismerő és lekicsinylő értékformáló közeg a felelős, mint ez esetben is.

Malevicsot ma már lehetetlen egyoldalúan — a képzőművészet, illetve a festészet szemszögéből vizsgálva — elszigetelni alkotói teljesítménye kicsúcsonodásától, a szuprematista teozófiától és világkoncepciótól. Néhány homályos célzást leszámítva azonban Szabó Júlia, a kismonográfia szerzője pont ezt teszi. Ez az álláspont, amely a lengyel származású alkotó életművét kifejezésbelileg és tartalmilag egyaránt leredukálja, lényegében már a hatvanas években, Werner Haftmann tanulmánykötete nyomán

elavult, nem szólva Troels Andersennek a hetvenes évek második felében sajtó alá rendezett Malevics-hagyatékáról, amely végleg helyére rakta a dolgokat, és tisztázta az évtizedes félreértéseket.

Ma már nem titok, milyen okok folytán hallgatták el és hallgatják el még itt-ott a teljes Malevics munkásságának negatív metafizikai kitételekre és antimaterializmusra támaszkodó filozófiai princípiumainak eszenciális mondanivalóját. A furcsa az, hogy a vele való párbeszéd és vitakozás helyett olyan eszközökkel élnek, amelyek nem nevezhetőek a problémákkal való nyílt szembenézésnek, hanem csak halogatták, ad acta helyezik a világnézet-különbségekből eredő konfliktusok lehetséges feloldását.

Szabó könyve ennek a viszonyulásnak tipikus esete, amely — a helyett, hogy aprólékosan analizálná a tárgy nélküli művészetelméletet és a belőle sarjadó, a festészet kereteit felszakító szuprematista világlátást — olyan, a malevicsi opus szempontjából ugyancsak részkérdést képező festményeket emel a „főművek” rangjára, mint például a neoprimitivista korszakot jelölő Aratók, a Favágó avagy a Reggel a faluban hóesés után. Hiszen Malevics esetében főművekről beszélni a tárgy nélküli festészet auráján kívül teljesen értelmetlen, annál is inkább, mert szuprematizmusa és korai festészetének figuratív periódusa között nincs okozati, genetikai kapcsolat. Az pedig végsőkéig alapozatlan kijelentés, hogy Malevics „mégis megmaradt grafikusnak és festőnek a fehér vászon és a fehér papírlap fiktív végtelenségében...”, hiszen azt, ami nála egyetemes értéként nemzetközi méretekben aktivizálni tudta alkotók és gondolkodók sokaságát, nem képzőművészeti munkássága, hanem szuprematista filozófiája tartalmazza. Csak hát festészeti formáinak nyelvi képleteit minden bizonnyal könnyebb volt követni, némileg módosítva továbbvinni, mint teozófiájába belemélyedni, hiszen kézíratai egészen a közelmúltig hozzáférhetetlenek voltak. Mert hát egészen más kérdés, hogy a történelem milyen formában tálalta és aktualizálta Malevicsot, és más az, hogy objektíve mi képezi életművének fő tengelyét és csúcspontját.

Bár megállapítja, hogy a szuprematizmus „túljut a festészen, szobrászaton, és általános filozófiai kérdéseket érint”, Szabó pont azzal marad adós, hogy behatoljon ebbe a filozófiába és megmagyarázza alapvető indíttatásait, ma is perspektivikus avagy elvetendő kitételeit. Ezért tűnik az általa prezentált Malevics kissé probléma- és konfliktusmentesnek, ténykedésének fesztáva pedig túl leszűkítettnek. A jelenkorban, amikor a művészeti interpretációnak nem lehetnek tabui, egy ilyen felemás arcél felettébb bántó, és egyhamar nem is korrigálható. Mert még ha világnézeti szempontból kifogásolható is a szuprematista filozófia globális stratégiája, túlzott idealizmusa, századunk művészetében és művészeti gondolkodásában betöltött szerepének meghatározó jelentősége korrektséget és nyílt szembesítést parancsol.

SZOMBATHY Bálint

SAKK ÉS IRODALOM

Warwick A. Randell: *Fighting Chance*. Lansdowne Press, London, 1984

Észrevétlen lopta be magát mindennapi nyelvhasználatunkba a sakk. A játszmákból átmentett helyzeteket hasonlóságuk miatt gyakran alkalmazzuk a hétköznapi élet bizonyos szituációira is. Átvitt értelmű kifejezéseink között gyakran szerepelnek a következők: sakkot ad valakinek, sakkban tart valakit. Az irodalom — mint ahogy azt számos példa bizonyítja — ennél sokkal elvontabb formában is felhasználta képalkotásában a sakkot, máskor pedig témaként vagy éppen a szerkezet meghatározójaként szerepelt (ez utóbbira szóban forgó regényünk nyújt szemléletes példát).

Az irodalmi köztudatban fellelhető sakk-allegóriák egyik ismert mondatnánk: elcsépeelt példáját vehetjük szemügyre Laár András kötetes soraiban: „Mi vagyunk az esélytelenek, csupa elszánt, hűsóból faragott sakkfigura. Nem tudod ki lép ellened, s ha nem vigyázol, önmagad könnyen kiütöd. Adódnak bonyolult helyzetek, s nem tudod, épp mi van egy csel mögött.” De az ismertebb példákból is kitűnik, hogy az irodalmi alkotások egy része csupán kacérkodott a gondolattal, hogy a nagyvárosok valójában sakktablák, fentről az épülettömbök fekete-fehér négyzetek, bennük az elidegenedett emberek egy leegyszerűsített játszma szereplői. Valójában azonban kevés olyan időálló munka született ebben a témakörben, amely megnyugtatóan bizonyította volna a sakk-allegória hitelességét, életképességét. Joggal tűnik agyonírtnak a fenti idézet retorikus gondolatalkazata, annak ellenére, hogy korunk depresszív világképének nagyon is szemléletes részlete, végső soron a nagyvárosi elidegenedés terméke.

Warwick A. Randell értékes művekkel bizonyította jártasságát ebben a témakörben. Korábban elsősorban verseket publikált, ezekkel alapozta meg világhírnevét. Egyik ismert könyve a *Togetherness* c. verseskötet, melyben napjaink polgárainak életérzését próbálta korszerűen megfogalmazni. Munkában megcsömörlött, elfásult, szürke emberek gondolatvilágát vetítette ki dísztelen kanyargó verssoraiban.

Új műve (*Fighting Chance*) több szempontból is rendhagyó vállalkozás. Nyilvánvalóan ismerte és tudatosan használta fel a fentiekben körvonalazott sakk-allegóriát, melynek az angol irodalomban is szép számban akadnak előképei. Randellnél a hangsúly — a téma újszerű felfogásán túlmenően — elsősorban azon az írói eljárásán van: hogyan tehető „konkrétá”, tehát autentikus történetté az említett sakk-allegória? Mindenekelőtt úgy, hogy a regény szerkezetét és a cselekményegységeket igazítja a sakkhoz.

A fejezetcímek egy-egy sakk-stratégiát takarnak, melyek eleinte funkció nélkülűnek tűnnek, a későbbiek során azonban rájövünk, hogy a va-

lődi sakkjátszmával párhuzamosan pszichológiai dráma játszódik. A főhős (akinek nevét nem tudjuk meg) naplószerűen számol be életének fontosabb eseményeiről, s különböző utalások alapján következtethetünk előéletére is. Közben egyre világosabbá válik, hogy valójában egy sérült elmével állunk szemben, aki egyre „betegebb” lesz. Félig-meddig tudatában van ennek, hiszen titkolja bűnös szenvedélyét, hogy örömet leli embertársai szenvedésében, tudatosan károsítja a közvagyonot és munkaadóját egyaránt.

Foglalkozására nézve áruházi eladó, feltehetően ebben a munkakörben fejlesztette tovább remek emberismerő képességét. Saját bevallása szerint gyakorlatias ember, és járatlan a tudományokban; kedvenc időtöltése a sakkozás. Ezek a mozzanatok Stefan Zweig híres *Sakkenovellá*ját juttatják eszünkbe, amikor is a következőket olvashatjuk Czentovic Mirko sakk mesterről: „a magánéletében képtelen volt bármely nyelven egyetlen mondatot helyesírási hiba nélkül leírni. S amint kollégája csipősen megjegyezte: általános volt a műveletlensége minden téren... Ha számolnia kellett, még tizenégy éves korában is az ujjait hívta segítségül.”

A sérült elme a sakkot a mindennapi életre alkalmazza, előre kiszámított lépésekkel tartja sakkban környezetének figuráit; előre kiszámítja, hogy az eltervezett „húzás” milyen hatással lesz az ellenfélre. Kegyetlen pszichológiai sakkjátszma kerekedik ki a regényből, melyet a beteg elme irányít.

A főhős felismeri, hogy az emberek mindennapi életük során gyakran kénytelenek kisebb-nagyobb játszmákat játszani. (Idézzünk erre egy közel álló példát John Fowles *A francia hadnagy szeretője* című, nemrégiben megjelent regényéből: „Úgy lesz, ahogy kívánja, asszonyom. Sakk-kifejezéssel élve, ez ravasz áldozat, okos húzás volt.”) Hősrünk is ilyen egyszerű példákval kezd, pl. kiszámítja lépésről lépésre, miként hozhatja kellemetlen helyzetbe „figuráit”. A játszma akkor válik véresen komollyá, amikor kiprovokál egy gyilkosságot.

Izgalmas történetet ír le Warwick A. Randell, módszere gyakran emlékeztet a bűnügyi regények íróiára; egy nagyon lényeges ponton azonban el is határolja magát tőlük: a krimiben egy gyilkosság elképzelhetetlen valamilyen anyagi vagy érzelmi indíték nélkül, a hangsúly a gyilkos felfedésén van — Randellnél a főhős az eltervezett játszma kedvéért követ el gyilkosságot, mindenféle anyagi vagy érzelmi indíték nélkül, ebből a szempontból számára a figurák teljesen közömbösek.

Ismerjük George Cukor *Gázláng* című filmjét, ahol a fiatal férj fokozatosan az örületbe próbálja kergetni finom lelkű feleségét, abban a reményben, hogy hatalmas vagyont örököl. A körülmények és az indíték egészen más, a „húzások” azonban hasonló módon mennek végbe mindkét esetben: a megfelelően irányított pszichikai hatások megbontják a figura lelki egyensúlyát, félelmében egy irreális világot épít magában,

elveszíti önkontrollját, természetével ellenkező tettekre is rákényszeríthető.

A regényt magyarrá fordítónak az első gondot a cím jelentheti majd. Fordítható „harccal kiküzdhető lehetőségnek”, amennyiben a játszma sikeres kimenetelére kívánnánk utalni; lehetne „csöppnyi lehetőség” vagy „remény még van”, amennyiben az írónak azt a burkolt célját kívánnánk megfogalmazni, hogy az olvasók figyelmét nyomatékosan felhívja a pszichikai kényszer irányíthatóságára, s annak következményeire. Az író véleménye kimondatlanul is: még van remény, de sajnos a sakkfigurává-válás lehetősége sem kizárt; a nyomaték kedvéért egy helyen feltűnik Hitler alakja is.

Warwick A. Randell orvosi szakkifejezések nélkül írt lélektani regényt. Hőstét azáltal hozza közel az olvasóhoz, hogy egyes szám első személyben mondatja el vele a történetet, amely végül megnyugtató befejezés nélkül fut ki a semmibe...

KONTRA Ferenc

S Z Í N H Á Z

BEMUTATÓ

A BUSZMEGÁLLÓ

A Harag-rendezés koncepciójának kulcsát a Hallgatag férfi szerepének átértelmezésében kell keresni.

Kao Hszing-csien „komikus lírai életkép”-ének szereplistája élén találjuk a Hallgatag férfit. Ő lép elsőnek színre, „oldaltáskával érkezik”, afféle értelmiségi, ahogy a manapság divatos kellék alapján következtethetünk. S valóban, alighogy beáll a buszállomásra, könyvet vesz elő, olvas — így várakozik. Előbb azonban „bólogat” az utána érkező Öregapó kérdésére — „Már elment a busz?” —, majd arra is „bólint”, amikor az öreg beszélgetést kezdeményezve megkérdezi tőle: „A városba készül?” Amikor pedig a párbeszédet szorgalmazó ember megjegyzi, hogy korán kell annak útnak indulnia, aki szombat délután akar bejutni a városba, a Hallgatag férfi „arcán halvány mosoly jelenik meg”. Öregapó ezt szinte biztatásnak érzi, s mint a vízfolyás megered a beszéde.

Kao Hszing-csien: A buszmegálló. Fordította Polonyi Péter. Rendező: Harag György. Díszlet- és jelmeztervező: Doina Levinta. Zeneszerző: Lengyel Gábor. Színészek: Szilágyi Nándor, Fejes György, Banka Gabriella f. h., Bakota Árpád, Földi László, Ábrahám Irén, Sinkó István, Páthy Mátyás. Újvidéki Színház, bemutató 1984. okt. 18-án.

Közben egy-egy kérdésre „válaszol” a Hallgatóg férfi, például mikor az öreg megkérdezi, dohányzik-e, a „fejét ingatja”. A közlekedést szapuló nagymonológ végén ismét „halvány mosoly jelenik meg” a Hallgatóg férfi arcán. Majd mikor Oregapó a vagánykodó Faragatlan fickó kérdésére — „Milyen időközökben járnak a buszok?” — rosszálló elutasítással válaszol, a Hallgatóg férfi „egyetértése jeléül megkocogtatja a korlátot”. Ezt követően, mert láthatóan nem érdeklik a várakozók, „könyvet vesz elő táskájából, olvasni kezd”, „... ügyet sem vet” a kialakuló vitára, csak a közeledő autóbusz hangjára figyel fel, „elteszi a könyvet”, s a többiekkel együtt „előrelendül” abba az irányba, „ahonnan a busz várható”. A busz elbogar, nem áll meg. A várakozók a sorbanállás rendjéről vitakoznak, a Hallgatóg férfi ebben nem vesz részt, de amikor a vita már-már tetelgességgé fajul, a Hallgatóg férfi, hogy megvédje Oregapót, a Faragatlan fickó elé áll, aki a férfi „Tagbaszakadt alakja láttán” meghátrál, mert láthatóan „inába szállt a bátorsága”. Tovább tart a várakozás, a Hallgatóg férfi folytatja az olvasást. Újból felhangzik a közeledő jármű zaja, a Hallgatóg férfi ismét „elteszi a könyvet”. A busz ezúttal sem áll meg. Most a Faragatlan fickó a Szemüveggel kerül konfliktusba, a Hallgatóg férfi pedig a Mesterrel együtt „odasiet; szétválasztják őket”. Majd megint a könyvbe mélyed. Az újabb buszra már csak „összecsukja a könyvét”, nem teszi el, csupán „megfordul, arrafelé néz, ahonnet a busznak kellene érkeznie”. De: „Most már ő is kicsit türelmetlen”. Majd belátja, fölösleges idegeskednie „kisvártatva ismét a könyvébe temerkezik.” Ez után az író szinte megfélekedzik róla. Jó sokára közli instrukcióként: a „Hallgatóg férfi nagy léptekkel, idegesen fel-alá járkál”. Röviddel utána a Hallgatóg férfi „vállára veti táskáját, indulni készül, aztán mégis ottmarad”. Már nem sokáig. Egyszer még ránéz a Lányra, tekintetük találkozik — erre emlékezve mondhatta a Lány: „Olyan áthatóan nézett, mintha a vesénkbe akarna látni...” —, majd a Hallgatóg férfi „nagy léptekkel elindul, vissza se néz”.

Ezzel a Hallgatóg férfi kísértál a képből. A többiek csak hosszú percek után veszik észre, hogy eltűnt. Van, aki már nem is emlékszik rá, van, aki izgatottan arra gondol — az üzletvezető a fogyasztási szövetkezetből —, hogy a Hallgatóg férfi esetleg „szaglászott”, információkat gyűjtött. A Hallgatóg férfi eltűnt, de időnként fel-felhangzik az a „kereső-kutató” dallam, amelyet először akkor hallunk, amikor észrevétlenül otthagya a buszra várakozókat. Minden egyes alkalomkor „egyre tisztábban hallani” ezt a dallamot. Egyszer „a zene ritmusa a könnyedebb háromnegyedes ütemre vált át, amitől az egész (a várakozás?) valahogy szarkasztikusabbá válik”. Mászor „hol elmosódóbb, hol jobban kivehető” lesz, „gyorsuló ritmusában mind több az örömet sugárzó motívum”. Olykor az erős szélzúgást legyőzve „erőtlenjéssé válik” a Hall-

gatag férfi zenéje. Hogy előbb „mint a szférák zenéje” lebegjen „az autók robaja felett”, s végül „élénk ritmusú indulóba” menjen át.

Mindezek alapján, attól függetlenül, hogy néma szereplőről van szó, nem véletlen az az észrevétel, miszerint: „A *buszmegálló* hőse talán a Hallgatag férfi, aki elindul a városba, csak egy dallamot hagy maga után.” Tette, s a vissza-visszatérő dallam biztatása, majd indulásra szólítása félreérthetetlenül mutatja, mit kell tenni, azt, „hogy az embernek végül is döntenie kell”.

Harag György előadásában egészen másmilyen Hallgatag férfival találkozunk. Itt is ő lép elsőnek színre, de a majdnem sötét színpadon katonás léptekkel megy végig, miközben alulról erős fény világítja meg messze fehérlő csizmája talpát. Megjelenése titokzatos, más-más félelmetes. Más abban is, hogy nem oldaltáskát visel, hanem divatos doboztáskát, amilyent a pozícióban levők — jelezve önmaguk fontosságát — hordanak. Egyszer sem vesz elő könyvet. Nem olvas. Nem bólint. Nem mosolyog. Nem félemlíti meg az izgága Faragatlan fickót. S nem is vegyül a várakozók közé. Láthatóan nem tartozik közéjük. Ellenben vesébe hatoló tekintettel figyel, nézi, vizsgálja őket. Szemrevételez. S nyilván mindent regisztrál. Eltűnni eltűnik, de nem marad utána tettere biztató dallam. A szöveggel ellentétben az előadásban visszatér, hogy ismét figyeljen, szemrevételezzon. A színpad egyik végét lezáró transzparens-erdőben tűnik el, s innen bukkan fel bőrsapkás, bőrkesztyűs, csizmás alakja.

Ki a Hallgatag férfi?

A szöveg alapján nem nehéz megfejteni. Értelmiségi, aki tud viselkedni, türelmes, tartalmasan kitölti a várakozás perceit, s végül — némi ingadozás után — képes dönten. Az előadás Hallgatag férfira mindez nem vonatkozik. De kétségtelen, hogy a néző választási lehetősége nagyobb, mint az olvasóé: saját emlékképei közül azt helyettesítheti be, akit akar. Annyi bizonyos, hogy az előadás kevésbé optimista, mint a szöveg. Akiben az előadás optimista képzetet kelt, az is kénytelen elismerni, nyomorúságos egy optimizmus ez. Nemcsak a sejtelmes, nyugtalanságot keltő néma szereplő miatt. Azért is, mert az a négyzetméternél alig nagyobb vászonlap, ami alá végül is összehújjuk a buszra várakozók kis — kor és foglalkozási struktúra szerint egy egész társadalmat jelképező — csapata, nemcsak hogy nem óv meg az esőtől, de az alatta levők sem arra indulnak, merrefelé a buszok haladtak el, hanem pont az ellenkező irányba. S különösen is úgy tűnik, körbe-körbe vagy le-fel mennek — céltalanul. Csupán annyira van erejük, hogy azt a kis vászonlapot úgy-ahogy a fejük fölé tartsák.

Bevallom az előadás alatt olykor kísérletet tettem arra, hogy megfejtssem, mit ír a játékerter egy felől lehatároló transzparensnek egyikén-másikán. Míg végül is úgy találtam, ez fölösleges igyekezet. Ahogy a buszállomás inkább jelkép, mint valóság, ugyanúgy a táblák is tömegük-

nél fogva fontosak. És a táblákkal szemközti oldalon levő hatalmas, piros szalaggal keretezett képeket sem kell konkrétan értelmezni. Keretül szolgálnak. Akár a játéktér másik két oldalán ülő nézők.

Ez utóbbi mégis jobban izgat, semhogy csupán divatos megoldásnak fogva fel, egykönnyen napirendre térhessek felette.

A színhely egy „külteleki buszmegálló”, ide érkeznek a színészek, s itt van a közönség is. Mégsem kell arra a legkézenfekvőbb megoldásra gondolni, hogy a rendező bennünket is a megállóba helyezett. Erre a lehetőségre Harag nem játszik rá, bármennyire is frappáns lenne, ha közöttünk mozognának a színészek, bennünket löknének félre, mögénk állnának be a sorba. De így valóban buszállomás lenne a színpad. S nem hiszem, hogy kifejezésre juthatna az előadás mélyebb tartalma. Csak egy ötlet lenne, egy jó tréfa, semmi több. Azzal azonban, hogy Harag nem vonja be erőnek erejével, rámenősen a közönséget a játékba, végtelenül diszkréten jelzi is, hogy jelenlétünk több, más, mint a hagyományos színházban. A Szemüveget játszó színész leül egy szabadon hagyott székre, az üzletvezető a fogyasztási szövetkezetből — az egyetlen kínaira maszkírozott a kínai szerző darabjában — kiemel egy széklet a sorok közül, s a játéktér közepére állítja, esetleg elkéri a köztünk ülő sűgő hamutartóját... De ezek a jelzésszerű kapcsolatok is elegendők, hogy részesévé legyünk a várakozásról szóló történetnek. Arra gondoljunk, hogy a tovaszárguló buszokról mi is lemaradunk, vagy hogy a téves feliratok bennünket is megtéveszthetnek. Esetleg: a szereplők elveszett illúzióiban mi is osztozunk. S megadatik az a választás is, hogy egy-egy szereplőben önmagunkra vagy ismerőseinkre ismerjünk.

Az Öregapóban — Fejes György tolmácsolja meggyőző belső és külső hitelességgel, kidolgozva, szinte azonosulva a szereppel —, aki mindig élete nagy sakkpartijára készült, de erre már sohasem lesz alkalmá. A Szemüvegesben — Földi László alakításában az est legteljesebb, gesztusai-val, hangjával pontosan jellemzett figurát kapunk —, aki ha lekési a buszt, lekési a „felvételi korhatárt”, s joggal úgy érezheti, eltékozolta ifjúságát. Vang üzletvezetőben — Pásthly Mátyás játssza nagy karakterizáló igyekezettel és igen kifejezően —, aki ügyesen használja ki állásbeli előnyeit. A Faragatlan fickóban — Bakota Árpád fokozott agresszivitással, olykor kissé sablonszerűen, de végeredményben sikeres ellenpontként építi be a történetbe —, aki modortalanságával próbálja leplezni hátrányos helyzetét. A Családanyában — Ábrahám Irén tolmácsolja kissé egysíkúan, de a külsőnek megfelelő lélektani hitelességre törekedve —, aki egy életen át nehéz csomagokat cipelve mintegy jelképezi az önzetlen anyát és feleséget. A Mesterben — Sinkó István alakítja kimérten, de olykor épp ezt a kimértséget eltúlozva —, aki a hagyományörzés és a higgadtság példaképeként áll előtünk. A Lányban — Banka Gabriella f. h. játssza, többnyire túl érzelgősre fogva —, aki talán élete nagy találkozásáról marad le.

1 Mindben, akik lényegében mi — is — vagyunk.

A Hallgatótag férfival — Szilágyi Nándor ad külsőt a szerepnek — együtt.

GEROLD László

SINKÓ-DRÁMA A PROLOGBAN

A Zágrábban megjelenő negyedévi színházi folyóirat, a *Prolog* 58. száma közli Slobodan Šnajder *Confiteor* c. drámáját, amelynek főszereplője Sinkó Ervin. Az utóbbi években mind nyilvánvalóbb Sinkó-redivivus magyarázatát elsősorban a sztálinizmusnak mint irodalmi témának a népszerűségében kell keresni. Valóban, Sinkó Ervin élete és művei, elsősorban az *Optimisták* s ennek kalandos történetéről készült *Egy regény regénye* gazdag tárháza azoknak az epizódoknak, melyekből a sztálinizmus mint huszadik századi jelenség képe összeállítható, kialakítható. Sinkóék sorsa Szabadkától Pesten, Kecskeméten, a bécsi és párizsi emigráción át Moszkváig, s onnan az emigráció újabb állomásaiig — a hontalanságnak és a honkeresésnek olyan sajátos európai útirányát mutatja, amely századunk második negyedén túl, napjainkig jelképesnek tekinthető. Közösséget kereső kiközösítettek adták és adják egymásnak át az intellektuális hontalanság stafétabotját: a Sinkó-téma Sinkótól függetlenül létezik és érdekli korunkat.

Slobodan Šnajder Bosnyák István néhány évvel ezelőtti Sinkó-drámájával (*Nehéz honfoglalás*) ellentétben nem elsősorban az életrajz részleteivel foglalkozik, bár a négyrészes mű első két „felvonása”, az Apatinban, Szabadkán, Pesten történő 1905 és 1919 közötti *Élek*, és a Bécsben, Párizsban Moszkvában, majd újból Párizsban játszódnó 1935 és 37 közötti *Meghalok* c. rész, zömmel életrajzi jellegű. Šnajdert a Sinkó-modell érdekli. A *Confiteor* arról szól, miért nem sikerül, nem sikerülhet az embernek az, ami után vágyik. S ehhez a témához szolgáltat a sinkói történet adalékokat, azzal, hogy az örök vándor motívumát az életrajz alapján könnyű politikai keretbe helyezni.

Az író Sinkót a „lebegők” kasztjához tartozónak látja, ahogy erre a drámához mellékelte Chagall-kép, *A város felett* és a mottóul választott Dante-idézet utal. A pokol tornácáról, a limbusról éneklő Dantet idézi Šnajder, elsősorban az „életünk reménytelen kívánság” sor alapján jelezve Sinkó és a hozzá hasonló, a forradalomban hívó európai értelmiségiek sajátos helyzetét, „az el nem kárhozott, de a mennyországra nem jogosult lelkek” tornacélétét. A dráma címe, a gyónás latin formulájának kezdő szava, magyarul: gyónom, megvallom, ugyanerre vonatkoztatható. Šnajder olvasatában Sinkó minden szövege gyónás jellegű, s az Úr, akihez fohászodik, a forradalom.

Sinkó kétségtelenül alkalmas drámai hős, bár a fogalomnak némileg

módosított változata illik rá. Nem cselekvő, nem aktív hős, inkább olyan valaki, aki elszenvedi a történelmet. Az sem tagadható, időnként úgy tűnik, nem is érti, mi történik vele és körülötte, hipnotizáltan vagy talán holdkórosan vándorol. Ezzel magyarázható, hogy Sinkónál erőteljesebb drámai alak Czóbelné Lányi Sarolta a maga asszonyi és művésztragédiájával, vagy Babel a maga tragikomikus túlélési igyekezetében. Sinkó vagy szenvedő vagy szemlélő szereplője saját történetének. Igazi lebegő. Ebből adódóan Šnajder sem törekszik különösebb egyénítésre, nála Sinkó nem személyes jelenlétével hitelesíti azokat a helyeket, amelyekbe sodródik. S ez aláhúzza a *Confiteor* tézis jellegét, azt, hogy legalábbis a főszereplő szálán nem igazi dráma. Bosnyák bőbeszédű szövege emberileg is és drámai helyzet tekintetében is meggyőzőbb. Természetesen badarság lenne Šnajderen a hús-vér Sinkót, s a sinkói életrajzot számonkérni, amikor az ő szándéka nem ennek visszaadása, de vajon másként reagálna-e ő, ha történetesen Kranjčevićről vagy Krležáról írna drámát egy magyar író. A dráma íve Šnajdernél az életrajz töredékeitől a vízióig terjed, de valahogy inkább a befejezni, a lezárni nem tudás vergődését érzem, s nem a konkrétól az általánosig emelkedő szárnyalást. A Kordunban és Zágrábban játszódó *Limbus* c. harmadik „felvonás”, cselekményideje 1943, 45, 48 és az idők végtelenje, esést mutat az előző két részhez viszonyítva, bántóan sablonos. A halál utáni negyedik rész, amikor Sinkó a mennyből nézi a tankok bevonulását Prágába, 1968-ban, nemcsak konstruált, hanem végtelenül naiv is. Érzésem szerint Šnajder kezéből kicsúszott a vezérfonál, műve derékba tört, megoldásai felemásak, csupán a tézis kiszolgálói. A dráma jobb részei az első és második „felvonásban” találhatóak. Végezetül az az apróság sem hagyható szó nélkül, hogy a magyar szereplők nevét magyar írásmóddal közli, de Sinkó és Sinkóné nevét nem, hanem horvatra átírva (Šinko). S nem egészen értem, milyen funkciója van ennek a mondatának: „Zašto su nama Mađarima svi ljudski jezici tako teški?”, amelyet Lányi Sarolta szájába ad, holott a felhasznált forrásból — naplótöredék, *Kritika* 1981/6 — kiderül, hogy a fordítással küszködő költőnő azért panaszkodik, mert nem tanult latint, s ily módon megoldhatatlan problémái adódnak munkája során. Mind tartalmilag, mind dramaturgiailag funkció nélküli, téves mondat a fenti.

A *Prolog* — jelezve, hogy a Sinkó-téma mennyire jelen van napjainkban — részleteket közöl Bosnyák *Nehéz honfoglalásából*, a szerző eszszéje kíséretében, s átveszi a jelzett *Kritika-szám* Lányi Saroltával kapcsolatos írásait is.

G. L.

KÉPZŐMŰVÉSZET

A XX. SZÁZAD VAJDASÁGI KÉPZŐMŰVÉSZETE

(Modern Képzőművészetek Galériája, Újvidék)

Maga az a tény is, hogy 1984. június 28-án megnyílt a vajdasági modern művészetet áttekintő állandó tárlat, rendkívüli jelentőségű. Első ízben történt meg nálunk a képzőművészet meglehetősen hosszú történetében, hogy egy helyen kísérlik meg egybefogni a rejtélyes XX. századi művészetet. Az európai művészet dinamikus korszaka — feltételezhetjük — Vajdaságot sem kerülte el. Jogosan beszélhetünk feltételezésről, ugyanis eddig még az itteni modern művészet egyetlen periódusát sem tanulmányoztuk kimerítően.

Egészében vizsgálva, a négy időszak: a századforduló, a két háború közötti periódus, a felszabadulás utáni művészeti kibontakozás, valamint a mai képzőművészeti időszak még számos ismeretlent tartogat. Úgy tűnik, hogy a legutolsót, a kortárs művészetet jól ismerjük. Az ezt megelőzőt Miloš Arsić mutatta be *A vajdasági képzőművészet 1944—1954* című tanulmányában, amelyet 1980-ban jelentetett meg az említett Galéria. A két háború közötti időszak, a vajdasági összetett nemzetiségi helyzettel és a még mindig nyilvánvaló pesti képzőművészeti hatással, állítom, még mindig ismeretlen számunkra, és a kutatás izgalmas területét képezi. A századfordulóval és a modern művészeteknek a környezetünkben megmutatkozó első jeleivel csupán néhány résztanulmány (áttekintés) foglalkozott, s időbe telik, mire összeáll az impresszív egésznek a mozaikja.

A Galéria kis szakértői csoportja, Miloš Arsić, Ljiljana Ivanović, Slobodan S. Sanader és Grozdana Šarčević bátran vállalta a kalandot. Azaz, hogy elvállalták a vajdasági képzőművészet tanulmányozását a század eleji modern képzőművészeti eszmék megjelenésétől máig, szó szerint úttörő vállalkozásba fogták. Mindannyiunk ismert „tankönyve”, Veljko Petrović és Milan Kašanin *Srpska umetnost u Vojvodini — od doba despota do ujedinjenja* (Vajdasági szerb művészet — a fejedelmek korától az egyesülésig) c. könyve, amelyet 1927-ben adott ki a Matica srpska, egyoldalúan és felületesen bánik a századfordulóval. Ugyanazt az időszakot vizsgálva, a *Magyar művészet 1890—1919* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981) című könyv szerzői óvatosan művészettörténészeinkre hagyják az emlékek, személyek és folyamatok értékelését.

Amikor a századfordulón a vajdasági szerb művészet számára Belgrád vált vonzó céllá, a pesti jelentős történések modern művészeti kihívásai eljutottak a vajdasági magyarokhoz is. Valamennyi itteni nemzetiség ifjú tehetségei számára pedig München volt a közös „európai” forrás. Az

ottani Akadémia mellett Anton Ažbe (1862—1905) és Hollósy Simon (1857—1918) iskoláiban találkoztak és tanultak. Az európai képzőművészeti újítások Belgrád és Pest közvetítésével is eljutottak ide. A szerb modern művészet kezdeteit jelenti Nadežda Petrović (1873—1915) első önálló kiállítása 1900-ban Belgrádban, valamint az 1904. szeptember 5-én szintén Belgrádban megnyílt Prva jugoslovenska izložba (Első jugoszláv kiállítás). Pesti kiállításokon 1903-ban műveikkel bemutatkoztak Maurice Denis, Manet, Renoir, Monet, Sisley és mások, 1907-ben pedig a közönség megismerte Gauguin, Signac és mások nevét. A nagybányai művésztelep, amely az 1896-os akadémizmus hivatalos irányvonala ellen tiltakozik, 1906 nyarán megrendezte Czóbel Béla (1883—1976) tárlatát. Mindössze egyetlen évvel a fauve-ok 1905-ben megrendezett párizsi tárlata után, amelyen Czóbel Matisse-szal, Braque-kal, Vlaminckkal, Derainnel és másokkal együtt állítja ki művét! 1909-ben Pesten megnyitotta első kiállítását a Nyolcak forradalmi jelentőségű csoportja, amelynek tagjai, Berény, Czóbel, Czigány, Kernstok, Márffy, Orbán, Pór és Tihanyi, alkotásaikkal a magyarországi modern művészet kezdeteit jelentik.

A vajdasági művészeknek közvetlen kapcsolataik voltak a Nyolcak társulásának tagjaival, és részt vettek a nagybányai és a kecskeméti művésztelep munkájában is.

Másrészt a belgrádi szabad szellemű légkör Nadežda Petrović, Ivan Meštrović, a szlovén impresszionisták csoportja szuggeszív erejű példaként szolgált a vajdasági művészek számára.

A századforduló képzőművészeti történéseinek tehát kedvező feltételei voltak ahhoz, hogy hatásuk Vajdaságban is érződjék. A kutatókra marad, hogy megállapítsák: ez a kisugárzás csupán informatív jellegű volt-e, vagy pedig alkotói ösztönzéseként hatott. Szükséges tehát meghatározni a modern képzőművészeti eszméknek a vajdasági térbe való beáramlásának útjait és hordozóit s értékelni ezeknek az eszméknek a hatását.

Ennek az anyagnak a sokrétű bősége elgondolkodtat bennünket, nem lenne-e tanácsosabb *előbb a századforduló vajdasági művészetét* feldolgozni és állandó tárlaton bemutatni, s azután a két háború közötti, ugyancsak összetett időszak alkotásait.

Nyilvánvalóan óriási feladattal kellett megbirkóznia a kis szakértői csoportnak, amelynek a munkafeltételeit sem nevezhetjük éppen megfelelőnek. A Galéria 1967-ben kezdett működni. Fennállásának nem egészen két évtizede alatt a korszerű képzőművészeti események sokasága bizonyosan felaprózta az említett szakemberek idejét és erejét is. A korszakok parciális feldolgozásáról annak idején hozott megállapodás nem járt eredménnyel, a vajdasági tudományos áttekintést elősegítő rész tanulmányok nem készültek el. Bizonyos kezdeményezések idővel elapadtak, úgyhogy több képtár közös tevékenységéről, úgy látszik, nem jött létre konkrét megállapodás. Mindent összegezve, szemmel látható, hogy a

kiállítást a Modern Művészetek Képtárának magukra hagyott kusztoszai állították össze.

A kezdettől fogva érezhető pesszimista hangvételt egész sor hiányossággal igazolhatom. Meglehető, hogy csupán e jelentős elképzelés iránti egyéni hozzáállásról van szó; valószínűleg könnyű „lesből” támadni. Az első pillanatban lenyűgözött a vitathatatlan értékű művekkel való találkozás, a csodálatos általános benyomás, kellemetlenül érintett azonban Balázs G. Árpád (1887—1981), a két időszakban is jelentékenyen tevékenykedő festő és grafikus alárendelt szerepe a tárlaton. Ez a művész a zágrábi Zemlja csoporttal egyidőben, vagy talán korábban, a belgrádi Život-nál pedig mindenképpen korábban képviselte a szociális művészetet környezetünkben. Cseh Károly kritikája a *Szervezett Munkás* 1926. november 7-i számában ezt megdönthetetlenül bizonyítja. 1932-ben festett erőteljes olajképe, a *Proletárcsalád ebédje* a Szabadkai Múzeumban erről tanúskodik, akárcsak a többi, az 1926-ban festett *Kapás*, az 1927-ben készült *Kubikosok*, a linóleummetszet-sorozatok stb. Balázs G. Árpádot *egyetlen* (!), aláíratlan olajfestmény képviseli a kiállításon.

Amennyiben a kiállított művek száma nem értékmutató, felvetődik a kérdés, miért láthatunk egyes művészeketől kettő, öt, vagy akár hét kiállított művet is.

Hangya András (1912—), aki szintén két időszakban van aktívan jelen, szintén csak egy műve képviseli. Stipan Kopilović (1877—1924), akinek a századelő vajdasági művészetéhez kiemelkedő hozzájárulása volt, egyetlen alkotásával van jelen, akárcsak Streitmann Antal (1850—1918), a Nagybecskereki impresszionisták csoportjának megalapítója, amelynek tagjai a nagybányai művésztelepen is részt vettek. Végül Pechán József (1875—1922) verbászi festő, a nagybányai művésztelep tagja, a híres pesti Művészház alapító tagja, az első évtized vége avantgarde történéseinek részese, aki nagy önálló pesti kiállítása után 1913-ban számos bácskai városban mutatta be műveit. Intenzív koloritású képeit, amelyekre a szecesszió és barátjának, Czóbelnek a fauve-ista palettája hatott ihletően, Medgyessy Ferenc (1881—1958), a később híressé vált szobrász alkotásaival együtt mutatta be a vajdasági közönségnek. Ha Vajdaságban a modern festészet fejlődését kutatjuk, Pechánt nem lehet megkerülni. Itt egyetlen, gyengébb alkotását látjuk a szabadkai múzeumi gyűjteményből (szintén festő fiának, Bélának a verbászi műtermében választhattak volna, akár kölcsönbe is, kifejezőbb alkotást éppen az említett, 1913-ban megrendezett kiállítások anyagából).

Sáfrány Imre (1928—1980) a háború utáni időszak jellegzetes alakja, e kétségtelenül eredeti festő sem kapott nagyobb teret, egy 1969-ben festett temperáját láthatjuk. Mellette, hogy ne nyújtsam a szót, megemlítem még B. Szabó György (1920—1963) festőt, illusztrátort és rajzoló, az absztrakt egyik első vajdasági szószólóját.

Oláh Sándor (1866—1966) képeit egyáltalán nem találjuk. Ha egyet-

értünk a Jugoszláv művészek X. tavaszi belgrádi tárlata bíráló bizottságának a véleményével, amely elutasította a képeit, el kellene gondolkodnunk például az 1907-ben a kecskeméti művésztelepen festett alkotásain, amelyeket a konzervatív kritika mint „moderneket” támadott.

Azon szándék nélkül, hogy felülbíráljam a kiállított művek válogatásának vagy a módszerbeli hozzáállásnak a mércéit, felhívom a figyelmet Miodrag B. Protić festő, teoretikus és képzőművészeti kritikus szavaira: „... az eredetiségről beszélve a festők három kategóriáját különböztettem meg, illetve három helyzetet, amelybe a festő kerülhet. Az első helyzet vagy kategória: mindennek az átvétele, ami pillanatnyilag időszerű, szó szerinti átvétel... A második kategória másképpen reagál: átvenni azt, ami időszerű, ami korunk ege alatt van, de ez intelligens átvétel, együttműködni, de bizonyos büszkeséggel, igazi alkotónak maradva, átvenni annyit, amennyit adnak, s annyit nyújtani, amennyit átvesznek. A harmadik kategóriát azok képezik, akik önmaguk alkotnak, akik az avantgarde első sorában vannak, függetlenül attól, hogy elismerték-e vagy sem... óriási skálán mozogtam tehát, attól az első művésztől, akit epigonok nevezünk, s akit kultúránk és művészetünk épsége érdekében minél előbb azonosítanunk kell mint epigont, de nem kell ezáltal meg is semmisíteni, hiszen gyakran neki is nagy küldetése van...”

Ez az osztályozás a jugoszláv festők első összjövételén hangzott el 1962-ben Szabadkán. A jelenlevők többsége egyetértett abban, hogy a képzőművészeti életet a művészek (akiket még az erős központok is egy kézen megszámolhatnak), „a képzőművészeti munkások” — hogy így nevezzük őket, s végül az epigonok jelentik.

A kategorizálást csak azért említem, hogy javasoljam a „második kategória” alkotásainak figyelmesebb és átfogóbb tanulmányozását, mert nem érthetek egyet azzal, hogy csupán az epigonok maradtak ki.

Vajdaság képzőművészeti antológiája — ahogyan Andrej Tišma mondta —, kifejezve mindnyájunk büszkeségét, így, a kapott formában meglehetősen töredékesnek hat. A képzőművészeti értékeknek az időrend végén való megsokszorosítása a modern művészet halovány, vérszegény kezdeteivel szemben nem tűnik valóságosnak. Inkább azt állapíthatjuk meg, hogy a kezdetek még nincsenek felkutatva, értékelve, s a két háború közötti időszak sincs kellő sokoldalúsággal felmérve. Ha Husvét Lajost (1854—1956) mint festőt nem is emelhetjük környezete krónikásának szintjére, szobrászként és állatképfestőként a két háború között mindenképpen említésre méltó. Valószínűleg sokan mások is.

Ha félünk az „áttekintés és felsorolás” hagyományos formájától, ami azt jelenti, hogy a bíráló újraértékelés módszerét választottuk és szigorú mércét alkalmaztunk a személyek és alkotások válogatásánál, akkor szemmel látható, hogy a kezdet és a befejezés (a mai pillanat) mércéi között eltérés volt. Talán fordítva kellett volna: enyhébben és több megértéssel értékelni a századfordulón keletkezett vidéki alkotásokat és szigorúbban

válogatni a képzőművészeti fejlettebb környezet kiválóan tájékozott alkotóinak mai műveiből.

Végül, visszakanyarodva ismét a kezdetekhez — a modern művészeteknek a hozzánk való betöréséhez, emlékeztetném, a művészettörténeteseket és a kutatókat a néhai Lazar Trifunović (1929—1983) gyakran ismételt szavaira: „... valahol itt, a vajdaságiaknak a művésztelepekkel, Nagybányával és többivel kialakított kapcsolataiban bukkannak elő az Európából az ezeken a művészekén át egészen Belgrádig vezető utak.”

Vajdaság valódi képzőművészeti antológiáját csupán a századforduló sokoldalú kutatásával és értékelésével, továbbá azoknak a művészeknek és alkotásaiknak a felmérésével kaphatjuk meg, akik egyrészt a jeles virtuózok, Paja Jovanović (1859—1957) és Uroš Predić (1857—1953), másrészt pedig az impresszív „viharmadár”, Sava Šumanović (1896—1942) és Milan Konjović (1898—) által határolt térségben haladtak előre szerény alkotói igazságukkal, amely talán nem is olyan jelentéktelen.

Kartag Nándor fordítása

Bela DURANCI

KRÓNIKA

CSOKKENŐ KÖNYVTERMÉS.

Mintegy kétszáz hazai és 28 országból érkező 380 külföldi kiadó részvételével tartották meg a sorrendben 29. belgrádi könyvvásárt. E rendezvény is jelezte, hogy a gazdasági nehézségek következtében kevesebb a könyv, kevesebb az új címszó. Főleg a külföldi szerzők művei hiányoznak. Ugyanakkor a könyvek általában drágák, megközelítik a nyugati kiadók könyvárát, noha nálunk az egy főre jutó nemzeti jövedelem jóval a nyugati viláé alatt van. A kiadók azt bizonygatják, hogy a könyvek számbeli csökkenése csupán a minőség emeléséhez járul hozzá, lévén a kiadóknak jobban kell szelektálniuk, mint eddig tették.

A vásári érdekességek közül emeljük ki a Jugoslovenska revija *A világ naiv művészete* című könyvét és még egy ennél jóval jelentősebb munkát, a Jugoszláv Lexikográfiai Intézet kiadványát: *A jugoszláv művészeti lexikon* első kötetét, amelynek sajtóbejelentője is éppen a vásáron volt. Egyébként a most, innen útnak indított könyvek közül említjük meg Radovan Pavlovszki verskötetét a *Ključevi* címűt, amelyet a Prosveta jelentetett meg, továbbá Erih Koš *Bosanske priče* és Vasko Ivanović *Zaumlje* regényét. Ez utóbbi két könyvet a Narodna knjiga jelentette meg. Ugyancsak e kiadó gondozásában jelent meg s itt mutatták be Vidosav Stevanović ötkötetes válogatott prózai írásait. Kiadónk, a Forum három fordításkötettel csatlakozott a bemutatókhoz. Pavle Popović, Jovan Zivlak és Ion Flora fordításos verskötetei kerültek bemutatásra. A vásári adatok szerint az elárusító részleg az újabb könyvek közül legnagyobb érdeklődés Milorad Pavić *Kazár szótára*,

Danilo Kiš *Holtak enciklopédiája*, Votomil Zupan *Levitan és Mladen Markov Az ördög kiterelése*, valamint Dedijer *Újabb adalékok Josip Broz Tito életrajzához* című könyvének harmadik kötete iránt nyilvánult meg. Ez utóbbi könyvet, a sok vitát kiváltott első két kötetre való tekintettel, impozáns, 50 000 példányban jelentette meg a belgrádi Rad kiadó. Ha megemlíttük az árakat, mondjuk el azt, hogy a vásár legdrágább könyve Petar Gudelij 60 példányban kézzel kidolgozott, Milica Vukčević grafikáival díszített verskötete. Egyenkénti ára 60 000 dinár! Egyébként ez a könyv nyerte el a belgrádi Októberi Szablon grafikai nagydíját is.

ÚJ FOLYÓIRAT INDULT BELGRÁDBAN. A Belgrádi Könyvvásár megnyitóján új irodalmi folyóirat megjelenését is köszönhetjük: erre az alkalomra kaptuk kézbe a belgrádi NIN hetilap kiadásában megjelenő *Književni glasnik* című folyóirat első számát. A szerkesztőségi programcikk ígérete szerint a folyóirat elsődleges célja az lesz, hogy olvasóit informálja az irodalommal és a könyvkiadás-sal kapcsolatos eseményekről, de ugyanakkor értékelő is szeretne lenni. Az elsősorban irodalmi érdeklődése mellett figyelme kiterjed majd a filozófia, a szociológia és általában a humántudományok területére is.

Hogy az új lap a fő hangsúlyt a könyvre fekteti, azt már első számával is bizonyította. Új könyvekről, kiadói és írói tervekről tájékoztat. Bemutatta Jaroslav Seifertet, az idei Nobel-díjas cseh költőt, közzétéve műveinek válogatott bibliográfiáját, egész blokkot szentel az emigrációban élő kelet-európai íróknak, elsősorban Szolzsenyicin, Kundera és Kohut mun-

kasságának. Ugyancsak ebből a számból értesülünk, hogy az imént említett Milan Kundera hatkötetes válogatott műveinek kiadását tervezi a szarajevói Veselin Masleša kiadó. A Glasnik első száma közli azt a nemzetközi polémiát, amely N. Szemjonov szovjet történész, valamint Branko Petranović és Slobodan Nešović közt folyik az *AVNOJ i revolucija* című könyv körül. Mint ismeretes, a két jugoszláv történész objektivitását vonták kétségbe a szovjet történész a *Mezhdunarodna zsziznj* folyóiratban. A Glasnik közli a szovjet történész kritikáját és a hazai történészek választát. Ezzel még nem merült ki a szám vitarovata. A beharangozó szerint folytatni is kívánják a most megkezdett és az antimarxizmust taglaló témát. Ezúttal Lino Veljak reagál a Neven Sesardićnak a *Književna rečben* megjelent írására.

Tartalmas és olvashányos a Glasnik első száma. Érdeklődéssel várjuk a következőket.

A MAGYAR REGÉNYRŐL. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete és az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete november 2-án és 3-án Újvidéken tudományos tanácskozázt szervezett a Beszédhelyzet és epikus perspektiva a harmincas évek magyar regényében címmel. A tanácskozáson tíz referátum hangzott el: Bodnár György a Policentrikus szerkezet és jelentés a *Fellegjárásban* címmel értekezett, Utasi Csaba pedig A születésben halálban egyaránt véletlen élet „képeskönyve” (Gelléri Andor Endre: *A nagymosoda*) címmel. A további értekezések: Kálmán C. György: „Egy-szer” és „mindig”: idő és emlékezés az *Egy polgár vallomásaiban*; Bori Imre: Egy regényforma szélsőséges esete (Remenyik Zsigmond: *Büntudat*); Pomogáts Béla: Személyesség és politikum (Az elbeszélő és a tárgy viszonya Bánffy Miklós *Erdélyi történet* c. regénytrilógiájában; Bányai János: Műfaji szerkezetek és rétegek (Hevesi András *Párizsi eső*); Dérczy

Péter: Epikus szerkezet és elbeszélés-mód a *Gyászban*; Gerold László: Mert befogad és kitaszít a világ (Szerb Antal: *Utazás és holdvilág*), és Thomka Beáta: Az elbeszélő monológ.

DÍJAK, ELISMERÉSEK. Juhász Erzsébet kapta az ideai Szirmai Károly-díjat *Gyöngyhalászok* című elbeszélés-kötetéért. A díjat november 11-én adták át a Titoverbászon rendezett ünnepségen.

A Topolya község alapította Nagypáti Kukac Péterrel elnevezett képzőművészeti díj idei nyertese Petrik Pál szabadkai festő és díszlettervező. A hatvannyolc éves festőnek ebből az alkalomból kiállítása nyílt Topolyán. Ezt a tárlatot láthatja majd december elején a sziváci Szentelekyp-napok közönsége is.

Nagy elismerésben részesült Boldizsár Iván újvidéki kalligráfus azzal, hogy a frankfurti könyvvásár idején állíthatta ki munkáit Frankfurt külvárosában, az ismert offenbachi Klinpsport Múzeumban. A nyomdaiparáról ismert német város múzeuma Boldizsár Iván mintegy 50 betűtípusát, plakát- és plakettervét, valamint üdvözlőlappait mutatta be. A betűtípusok voltak azok az újak is, amelyek most kerültek Njegoš *Hegyek koszorúja* és Veljko Petrović *Ravangrad* című munkájának díszkiadásához.

Szép elismerésben részesült a Forum Nyomda a nemzetközi könyvvásárral párhuzamosan megrendezett belgrádi nyomdaipari kiállításon. A plakátok és színes nyomtatványok kategóriájában is elnyerte az első díjat. A zsűri fődíjjal jutalmazta a Forumban kiállított idei BITEF plakátot, amely Jasna és Slobodan Mašić tervei alapján készült és aranyplakettel tüntette ki a többszínnyomású 1985. évi bélyegkatalógust is, amelyben több száz színes bélyeg szerepel.

SZABADKAI KIÁLLÍTÁSOK. A Jugoszláviai Régészeti Egyesület XII. kongresszusa alkalmából Szabadkán

megnyílt *Az avarok Északkelet-Bácskában* című kiállítás, amely, mint azt Mikuska Milka múzeumigazgató írja katalógusuk előszavában, betekintést nyújt abba a munkába, amelyet e múzeum évek, sőt évtizedek óta végez. A kiállított tárgyak, elsősorban jellegzetes díszkövek, ékszerek és díszítőtárgyak, valamint fegyverek a szabadkai, kanizsai, zentai, adai, horgosi, moholi, adorjáni, moravicai, feketicsi, kishegyesi, lovcenaci és topolyai ásatási lelőhelytől kerültek elő. A kiállítást Ricz Péter régész, a múzeum kustosának elképzelései alapján rendezték meg, és ő maga írta a kiállítás katalógusát is, amelyben rendhagyó módon és alaposággal számol be az avarok európai történetéről, majd régészeti hagyatékairól, megadva a tárggyal kapcsolatos irodalmat, végül pedig földolgozva a vizsgált terület, Északkelet-Bácska eddig feltárt 28 lelőhelyét. A harminckét oldalas kétnyelvű katalógust térképek és fotók gazdagítják.

Folyóiratunk megjelenése 50. évfordulója alkalmából rendezett májusi újvidéki tárlat október közepétől a szabadkai könyvtárban tekinthető meg. A dokumentumkiállítást a Mavica srpska és szerkesztőségünk tagjai állították össze és prezentálja a Híd fél évszázados történetét.

Az újjáépített szabadkai Raichlepalotában, november 18-án két jelentős kiállítás nyílt. Az egyik a város felszabadulása utáni negyven évének képzőművészetét mutatja be, a másik pedig Hangya András Szabadkáról

indult festőművész önálló tárlata. A Képzőművészeti Találkozó szervezete két kiállítást Major Nándor író, Vajdaság elnökségének elnöke nyitotta meg, s itt mutatták be a Forum Könyvkiadó kiadásában most megjelent Hangya András című képzőművészeti kismonográfiát is, amely mintegy 70 reprodukcióval kíséri végig a festő pályáját.

MŰVELŐDÉSI ÉLETÜNK HÍREI.
Az Újvidéki Televízió megkezdte Sinkó Ervin Optimisták című regénye nyomán készült tévéfilmsorozatának bemutatását. A nyolcrészes tévéfilm közül hét részt a Magyar Televízióval közösen forgatott. A film rendezője Dömölky János.

Az Újvidéki Színházban ősbemutatón láthattuk Fehér Kálmán Látomásnak ajtót nyitni című (1981-ben a Híd-ban Kantáta a szabadságról címmel közölt) verses énekének színpadi változatát. A rendező Vicsek Károly munkatársaival Lengyel Gábor zeneszerzővel és Kovács Károlylyal hatásos multimediális előadást varázsolt a színpadra. A népes színészgyűjtésből Soltis Lajos és Biszák Júlia teljesítménye emelkedett ki.

Megjelent a Hungarológiai Közlemények 53. és 54. száma. Az 53. szám az 1982 októberében tartott regénykonferencia anyagát hozza, míg az utóbbi két tematikus blokkot tartalmaz: az ugyancsak 1982-ben rendezett Szarvas Gábor-értekezleten elhangzottakat, valamint a kontrasztív nyelvészeti kutatások II. országos értekezlete referátumaiból közöl.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Josip Broz Tito összegyűjtött művei XVI. (1943. júl. 1.—szept. 30.)

Brasnyó István: *Majomév* (regény)

Gobby Fehér Gyula: *Testek és álmok* (regény)

Bognár Antal: *Eligazodni* (elbeszélések)

Saffer Pál: *Politúros fedelű könyv* (elbeszélések)

Ladik Katalin: *Parázna söprű — Bludna metla* (versek)

Veszteg Ferenc: *Egyirányú levelek s egyéb leletek* (versek)

Jovan Zivlak: *Penge* (versek)

Ioan Flora: *Az anyagi világ* (versek)

Pavle Popović: *Kőerdő* (versek)

Ágoston Mihály: *A földrajzi nevek írásmódja*

Bori Imre huszonöt tanulmánya

Utasi Csaba: *Irodalmunk és a Kalangya* (tanulmány)

Hangya András (képzőművészeti kismonográfia)

Írta és hitte Vébel Lajos (riportok)

Deák Ferenc: *Zsivány* (Ifjúsági Regénytár)

Domonkos István: *Via Itália* (Ifjúsági Regénytár)

Fehér Kálmán: *Összjáték* (Ifjúsági Regénytár)

Németh István: *Vadalma* (Ifjúsági Regénytár)

Csorba Béla: *Tücsökmadarak a hóban* (gyermekversek)

Đuro Batričević: *Csáki Lajos* (monográfia)

Anđa Miličević: *Žarko Zrenjanin élete*

A JKSZ KB 13. ülése

Stefan Zweig: *Nyugtalan szív* (regény)

Nagy Valéria: *Neurológia* (egyetemi tankönyv)

VITA

Vajda János: Hozzászólás 1552

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Szeli István: Szakkönyv mindennapi használatra (Ágoston Mihály: *A földrajzi nevek írásmódja*) 1555

Papp György: Hasznos sorozat színvonalas indulása (Ágoston Mihály: *A földrajzi nevek írásmódja*) 1559

Juhász Erzsébet: A fogékonyság iskolája (*Beszélgetések Pilinszky Jánossal*) 1562

Vajda Gábor: Elnémíthatatlan irodalom (Somlyó György: *Rámpa*) 1566

Hódi Éva: Lukács Metamorfózisa (Nagy András: *Kedves Lukács*) 1568

Szombathy Bálint: A problémamentes Malevics (Szabó Júlia: *Kazimir Malevics*) 1570

Kontra Ferenc: Sakk és irodalom (Warwick A. Randell: *Fighting Chance*) 1572

S z í n h á z

Gerold László: A buszmegálló 1574

Gerold László: Sinkó-dráma a Prologban 1578

K é p z ő m ű v é s z e t

Bela Duranci: A XX. század vajdasági képzőművészete 1580

KRÓNIKA

Csökkenő könyvtermés; Új folyóirat indult Belgrádban; A magyar regényről; Díjak, elismerések; Szabadkai kiállítások; Művelődési életünk hírei 1585

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1984. november. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal, 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. Főszerkesztői fogadóóra pénteken 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-6C1-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj: belsőföldön egy évre 300, fél évre 150, egyes szám ára 30, kettős szám, ára 60 dinár; külföldre egy évre 600, fél évre 300 dinár; Külföldön egy évre 12 dollár, fél évre 6 dollár. Diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 150 dinar — Készült a Forum nyomdájában Újvidéken